

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Sven Anton

**EESTI KULTUURI JA EESTI RAHVUSE MÕISTE PÕHISEADUSE PREAMBULIS.
KULTUURI MÕISTE KÄSITLEMINE ÕIGUSLIKES JA POLIITILISTES
DOKUMENTIDES**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Tõnu Viik
PhD Raul Narits

Tallinn
2019

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Kultuuri mõiste kasutamine põhiseaduse kontekstis	11
1.1 Kultuuri mõiste lisamine põhiseadusesse ja selle senine tõlgendus	11
1.1.1 Kultuuri mõiste lisamine põhiseadusesse rahva kirjade alusel.....	11
1.1.2 Kultuuri säilitamise kohustuse tõlgendamine kohtupraktikas	12
1.1.3 Kultuuri säilitamise kohustuse käsitustest õiguskirjanduses	13
1.1.4 Kultuuri mõiste käsitus põhiseaduse tähenduses riigiteadustes	14
1.2 Eesti kultuuri erinevad määratlused. Kultuuriteaduslikud käsitlused.....	17
1.2.1 Herder ja kultuuri etnograafiline ja antropoloogiline käsitlemine.....	17
1.2.2 Etnograafilise kultuurikäsituse kriitika ja teised kultuuri kontseptualiseerimise viisid. Kultuurirahvusliku ideoloogia kriitika.	19
1.2.3 Kultuuri mõistete kultuuriteaduslik kategoriseerimine	21
1.3 „eesti kultuur“ – rahvus- või rahvakultuur? „Eesti rahva“ ja „eesti rahvuse“ mõiste eristamine põhiseaduse kontekstis.....	26
1.3.1 Eesti rahvas.....	26
1.3.2 Eesti rahvus	27
1.4 Kokkuvõte: „eesti kultuuri“ ja „eesti rahvuse“ mõisted põhiseaduses	34
2. Kultuurikäsitused õiguslikes ja poliitilistes dokumentides ning nende vastavus kultuuri säilitamise kohustusele põhiseaduse kontekstis	36
2.1 Kultuuri säilitamise kohustuse sisu töös esitatud kultuurikäsitusest lähtuvalt	36
2.1.1 Tähenduste piiramine kultuuris toob kaasa kultuuri tähenduslikkuse piiramise	36
2.1.2 Mitmekesised kollektiivsed tähendused ja nende vahendamine kultuuriüleselt kui ka kultuuri enda sees	37
2.1.3 Keel on osa kultuurist ja kultuur osa keelest	39
2.1.4 Enesekirjeldused vajavad erinevaid meediume. Eesti poliitilise ajaloo visuaalse kujutamise ebaõnnestumine Lihula samba näitel.	40

2.1.5	Eesti kultuuri säilimise tagamine.....	42
2.2	Kultuurikäsitused õiguslikes dokumentides	43
2.2.1	Muinsuskaitseseadus	43
2.2.2	Keeleseadus	51
2.2.3	Kodakondsuse seadus	52
2.2.4	Kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus.....	54
2.2.5	Vähemusrahvuse kultuuriautonomoomia seadus	55
2.3	Kultuurikäsitused kultuuripoliitilistes dokumentides	58
2.3.1	Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020	58
2.3.2	Säästev Eesti 21	59
2.3.3	Eesti keele arengukava 2011-2017 (pikendatud kuni 2021)	64
2.3.4	Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse, Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019-2023	66
2.4	Kokkuvõte.....	67
	Kokkuvõte	68
	The concept of Estonian culture and Estonian nationality in the Constitution. The use of the concept of culture in legal and political documents.	72
	Kasutatud allikad	77

Sissejuhatus

A. Ülevaade uurimisprobleemi olemusest

Eesti on küllaltki unikaalne enda põhiseaduse preambulis sätestatud kohustusega säilitada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade.¹ Veelgi ainulaadsemaks teeb Eesti olukorra asjaolu, et põhiseaduse preambulis sõnastatud kohustustel on ka normatiivne sisu.² Seega on antud Eesti riigile selge ja imperatiivne kohustus säilitada eesti kultuuri kestvus läbi aegade.

Kuigi kohustus ise on selge, ei ole sõna „kultuur“ enda suure abstraktsuseastme tõttu alati üheselt mõistetav. Isegi kultuuriteadustes levivad kultuurist mitmed käsitlused ja koguni sajad definitsioonid.³ Seetõttu on kultuur avatud ka väga mitmetele ja koguni risti vastupidistele tõlgendustele, mis võivad kaasa tuua ka teravad konfliktid ühiskonnas. Nt kodanikuliikumine SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks (SAPTK) näeb kooseluseaduses ohtu eesti kultuurile, nimetades seda kultuuriliseks allakäiguks;⁴ erakond Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE) on SAPTK-i eeskujul hinnanud kooseluseadust põhiseadusega vastuolus olevaks;⁵ Eestis on pikemat aega kestnud debatt, milles Lähis-Idast Euroopasse põgenenud pagulastes nähakse ohtu eesti kultuuri ja rahvuse säilimisel; või nähakse seda sama ohtu endiselt Venemaal.⁶

Siinjuures ei ole oluline hinnata, kas konflikti allikaks on tõepoolest teistsugune arusaam kultuurist või kultuuri mõiste „väänamine“ populistlikel eesmärkidel. Tähtis on aru saada, et kultuurilistel tähendustel (nt „eestilik“) ja enesemääratlustel (nt „eestlane“) on oluline osa kollektiivse elu mõtestamisel ja korraldamisel. Ka ohtude omistamine erinevatele välistele jõududele (nt Venemaa või pagulased) võib saada kultuuriliselt tähenduslikuks või enesemääratlemisel „meie“ tunde aluseks. Nii on paratamatu, et kultuurist saab ka oluline osa poliitikas nii poliitilise objekti (nt kultuuripoliitika) kui ka instrumendina („meie“ tunde konstrueerimine, poliitikate sidumine ajalooliste tähendustega, populism), sest erinevad

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2

² R. Narits; H. Kalmo; L. Madise; H. Schneider. Põhiseaduse preambuli kommentaar, komm 22.3. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

³ M. Tamm. Sissejuhatus - M. Tamm (koost). Kuidas uurida kultuuri? Kultuuriteaduste metodoloogia. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2016, lk 20.

⁴ V. Vooglaid. Sümbolne meelevaldus Riigikogu ees ja Vabaduse platsil. SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks arhiiv 2015 - <http://saptk.ee/blog/2015/>, 29.04.2019.

⁵ T. Randlo. EKRE: Kooseluseadus on vastuolus eesti rahva huvide ja põhiseadusega - Postimees 15.06.2014. - <https://www.postimees.ee/2828487/ekre-kooseluseadus-on-vastuolus-est-rahva-huvide-ja-pohiseadusega>, 29.04.2019

⁶ J. Toomepuu. Ohud Eesti julgeolekule – Kultuur ja Elu 2012. - http://kultuur.elu.ee/ke519_julgeolek.htm, 29.04.2019

kultuuriliste tähenduste ja enesemääratluste tõlgendused õigustavad erinevaid poliitilisi eesmäärke.

Õigus ei jää sellistest poliitilistest võtetest puutumata. Nagu tõin välja näidetena eespool, siis sageli argumenteeritaksegi, et nimetatud ohtude ilmnemisel kellegi või millegi teise kujul (olgu selleks siis pagulane, Venemaa või homoseksuaalsus) on riik olnud suutmatu enda põhiseaduslike kohustuste, sh kultuuri säilitamise kohustuse täitmisel. Arvestades, et kultuuri säilitamise kui riikliku kohustuse selgitamisel on kohtupraktika ja õiguskirjandus peaaegu olematu, on selliste argumentide vääramine õiguse allikatele tuginedes oluliselt raskendatud.

Õiguslik ebakindlus väljendub ka poliitiliselt ebakindlates dokumentides, mille on selgelt oma analüüsis välja toonud ka Tõnu Viik Eesti Inimarengu Aruande analüüsis.⁷ Seetõttu on äärmiselt oluline anda õigusteaduslik tugi põhiseaduse preambulist tuleneva kultuuri säilitamise kohustuse tõlgendamisele ning hinnata õiguslike ja poliitiliste dokumentide vastavust sellisele põhiseaduslikule kohustusele.

B. Töö eesmärk

Minu töö ei hõlma kultuuripoliitilisi diskussioone sellest, milliste vahendite või regulatsioonidega peaks riik tagama kultuuri säilimise, sest see väljub õigusteaduse teaduslikest raamidest. Samuti leian, et minu töö kontekstis ei ole asjakohased ka võimu- või institutsioonikriitilised kultuuri käsitamise viisid, sest Eesti kultuur on juba *expressis verbis* poliitika objektiks ning seda väljendavad ka rohked poliitilised dokumendid, mis eesti kultuuri reguleerivad. Samuti ei arenda ma enda töös edasi kultuuriteaduslikke või -filosoofilisi arutelusid kultuuri erinevate kontseptualiseerimise strateegiate osas, sest selliste aruteludega tegelevad teised teadusdistsipliinid.

Minu töö eesmärgiks on „eesti kultuuri“ sisustamine põhiseaduse preambuli tähenduses. Kultuuri mõiste selgitamine kultuuriteaduslikult ja -filosoofiliselt positsioonilt saab siin oluliseks nn teaduspõhise poliitika kontekstis, st õigusaktid ja poliitilised dokumendid, mis ei lähtu oma eesmärkidest kaasaegsest teaduspraktikast, ebaõnnestuvad suure tõenäosusega oma eesmärkide saavutamisel.⁸ Seetõttu ei ole töös oluline ka erinevate kultuuri definitsioonide võrdlemine või tõlgendamine põhiseaduse kontekstis, sest oma töö tulemusena ma ei loo

⁷ T. Viik. Eesti kultuuri muutuvad enesemääratlused. – T. Tammaru (toim), Eesti inimarengu aruanne 2016/2017 „Eesti rändeajastul“, Eesti Koostöö Kogu 2017 - <https://inimareng.ee/eesti-kultuurimuutused-avatud-maailmas/eesti-kultuuri-muutuvad-enesemaaatlused/>, 29.04.2019

⁸ Nt nõuab Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja § 1 seaduseelnõu väljatöötamiskavatsuse väljatöötamisel juba teaduslikku analüüsi, mis aitaks kaardistada nii olemasoleva olukorra kui ka loodava regulatsiooni võimalikud mõjud. Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. - RT I, 29.12.2011, 228

piiritletud definitsiooni „eesti kultuurist“. Selline ülesanne oleks tõenäoliselt vastuolus juba põhiseaduse enda olemusega. Seda rõhutas juba Jüri Uluots esimese põhiseaduse loomise juures, kus ta väitis, et kuigi Eesti põhiseaduse algkorraldus ulatub tagasi juba Eesti esiaegadesse, ei tähenda sealsete väärtuskogemustega ja -põhimõtetega arvestamine nendes kapseldumist.⁹

Põhiseaduse kontekstis on eriti oluline vältida „eesti rahvuse“ suletud defineerimist, sest sellisena ei jäta põhiseadus ruumi uutele väärtustele ja põhimõtetele, mis võivad olla vajalikud muutuva (kultuuri)keskkonnaga kohanemisel. Põhiseadus saab olla elujõuline üksnes siis, kui „suure üldistusastmega üldinimlikud püsiväärtused aluspõhimõtetenä jätavad ruumi ka uutele.“¹⁰ Mõiste „Eesti rahvus“ sisustamine on töö kontekstis oluline seetõttu, et „eesti rahvus“ on tihedalt seotud „eesti kultuuriga“. Selles tähenduses ei ole ka juhuslik, et põhiseaduse preambulis on nõutud mõlema säilitamist koos.

C. Metoodika ja uurimisülesande püstitus

Põhiseaduse uurimismetoodilise haarde ja kompleksuse võtavad väga hästi kokku 1920. ja 1938. aasta põhiseaduse ettevalmistamise käigus aset leidnud arutelud, milles põhiseaduslike väärtuste ja põhimõtete sisustamisel peeti vajalikuks arvestada ka Eesti kaugema ajaloo.¹¹ Esivanemate kogemused õpetavad meile, millised väärtused ja tõekspidamised on vastu pidanud sajandite pikkuse eluvõitluse praktilise kontrolli.¹² Kuid üksnes ajaloolistest õppetundidest jääb väheks, sest elujõulisuse säilitamiseks peab jätkusuutlik olema ka tulevikku ulatuvalt.

Selles tähenduses on põhiseadus justkui lõpetamata romaan, mida kirjutatakse aina edasi. Iga jurist, kes põhiseadust tõlgendab, üritab põhiseaduse lugu kõige paremini edasi kanda. Selleks, et jätkulugu (*chain novel*) oleks sidus ja veenev, peab ta haakuma eelnevate lugudega. Hea jätk ei ole aga varasema kokkuvõte, sest nii saaks lugu läbi. Jätku kirjutamine vajab juba varasema teatavat tõlgendamist. Näiteks võib tõlgendamisel küsida, et millise jätkuloo oleksid kirjutanud eelmiste lugude autorid? Ka jurist küsib õiguse tõlgendamisel samamoodi: kuidas oleks see isik, kes seaduse kirjutab (seadusandja), täpsustanud vaidlusalust seaduse mõistet?

Romaani kirjutamise ja jätkuloo analoogia (*chain novel*) alusel ongi Ronald Dworkin välja arendanud õiguse terviklikkuse tõlgendamise teooria,¹³ millest lähtuvalt tuleb õigust uurida justkui kirjandusteost, mis avab enda sisu järk-järgult sündmuste ajalise arenemise käigus.¹⁴ Õiguse terviklikkusest lähtuvalt tuleb õigust tõlgendada igakülgsest, arvestades sh selle eesmärgi, ajalugu, väärtusi jm olulist uue nn jätkuloo kirjutamisel. Põhiseaduse rahvuslikus

⁹ Ü. Madise jt (koost). PS preambuli komm 20

¹⁰ Samas

¹¹ Samas

¹² Samas

¹³ R. Dworkin. Õiguse impeerium. P. Luiga (tõlk). Valgus 2015, lk 279

¹⁴ Samas, 282

kontekstis tähendabki see ühtlasi põhiseaduse tõlgendamist põhiseaduse arengu täies kompleksuses, arvestades siinjuures esivanemate väärtuskogemusi, põhiseaduse poliitilist- ja kultuuriloolist arengut, põhiseaduse erinevaid tõlgendusi ning ühtlasi ka konteksti, milles põhiseadust tõlgendada. Selline põhiseaduse tõlgendamise viis haakub täpselt sellega, kuidas tõlgendati põhiseaduse väärtusi ka Asutavas Kogus ja Rahvuskogus põhiseaduste ettevalmistamise käigus. Just seetõttu olengi töö metoodiliseks aluseks võtnud Dworkini õiguse terviklikkuse teooria. Nii käsitlengi põhiseadust kui lõpetamata romaani.

Iga kirjandusteos esitab lugejale edasi sündmuste arengu ehk narratiivi, olgu see esitatud siis aja ja põhjuslikkuse lineaarse arengu või pidevate katkestuste perspektiivist. Loo narratiiv ja selle organiseerimise viis tekitab lugejas mõtteid ja tähendusi, mida tavaliselt tõlgendada püütakse. Nii öeldaksegi sageli, et lool on mingi mõte või moraal. Kõige selgem näide sellest on valmid, kus loo käigus esitataksegi mingisugune konkreetne moraal, nt „viinamarjad on hapud“.

Loo „moraal“ esineb ka õiguslikes tekstides, eriti põhiseaduses, kus mitmete normilause aluseks ongi sageli moraalsed ja eetilised kaalutlused. Kirjandusteostega sarnaselt vajab see „moraal“ tõlgendamist. Nii võiks minu töö kontekstis küsida, mida tähendab „eesti kultuur“ või „eesti rahvus“ põhiseaduse preambulis; millistest eesmärkidest lähtuvalt on need mõisted põhiseaduse preambulisse lisatud? Õigusteaduses kasutatakse sellisele küsimusele vastamiseks objektiiv-teleoloogilist tõlgendamist, mis küsib normi objektiivsete eesmärkide (*ratio legis*'e) kohta.¹⁵ Õiguse objektiiv-teleoloogilise tõlgendamise kaks peamist kriteeriumit on seotud reguleeritud eluvaldkonna struktuuriga ja õiguse printsiipidega.¹⁶

Seotus eluvaldkonnaga tähendab seadusandjast sõltumatute faktiliste asjaoludega (nt kehtivad sotsiaalsed praktikad, majanduse või loodusressursside seis, diplomaatilised suhted teiste riikidega jne) arvestamist.¹⁷ Just seetõttu näeb ka hea õigusloome ja normitehnika eeskirja § 1 lg 1 p 7 ja § 46 ette seaduse mõjude hindamise seaduseelnõu väljatöötamisel. Nii on paratamatu, et õigusteadus peab arvestama ka teiste teadustega, mis uurivad reguleeritavat objekti; seda nii õigusnormide väljatöötamisel kui ka hilisemal tõlgendamisel.

Seega tähendab „eesti kultuuri“ ja „eesti rahvuse“ objektiiv-teleoloogiline tõlgendamine ühtlasi seda, et „eesti kultuuri“ ja „eesti rahvust“ tuleb mõista ka ühiskondlike nähtustena. Kuivõrd õigusteaduses ei ole neid mõisteid ühiskondlikku fenomenina sisuliselt üldse käsitletud, kasutan töös kultuuri ja rahvuse mõiste sisustamisel allikaid teadusdistsipliinidelt, milles kultuur ja rahvus on uurimisobjektiks. Eesti kultuuri analüüsimisel ühiskondliku nähtusena selgitan esmalt lahti erinevad kultuuri kontseptualiseerimise strateegiad ning kultuurist kõnelemise viisid. Rahvust käsitlen kaasaegsemate rahvusteooriate ja -ideoloogiate kontekstis. Pärast üldist ülevaadet käsitlen mõisteid juba kitsamalt, võttes arvesse Eesti ajaloolist ja poliitilist konteksti.

Objektiiv-teleoloogilise tõlgendamise teisest kriteeriumist lähtuvalt tuleb arvesse võtta ka õiguse printsiipe ja õigusvaldkonna üldist olemust.¹⁸ Põhiseaduse tõlgendamisel tähendab see

¹⁵ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Juura 2002, lk 157

¹⁶ Samas, 158

¹⁷ Samas

¹⁸ Samas, lk 158-159

ennekõike põhiseaduses väljenduvate õiguseetiliste¹⁹ printsiipide ja väärtusmastaapidega arvestamist.²⁰ Siinjuures tuleb arvestada põhiseaduse väärtused on oma loomuselt väga mitmekesised; nt võib eristada kõlbelisi, sotsiaalseid, õigusriiklikke jms väärtusi.²¹ Nii tõlgendangi „eesti kultuuri“ kui ühiskondliku nähtust põhiseaduslike väärtuste ja õiguseetika kontekstis. Ise küsimus on see, kas põhiseaduslikud väärtused koos seal sisalduvate eetiliste põhimõtetega ei ole juba iseenesest „eesti kultuuri“ osaks ühiskondlikus tähenduses? Kas on üldse võimalik, et põhiseadus koos tema täiendustega sisaldab põhimõtteid, mis ei ole „eesti kultuuri“ osaks? Tegemist on iseenesest väga aktuaalse vaidlusega Eesti õiguse kontekstis, mille põhiküsimuseks on Euroopa Liidu ja põhiseaduse aluspõhimõtete võimalik konflikt.²² Selle vaidluse avamine nõuaks aga tõenäoliselt eraldi töö kirjutamist ja seetõttu ei ole see minu töös uurimisküsimuseks.

Objektiiv-teleoloogiline tõlgendamine võimaldab tõlgendada põhiseadust kui (kirjandus)teost aga üksnes olevikuliselt, tema enda tekstist ja selles sisalduvast narratiivist lähtuvalt. Kuid igal lool on oma eel- või saamislugu, mis võimaldab mõtestada narratiivi ja faabula erinevaid arenguetappe. Põhiseadusel on oma küllaltki keerukas saamislugu, mis on dokumenteeritud nii õigus- kui ka ajalooallikates. Seetõttu kasutangi põhiseaduse preambuli terviklikul tõlgendamisel ühe tõlgendamisviisina ajaloolist (subjektiiv-teleoloogilist) tõlgendamist.²³ Õiguse ajaloolisel tõlgendamisel tuleb välja selgitada seadusandja kavatsus, eesmärgid ja ettekujutused normi loomisel, kasutades peamiselt allikaid, mis kuulusid normi loomise juurde.²⁴ Põhiseaduse kontekstis on nendeks allikateks Põhiseaduse Assamblee stenogrammid jt toonased avaldatud õiguslikud tekstid põhiseaduse loomise juures. Kui ajalooline tõlgendamine ei tähenda ainult juriidilise materjalidega tutvumist, sest normi mõistet aitab selgitada ka normi loomise juurde kuulunud poliitiline olustik ja sellega seonduvad arutelud.²⁵ Seetõttu kasutan enda töös ka erinevaid ajaloo- ja poliitteenuslikke allikaid (nt kokkuvõtted rahvuslikust ärkamisest, millel on põhiseaduse kujunemislööl oluline tähendus) või põhiseaduse loomise juures olnud võtmefiguuride sõnavõtte, mis võimaldavad mõtestada põhiseaduse saamislugu. Oluline on rõhutada, et seadusandja tahe ajaloolises kontekstis ei ole mõisteta ajalises vaakumis staatilisena, vaid ajas areneva, st teleoloogilisena.²⁶ Seetõttu ei tähenda erinevad kõrvalekalded seadusandja algsetest põhimõtetest seda, et põhimõtetest on loobutud, vaid vastupidi - see näitab seadusandja tahet ja põhimõtteid ajaloolise arengu kontekstis.²⁷

Niisamuti saab ka põhiseadust tõlgendada eesti õiguse süsteemis kooskõlas põhiseaduslike seaduste jt seadustega, mis on vastu võetud enneõike põhiseaduslike väärtuste kandmiseks. Seega tõlgendan enda töös „eesti kultuuri“ ja „eesti rahvust“ ka süstemaatilis-loogiliselt,²⁸

¹⁹ Samas, lk 159

²⁰ Ü. Madise jt (koost). PS sissejuhatus, lk 25

²¹ Samas

²² J. Laffranque, C. Ginter, R. Laffranque jt. Põhiseaduse täiendamise seaduse kommentaar, kumm 15 jj – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

²³ R. Narits, lk 155

²⁴ Samas

²⁵ Samas, lk 156

²⁶ Samas, 157

²⁷ R. Dworkin, 281-282

²⁸ R. Narits, 153

kasutades selleks ennekõike seadusi, mis seonduvad kõige enam „eesti kultuuriga“ ja „eesti rahvusega“, nt keeleseadus, kodakondsuse seadus ja rahvusvähemuste seadus.

Grammatiline tõlgendamine on igasuguse teksti tõlgendamise vahetuks meetodiks, sõltumata sellest, kas tegu on seaduse või romaaniga. Nii on ka põhiseaduse vahetul tõlgendamisel grammatiline tõlgendamine²⁹ alati asjakohane, eriti situatsioonides, kus sageli sünonüümidena kasutatavad mõisted võivad saada oluliselt erineva sisu grammatiliste erinevuste tõttu. Üheks selliseks näiteks on kindlasti mõistete „rahvus“ ja „rahvas“ kasutamine, mis küllaltki sageli ei ole järjepidev. Seetõttu tuleb olla grammatiliselt eriti tähelepanelik erinevate mõtete sisustamisel.

D. Töö struktuur

Töö olen kirjutanud kahes osas. Esimese peatüki eesmärgiks ongi „eesti rahvuse“ ja „eesti kultuuri“ mõiste sisustamine kirjeldatud metoodikast lähtuvalt. Peatüki lõpuks arendan välja käsitlused, mis võimaldavad „eesti kultuuri“ ja „eesti rahvust“ mõista tähenduslikuna põhiseaduse kontekstis.

Selleks, et anda tööle ka praktiline väljund, siis uurin ühtlasi, millisel on „eesti kultuuri“ mõistet käsitletud teistes õiguslikes ja kultuuripoliitilistes dokumentides, ning võrdlen sealseid käsitlusi enda töö esimeses peatükis välja arendatud „eesti kultuuri“ käsitusega. Võrdluse tulemusena tuleb ennekõike esile, milline mõju on kultuurikäsitlustel põhiseaduse preambulis toodud eesti kultuuri säilitamise kohustusele. On selge, et kitsamad kultuurikäsitlused toovad kaasa ka kitsama reguleerimisala. Kui „eesti kultuuri“ on mõnes õiguslikus või kultuuripoliitilises dokumendis käsitletud kitsamalt kui põhiseaduse preambulis, siis ei ole selline dokument põhiseaduse preambulis toodud kohustustega vastavuses. Võimalikud puudused ja ühisosa erinevatel kultuurikäsitlustel võrreldes põhiseaduse preambuli kultuurikäsitusega võimaldabki sisustada põhiseaduse preambulis toodud eesti kultuuri säilitamise kohustuse võimalikke väljundeid ja ulatust.

E. Hüpoteesid

Minu kaitsmisele esitatavad väited on järgmised:

- 1) „eesti kultuuri“ all põhiseaduse preambulis tuleb mõista eesti rahvusele (eestlastele) omaseid kollektiivseid tähendusi (nt ühised hoiakud, uskumused, teadmised ja väärtused, mis väljenduvad käitumises ja mõtlemises), tähendusloomevahendeid (eesti keelt ja eesti kultuurikeelt) ja nende abil loodud enesekirjeldusi. Eesti kultuuri osaks on ka selliste etnilis-kultuuriliste rahvaste, keda peetakse eesti kultuuri enesekirjeldustes eestlaste eellasteks, kollektiivsed tähendused ja tähendusloome vahendid. Teisisõnu, mõistet „kultuur“ tuleb põhiseaduse tähenduses mõista antropoloogilises tähenduses selliselt nagu teda mõistetakse täna kultuuri uurivates teadustes.
- 2) "eesti rahvus" tuleb mõista inimeste kooslust, mida iseloomustab teistest rahvuskultuuridest selgesti eristatav eesti kultuur ning sellisest erinevusest tulenev kollektiivne eneseteadvus. Eesti rahvuse liige ehk eestlane on selles kontekstis eesti

²⁹ R. Narits, 152

kultuuri kandja, kes tunneb eesti kultuuris kasutatavaid kollektiivseid tähendusi, tähendusloome vahendeid (eesti keelt ja eesti kultuurikeeli) ja nende abil loodud enesekirjeldusi.

- 3) Eesti õiguslikes ja poliitilistes dokumentides ei kasutata mõistet „kultuur“ samas tähenduses nagu see on sisustatud põhiseaduses. Nendes dokumentides on kultuuri mõiste oluliselt kitsam, hõlmates üksnes ühte või mitut osa kultuurist. Seetõttu puuduvad Eestis täna õiguslikud või poliitilised dokumendid, mis tagaksid eesti kultuuri säilimise selliselt nagu see on normatiivse põhiseadusliku kohustusena ette nähtud põhiseaduses.

Märksõnad: põhiseadused, kultuur, rahvus, kultuuripoliitika, riigiõigus

1. Kultuuri mõiste kasutamine põhiseaduse kontekstis

1.1 Kultuuri mõiste lisamine põhiseadusesse ja selle senine tõlgendus

1.1.1 Kultuuri mõiste lisamine põhiseadusesse rahva kirjade alusel

Eesti on üks riikidest, mille põhiseadusel on ka preambuli. Põhiseaduse preambulis väljenduvad riigi ja põhiseaduse üldised eesmärgid ja alusväärtused. Sellest lähtuvalt saab pidada preambulit põhiseaduse üldistuseks, millel puudub küll otsene mõju põhiseaduse sisule, kuid toodud väärtused on abiks põhiseaduse tõlgendamisel.³⁰ Preambulit saab pidada ka põhiseaduse alusväärtuste kogumiks, mida konkretiseeritakse, arendatakse edasi või garanteeritakse põhiseaduses endas.³¹ Nii sekkub preambuli vahetult põhiseaduse tõlgendamisse ning olukordades, kus preambulis toodud väärtus on jäänud konkretiseerimata, tuleb preambulit kohaldada. Siinjuures ei tule preambuli kõrget üldistusastet pidada mitte puuduseks, vaid justnimelt selle tugevuseks, sest mida suurem on üldistusaste, seda suurem on preambuli kontroll põhiseaduse üle alusväärtuste realiseerimisel.³² Just viimast nimetatud käsitlustest on hakanud kasutama Euroopa riikide konstitutsioonikohtud, sh Eesti Riigikohus enda kohtupraktikas.³³

Eesti kultuuri ja rahvuse säilitamise kohustus lisati Põhiseaduse Assamblee töö lõppjärgus rahvalt laekunud ettepanekute alusel.³⁴ Seega väljendab selline kohustus rahva tahet kõige otsesemal ja selgemal kujul. Lõigu eesmärgiks oli anda Eesti riigile ka eesmärk,³⁵ mis viitab ühtlasi ühisele „meie“ tunde, mida tajuti põhiseaduse koostamise ajal. Rahvas tajus ennast ühtse kogukonnana, kellel on omapärane eesti kultuur, mis peab koos eesti rahvusega säilima läbi aegade.

Nii ongi ühise kultuuri osaks paratamatult ka keel või keeled, mille abil kultuurikandjatel – praegusel juhul eesti rahvusel – on võimalik tähenduslikke tähendusi luua.³⁶ Nii leidis ka riigikohus enda lahendis nr 3-4-1-7-98, et eesti keel on eesti rahvuse ja kultuuri olemuslik komponent, ilma milleta pole eesti rahvuse ja kultuuri säilimine võimalik.³⁷ Nii täiendati

³⁰ Ü. Madise jt (toim). PS preambuli komm 22.3

³¹ Samas

³² Samas

³³ Samas

³⁴ V. Peep (toim). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997, lk 761

³⁵ Samas

³⁶ T. Viik 2017, lk 218

³⁷ RKPJKo 3-4-1-7-98. III

2007. aastal põhiseaduse preambulit ka keele säilitamise kohustusega.³⁸ Selline lisandus osutus vältimatult vajalikuks selleks, et preambulis sätestatud alusväärtuste osas ei tekiks mitmetitõlgendavusi ning et põhiseaduse paragrahvid, sh § 6 moodustaksid ühtse terviku.³⁹ Seega kehtib preambuli neljas lõige täna järgmises sõnastuses: „kindlustada ja arendada riiki...,mis peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade“

1.1.2 Kultuuri säilitamise kohustuse tõlgendamine kohtupraktikas

Riigikohtu praktikas on kohus rahvuse ja kultuuri säilitamise kohustust normatiivselt käsitletud keeletsensuse kehtestamisel. Hinnates, kas kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus, mis sätestab eesti keele valdamise üldise nõude volikokku kandideerijale, on põhiseadusega kooskõlas, leidis kohus, et keeletsensus on kooskõlas põhiseaduse preambulist tuleneva riikliku kohustusega säilitada rahvus ja kultuur.⁴⁰ Kuigi toona ei sisaldanud preambuli veel keele säilitamise kohustust, leidis kohus, et keel on rahvuse ja kultuuri säilitamise vältimatu osa ning kuulub sellest lähtuvalt ka kultuuri ja rahvuse säilimise eesmärkide hulka.⁴¹

Teises lahendis seoses rahvuse ja kultuuri säilitamise kohustusega hindas riigikohus, kas nime vahetamise piiramine võib olla õigustatud rahvusliku identiteedi kaitsest lähtuvalt, viidates ühtlasi ka põhiseaduse preambulile. Kohus kinnitas enda argumentatsiooniga rahvusliku identiteedi säilitamise vajadust põhiseadusliku eesmärgina, kuid leidis, et nime vahetamise võimaluste piiramine üksnes sellisel eesmärgil ei ole kooskõlas kaasaja inimõiguste kohtupraktikaga, mille järgi ei tohiks üksnes rahvuslik identiteet välistada nime muutmist.⁴² Nii leidis kohus, et toonane perekonnanime korraldamise seaduse § 11 oli vastuolus põhiseadusega osas, mis kehtestab absoluutse keelu eesti rahvusest või eestipärase perekonnanimega sooviavaldajale anda võõrkeelse kujuga perekonnanime.⁴³

Kokkuvõtvalt on kohtupraktikas näha selget positsiooni, milles kultuuri säilitamise kohustusele on antud normatiivne iseloom koos teiste põhiseaduse sätetega. Kohus on selgelt välja öelnud, et eesti kultuur, rahvus ja keel – nimetades neid ka rahvuslikuks identiteediks – on põhiseaduslik alusväärtus, mis võib olla erinevate piirangute põhiseaduslik alus.

³⁸ Ü. Madise jt (toim). PS preambuli komm 16

³⁹ Ü. Madise jt (toim). PS preambuli komm 16.1

⁴⁰ RKPJKo 3-4-1-7-98, ptk III

⁴¹ Samas

⁴² RKPJKo 3-4-1-6-01, p 19

⁴³ RKPJKo, p 20

Siinjuures on oluline ka välja tuua asjaolu, et kohus on hinnanud sõna „kultuur“ ennekõike tähenduse loomise kontekstis, nt väide, et keel on kultuuri loomulik osa, või seisukoht, et nimi saab kanda rahvuslikku tähendust. Seega ei ole oluline ennekõike mingi kindla objekti või tava säilitamine, vaid teatud tähenduste hoidmine läbi keele.

1.1.3 Kultuuri säilitamise kohustuse käsitlustest õiguskirjanduses

Nii saabki eesti põhiseaduse kontekstis rääkida põhiseaduspatriotismist – nagu tabavalt on märkinud Lauri Mälksoo – , mis on kantud kahest põhihoovusest: herderlik rahvuslik, mis väljendub kultuuri ja rahvuse säilitamise eesmärgis, ning kantilik-vabariiklik, mis toetab kodanike vabadust, õigusi ja võrdsust.⁴⁴ Rahvuslik-herderlik vaimsus on tuntav klassikalisel rahvuslusel, millel on olnud Eesti riigi taastamisel juhtiv roll, ning see väljendub justnimelt kodakondsus- ja keeleseadusest.⁴⁵ Seega väljendab kultuuri säilitamise kohustus siin teatud kollektiivset rahvuslikku taju (herdelikult öeldes „vaimu“), mida tuleb igavesest ajast igavesti säilitada kultuuri ja keele abil. On justnimelt oluline rõhutada, et viide Herderile haarab kultuuri oluliselt laiemas tähenduses, kui üksnes kindlate praktikate ja kultuuriobjektide säilitamine. Kultuuri mõistetakse üksikisiku seisukohalt kui maailma tunnetamise viisi. Nii jõuabki Mälksoo järelduseni, et põhiseaduspatriotismist lähtuvalt ei ole Eesti riik mitte üksnes etniline projekt, st rahvusluse ja kultuuri säilimine ei koosne üksnes etniliste eestlaste kultuuripraktikatest, vaid tegemist on poliitilise projektiga, kus inimõigustel ja -vabadustel on kaasajas samasugune roll.⁴⁶ Eesti kultuuri saabki mõista tähendusloome väljana, millesse on haaratud muud väärtused peale ajaloolis-etniliste väärtuste. Piltlikult väljendades on eesti kultuuri osa ka see, kuidas eestlane mõtestab inimväärikust, -vabadusi ja -õigusi. Selline tõlgendus on kooskõlas ka kehtiva kohtupraktikaga.

Mõnevõrra teise käsitluse on välja toonud Rait Maruste, kes kirjutab küll, et kultuuri ja rahvuse säilitamise eesmärki tuleb lugeda koos põhiseaduse §-s 10 sisalduva inimväärikuse, demokraatliku õigusriigi ja sotsiaalriikluse põhimõttega,⁴⁷ kuid käsitleb kultuuri mõistet oluliselt kitsamalt. Maruste selgitab, et eesti rahvuse ja kultuuri säilitamine on spetsiifiline ülesanne, mis tuleb asjaolust, et eestlased on ajalooliselt elanud väga pikka aega Eesti territooriumil, mistõttu on tegemist põlisrahvaga.⁴⁸ Selle aja jooksul on loodud rikkalik kultuuri- ja keskkonnapärand, mida tuleb säilitada koos rahvusliku eneseteadlikkuse

⁴⁴ L. Mälksoo. Põhiseaduspatriotism – kas ka Eesti jaoks? – Vikerkaar 10-11/2009, lk 133

⁴⁵ Samas

⁴⁶ Samas

⁴⁷ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 2004, lk 211

⁴⁸ Samas

arenguga.⁴⁹ Riigi, sh kohtu, ja rahva ülesandeks on leida tasakaal nende väärtuste ja liberaalse individualismi, turumajanduse ja muude üldiste väärtuste vahel.⁵⁰ Seega käsitleb Maruste kultuuri väga kitsalt etnilise ajaloo pärandina, mida tuleb säilitada kultuuriobjektide ja - praktikate kujul, mida kantakse edasi järgnevatele põlvedele, nt rahva- või pärimuskultuur. Nende säilitamisel peab arvestama aga kehtivate kultuuriliste arusaamadega, st selline säilitatav „eesti kultuur“ moodustab üksnes osa Eesti territooriumil valitsevast kultuurist. Tegemist on nn spetsiifilise ülesandega, nagu Maruste on rõhutanud.⁵¹

Kehtiva kohtupraktika põhjal ei saa sellist tõlgendust ka otsesõnu tagasi lükata. Siiski on tähelepanuväärne, et kultuuri mõistet on mõlemad õigusteadlased kasutanud täiesti erinevas tähenduses ja mahus. Kui Maruste käsitleb „eesti kultuurina“ põhiseaduse tähenduses rahva- ja pärimuskultuuri, siis Mälksoo hõlmab Herderi eeskujul kultuuri terve eesti rahvuse kollektiivsete hoiakute, uskumuste, väärtuste ja teadmiste kogumina, mis väljendub selle rühma liikmete käitumises ja mõtlemises.

Kultuuri säilitamine kui juriidiline kohustus võib drastiliselt erineda sõltuvalt sellest, kumb käsitus kasutusele võtta. Kui Maruste tõlgenduse järgi hõlmaks eesti kultuuri säilitamine etnilis-ajalooliste praktikate säilitamist, siis hõlmab Mälksoo käsitus Herderi eeskujul juba laiaulatuslikumat – või nagu ta ise nimetab, poliitilist⁵² – sekkumist tähendusloomesse. Nii saavad oluliseks ka kaasaja probleemid nagu küsimused sellest, kui kaugel lõppevad rahvosluse piirid (kas rassism rahvosluse ettekäändel on käsitletav rahvoslusena?) või kuidas haarata eesti kultuuri tähendusloomesse kaasaja lääne popkultuuri nähtused. Selliste probleeme ongi võimalik täpsemalt käsitleda konkreetseid nähtusi uurivate teadusdistsipliinide abil nagu nt kultuuriteadused ja rahvuste uuringud.

1.1.4 Kultuuri mõiste käsitus põhiseaduse tähenduses riigiteadustes

Väga põhjalikult on eesti kultuuri piiritlemist käsitlenud Eero Janson enda magistritöös „Eesti kultuuri piiritlemine riiklikul tasandil: kontseptuaalne ja kriitiline analüüs“.⁵³ Janson kritiseerib töö esimeses peatükis Herderist välja kasvanud kultuuri etnograafilisi ja antropoloogilisi käsitlusi, nimetades neid enda töös „essentsialistlikeks“, ja vastandab sellised „essentsialistlikud“ kultuurikäsitlused Foucault’ist inspireeritud diskursiivse käsitlusega.⁵⁴

⁴⁹ Samas

⁵⁰ Samas

⁵¹ Samas

⁵² L. Mälksoo, lk 133

⁵³ E. Janson. Eesti kultuuri piiritlemine riiklikul tasandil: kontseptuaalne ja kriitiline analüüs. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tartu. 2012

⁵⁴ E. Janson, lk 7

Peamine eristus toimubki läbi kolme muutuja: kultuuri suletus, järjepidevus ja suhestumine kindla inimgrupiga.⁵⁵ Kui etnograafilisel kultuurikäsitusel on olemas need omadused täpselt nimetatud kujul, siis diskursiivses käsitluses on vastupidi: kultuur on avatud, järjepidetu ja ilma kindla piirita või keskpunktita nii tähenduste kui ka inimgrupi mõistes.⁵⁶ Jansoni väitel loobki riik koos oma institutsioonidega enda võimu realiseerimisel näilise arusaama kultuurilisest „essentsist”.⁵⁷ Nii ongi kultuur poliitika objekt, kui ka instrument.⁵⁸

Sellise kriitika osas tuleks olla omakorda väga kriitiline mitmel põhjusel. Alustuseks on kultuurikäsituste taotluslik jagamine essentsialistlikeks ja mitte-essentsialistlikeks juba ise küllaltki meelevaldne ontoloogiline kategoriseerimine, sest kultuuri sisustamise meetodid on täna tunduvalt mitmekesisemad⁵⁹. Täielikult on motiveerimata jäänud etnograafiliste ja antropoloogiliste kultuurikäsituse taandamine suletud tervikule (nn essentsile), millel on selge ja ajas püsiv (muutumatu) sisu. Selline üldistus on küllaltki jäme või isegi väär, sest juba Herder ise käsitles kultuuri saksa idealismi traditsiooni eeskujul ajaloos muutuva ja progresseeruvana.⁶⁰ Samuti ei ole kultuuri ontoloogiliselt positiivne sisu iseenesest võrreldav essentsialistliku käsitlusega. Nt käsitledes kultuuri heterogeense tähenduste väljana, nagu seda tehakse täna kaasaegsetes kultuuriteadustes, saame anda kultuurile positiivse tajutava sisu läbi enesemääratluste.⁶¹ Sellise tähenduste välja elujõulisus väljendub justnimelt tema potentsiaalis haakuda maailmaga meie ümber, sh tõlkida ja haarata endale tähendusi teistest kultuuridest.⁶² Seega ei ole iga kultuuri sisustamine positiivse ontoloogilise kategooriana iseenesest essentsialistlik (suletud ja staatiline süsteem). Nii on Janson enda jaotuses haaranud essentsialistliku käsitluse alla ka kultuuri mõtestamise viisid, mis essentsialistlikud tegelikult ei ole.

Kokkuvõtvalt ei aita Janseni kriitiline analüüs kuidagi paremini mõista kultuuri tähendust põhiseaduse kontekstis. Eesti põhiseaduses ongi eesti kultuur juba *expressis verbis* poliitika objektiks tehtud. Samuti on Eestis loodud institutsioonid nagu nt kultuuriministeerium või muinsuskaitseamet, kes riiklike asutustena mõjutavad eesti kultuuri. Eesti kultuuripoliitikat iseloomustavad ka erinevad poliitilised dokumendid. Seega ei ole küsimus ju üldse selles, kas

⁵⁵ Samas, lk 7

⁵⁶ Samas, lk 11-24

⁵⁷ Samas, lk 26, 34 ja 35

⁵⁸ Samas, lk 32-33

⁵⁹ Vt nt Tõnu Viiki mitmekesisist jaotust kultuuri kontseptualiseerimise strateegiatest. T. Viik. Kultuuriline pööre – M. Tamm (toim). Humanitaarteaduste metodoloogia: Uusi väljaandeid. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus. 2011

⁶⁰ E. Piirimäe. Kontinenti avastamas: Johann Gottfried Herder. Sirp. 09.10.2015 - <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/kontinenti-avastamas-johann-gottfried-herder/>, 29.04.2019

⁶¹ T. Viik 2017, lk 222

⁶² Samas

riik sekkub või peaks sekkuma eesti kultuuri, vaid selles, kuidas ja millises ulatuses on riigil kohustus seda teha.

Siin ongi asjakohane Jansoni magistritöö teine peatükk, milles ta on kriitiliselt analüüsinud kultuuripoliitikat kaasaegses Eestis. Eesti kultuuripoliitilisi dokumente analüüsid on Janson välja toonud kolm erinevat käsitusviisi: 1) kultuur kui valitsemiskord; 2) kultuur kui intellektuaalse või artistliku tegevuse tulemus ja 3) kultuur kui kindlale inimgrupile iseloomulik ajalooline eluviis.⁶³ Nendest kategooriatest lähtuvalt ongi Janson teinud enda kriitilise analüüsi.

Analüüsi käigus jõuab Janson „eesti kultuuri“ defineerimise meetoditeni, mille ta jagab tinglikult kaheks⁶⁴:

- 1) Kultuuri defineerimine läbi välisuse ja „teisest“ eristumise (nt vastandumised meie vs nemad, eestlased vs venelased). See on nn negatiivne piiritlusmeetod, sest piiritlemine toimub läbi eituse;
- 2) Kultuuri elementide ülesloetlemine läbi nimekirjade, kataloogide, muuseumide jms institutsioonide ja kogude abil. See on nn positiivne meetod, sest piiritlemine toimib läbi ühise positiivse osa.

Kuigi ka siin tuleks suhtuda kriitiliselt sellisesse tinglikusse jaotusesse, on Jansoni kriitika õigustatud mitmete kultuuripoliitiliste dokumentide analüüsimisel. Nt mitmetes poliitilistes dokumentides käsitletaksegi kultuuri liiga kitsalt⁶⁵. Probleemne on ka asjaolu, et diskussioone kultuuri üle iseloomustab vastandumine, mis võib olla ka sisult positiivne „meie“ tunde loomine, ja suutmatus mõtestada kultuurilist ühisosa, mille üheks põhjuseks võibki olla iganenud arusaamad kultuurist, mis ei ole kooskõlas tänapäevaste kultuuriteadustega. Neid probleeme tuleb kultuuri käsitlemisel kindlasti arvestada.

⁶³ E. Janson, lk 41. Sellesse nimistusse on Janson tinglikult lisanud ka massikultuuri, mis väljendub läbi massimeedia kanalite.

⁶⁴ Samas, lk 49

⁶⁵ Vt siinkohal minu analüüsi ptk-s 2.3

1.2 Eesti kultuuri erinevad määratlused. Kultuuriteaduslikud käsitlused.

1.2.1 Herder ja kultuuri etnograafiline ja antropoloogiline käsitlemine.

Juba põhiseaduse preambuli sõnastus („mis peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade“) viitab rahvuslikule (etnograafilisele) kultuurikäsitlusele. Ärkamisaja romantilistest käsitlustest mõjutatuna nähakse eesti rahvast elujõulisena juba Eesti muinasajast (nn Muistne Vabadusvõitlus). Rahvaid uurivates teadustes käsitletakse rahvuseid aga moodsate nähtustena peamiselt ärkamisaja kontekstis. Ka Ea Jansen ja Mart Laar käsitlevad rahvast rahvusliku ärkamisaja kontekstis ennekõike ühtset etnilist identiteeti kandva grupina, millest saab rahvus siis, kui saadakse teadlikuks enese kultuurilis-etnilisest ühtekuuluvusest.⁶⁶ Piltlikult on Laar selgitanud, et etnilised ühtsed grupid⁶⁷ on justkui magav rahvuslus, mis alles pärast üles äratamist saab rahvuseks.⁶⁸ Selles tähenduses ei saanud rahvusest rääkida kindlasti veel muinasajal. Eesti rahvus tänapäevases tähenduses tekkis Eesti rahvusliku ärkamisega.⁶⁹

Nii käsitletaksegi eesti kultuuri ennekõike herderlikult kultuurilisest rahvusest lähtuvalt täpselt nii nagu on viidanud enda analüüsis ka Mälksoo, kes analüüsis kriitiliselt põhiseaduse patriootilisi (rahvuslik-herderlikke) suundumusi.⁷⁰ Viited Herderile on siin ka igati õigustatud, sest Herderit peetaksegi justnimelt etnograafilise ja sellest edasi arenenud antropoloogilise kultuurimõiste rajajaks.⁷¹ Tema panus kultuurimõiste arendamisse seisnes justnimelt selles, et lisaks indiviidile, kes on eristatav enda individuaalse maailma suhtumise ehk subjektsuse järgi, on ka ühiskonnad eristatavad enda mentaliteedi, väärtuste ja tõekspidamiste järgi.⁷² Kuid Herderi kultuurirelativistlik käsitlus ei seisne üksnes kultuuride eristamises, vaid tema veendumuses, et kultuurid ei ole omavahel mõõdetavad viisidel, kus üks kultuur on mõtestatav „kõrgemana“ teisest või „kõrgema“ arengutaseme saavutamise eeldusena.⁷³ Herderi arvates oli iga kultuur unikaalne ja mõistetav üksnes temale omases ajaloolises ja individuaalses kontekstis.⁷⁴

⁶⁶ E. Piirimäe. Eesti Rahvuslus Euroopa kontekstis – Ajalooline Ajakiri, 2007/1 (119), lk 95

⁶⁷ Piirimäe on siin täiendavalt selgitanud, et Laar ja Jansen ei tõmba selget piiri rahvusele eelnenud etnilise identiteetiga kollektiivi ja rahvuse vahe. E. Piirimäe (2007), lk 95

⁶⁸ Samas

⁶⁹ Samas

⁷⁰ L. Mälksoo, lk 133

⁷¹ T. Viik 2011, lk 64

⁷² Samas

⁷³ Sellised käsitlused olid valgustusajal väga levinud, vt: M. Tamm 2016, lk 10

⁷⁴ T. Viik 2011, lk 64

Kultuurikandjateks pidas Herder rahvast ning just siit saidki alguse esimesed käsitlused rahvakultuuri väärtustamisele ja kultuurirahvaste arengule.⁷⁵ Saksa idealismi eeskujul võibki piltlikult mõelda, et igal rahval on justkui oma vaim, s.o. rahvavaim (*Volksgeist*), mis reguleerib kindlate rahvaste või rahvuse omapäraseid ja sarnaseid käitumisviise.

Iseenesest tekkisid esimesed katsed otsida „kultuurilist ühisosa“ juba oluliselt varem, kui sündis kindlapiiriline etnilis-kultuuriline rahvusluse ideoloogia⁷⁶ ja sellest lähtuvalt ei tuleks piiritleda kultuuri rahvuse tekkimise, s.o etnilis-kollektiivsete gruppide „ärkamise“ järgi, vaid juba varasemalt. Nii ongi etnograafilised ja antropoloogilised kultuurikäsitlused mitte enam üksnes rahvuse põhiseid, vaid lähtuvad ennekõike etnilisest ühtekuuluvusest ja etnilisest eneseteadlikkusest.

Näiteks usutakse, et juba 98. aastal mainis Tacitus oma päevikutes eestlasi „aestide“ nime all. Sarnase nimega on mainitud Eesti alal elavaid rahvaid korduvalt.⁷⁷ Juba keeleliselt kõlab „aesti“ ja „eesti“ väga sarnaselt. On iseenesest väheusutav, toonaste rahvastel puudus teadmine sellest, kuidas neid nimetatakse. Arvestades, et eesti esiajaloo näitel on võimalik rääkida juba kindlast rahvakultuurist, oleks kultuuri sisustamine üksnes rahvuse alusel liialt kitsas kultuuri sisustamine. Ka täna käsitletakse muistseid linnuseid eesti ajaloo ja kultuuri osana, sõltumata sellest, et toona puudus ühtne eesti rahvus.

Seega saab kokkuvõtvalt öelda, et kultuur herderlikus tähenduses on ühele piiritletud etnilisele kollektiivile omane maailma mõtestamise viis (väärtused, hoiakud, uskumused), mis avaldub sellele kollektiivile omases mõtlemises ja käitumises. Sellisena käsitletakse kultuuri ka antropoloogias alates 19. sajandi teisest poolest.⁷⁸ Kõige silmapaistvamate esindajatena võib siin ära märkida nt Burnett Tylori (1832 – 1917), Franz Boas (1858 – 1942) ja tema õpilased (nn Ameerika kultuuriantropoloogia koolkond) Alfred L. Kroeber (1876 – 1960), Ruth Benedict (1887 - 1948) ja Margaret Mead (1901 – 1978).⁷⁹

⁷⁵ M. Tamm 2016, lk 11

⁷⁶ I. Talve. Eesti kultuurilugu. Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni. Ilmamaa 2004, lk 9

⁷⁷ I. Talve, lk 9

⁷⁸ M. Tamm 2016, lk 11

⁷⁹ Samas, lk 12-13

1.2.2 Etnograafilise kultuurikäsituse kriitika ja teised kultuuri kontseptualiseerimise viisid. Kultuurirahvusliku ideoloogia kriitika.

Antropoloogiline kultuurikäsitlus on saanud vahepeal väga tugeva kriitika osaliseks. Nt kritiseeris Matthew Arnoldi raamatus „Kultuur ja anarhia“ kultuuri antropoloogilist käsitlust kui liiga liberaalset käsitlust ja hoiatas kultuure labasuse jm ohustavate nähtuste eest.⁸⁰ Seega erinevalt Herderist piiritles Arnold kultuuri kitsamal: kultuur tähendas Arnoldi jaoks ennekõike kultuurset käitumist.⁸¹

Enda väga pessimistlike seisukohtadega on tuntud Frankfurdi koolkond, mis kritiseerib igasugust kultuuri kapitalistliku tööstuse eeskujul ning näeb kultuuris tööstuslikku massitoodangut, mis ennast pidevalt taastoodab, hävitades igasuguse algatusvõime.⁸² Nii tekkis selge ja tugev eristus massikultuuri, mis on etniliste gruppide ülene, ja nn rahvuskultuuri vahel. Siit alates saabki rääkida aktiivsemalt massikultuurina ka nt popkultuurist.⁸³

Ka antropoloogias endas muutusid kultuuri käsitlemise viisid ja mõtestamise strateegiad 20. sajandil väga pöördeliselt. Selle peamiseks põhjuseks võib lugeda nn keelelist pööret keeleteaduste uurimisel, mis tõi endaga kaasa strukturalistlikud ja poststrukturealistlikud keeleteooriad.⁸⁴ Keeleteooriate eeskujul jõudis strukturalistlik käsitlus ka antropoloogiasse, milles kultuuride uurimisse peamiseks eesmärgiks oli kultuuriliste tähenduste eristamine nende välistest ja materiaalistest kandjatest ning struktuuri uurimine, mis aitab tähendustel ennast väljendada.⁸⁵ Selline kultuuri mõtestamise viis sai populaarseks väga kiiresti ning on tänagi kasutusel. Kõige nimekamad mõtlejad siin on Claude Lévi-Strauss (1908 – 2009),⁸⁶ Clifford Geertz (1926 – 2006)⁸⁷ ja kindlasti väärub selles kategoorias mainimist ka Eesti semiootik ja kulturoloog Juri Lotman (1922 – 1993).⁸⁸

Strukturalistlikele kultuuri ja ühiskonnakäsitlustele järgnesid kiiresti ka poststrukturealistlikud ja postmodernsed kultuuri käsitlemise viisid. Kõige mõjukam nendest on kindlasti Foucault ja temast välja arenenud diskursuseanalüüs, mida kasutas enda töös ka Eero Janson

⁸⁰ Samas, lk 13-14

⁸¹ vt ptk 1.2.3 kultuurist kõnelemise viiside jaotust, lk 21. Kultuur kui sotsiaalne kapital.

⁸² Samas

⁸³ vt ptk 1.2.3 kultuurist kõnelemise viiside jaotust, lk 21. Popkultuur.

⁸⁴ E. Piirimäe. Keeleline pööre – Humanitaarteaduste metodoloogia: Uusi väljaandeid. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus. 2011, lk 36

⁸⁵ R. Raud. Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Tallinna Ülikooli Kirjastus 2013, lk 133

⁸⁶ Samas, lk 140,

⁸⁷ Samas, lk 268

⁸⁸ Samas, lk 217

kultuurikäsituste kriitilisel analüüsil.⁸⁹ Kõige olulisem mõiste on siin diskursus, mis tähendab sotsiaalset aktsepteeritud kommet rääkida mingitest asjadest kindlal viisil või ühiskondlikult raamistatud praktikaid ja nendest rääkimise viisi.⁹⁰ Nt õigus koos enda keeleliste spetsiifikatega, mida kasutatakse nii õigusteaduses kui ka õiguspraktikas kohtuvaidlustes, lepingute kirjutamisel jne moodustab selles tähenduses diskursuse. Foucault väidab, et need samad ühiskondlikud raamistused ehk diskursused kujundavadki kultuurikeskkonda selliselt, et teatavatest asjadest võib rääkida ainult teataval viisil ning nii saavad asjad meile nähtavaks ja reaalseks läbi diskursuse ehk läbi viisi, kuidas me nendest räägime.⁹¹ Diskursusi ennast kontrollivad institutsioonid, mis tunnistavad kõrvalekalded diskursusest hälveteks⁹² (nt psüühilise haiguse piiritlemine normaalsusest, kuriteo piiritlemine lihtsalt taunitavast teost). Niimoodi kontrollibki võim inimest „normaliseerimise“ abil ning pealesurutud praktikaid aktsepteerides aitavad inimesed kaasa võimu levikule.⁹³ Sarnase kriitika pealt areneb edasi ka postmoderne mõtlemine, sh postmoderne antropoloogia, mille peamisteks tunnusteks on feministlik kriitika antropoloogia uurimises⁹⁴; post-kolonialistlik kriitika, mille järgi lääne koloniaalvõimud suruvad uuritavad kultuurid omaenese raamidesse ja lisaks kriitika, et teooriad on varjatult poliitilised.⁹⁵

Nende erinevate kriitikate taustal paistab välja siiski üks kindel joon – kultuuri mõtestatakse endiselt inimeste kollektiivi seisukohalt. Selles tähenduses võime me rääkida rahvakultuuridest (diskursustest), mida uurib folkloristika (nt erinevad tavad ja käitumised talurahva, tööliste seas), kui ka rahvuskultuurides. Selles tähenduses ei ole kogu herderliku kultuurikäsituse kriitika suunatud enam küsimusele, mis on kultuur, vaid küsimustele, kuidas konstrueeritakse sellised sotsiaalsed grupid, kelle puhul ühtsest kultuurist räägitakse; või kas iga inimkoosluse juures (nt rahvus) saab üldse tähenduslikult uurida kultuuri kui ühtset fenomeni?

Seega kokkuvõtvalt on kriitiliste käsitlustega välja toodud kultuuri erinevad spetsiifikad. Nii nt on eristatav „kultuur“ ja „kultuurne“, kus viimane viitab konkreetsele sotsiaalsele kapitalile (nt hea maitse, kombekus, haritus). Frankfurdi koolkond on toonud välja massikultuuri mõiste ning oma kriitikas selgitanud, kuidas massikultuur allub kapitalistlikele

⁸⁹ Vt lähemalt ptk 1.1.4.

⁹⁰ Raud, lk 149-150

⁹¹ Samas, lk 150

⁹² Samas

⁹³ Samas, lk 154

⁹⁴ Nt kriitika, et antropoloogid on suures osas olnud mehed, kes tõlgendavad tähendusi kultuurides teisiti kui naised, ning seetõttu on valdav mehelik arusaam antropoloogias, vt Raud, lk 217

⁹⁵ Samas, lk 271

tootmismehhanismidele. Muus osas käsitletakse kultuuri universaalsemalt, kui seda on teinud herderlik käsitlus kultuurist. Kultuuri ei käsitleta enam ainult etnilisuse või rahvuse kontekstis, vaid kultuur on sotsiaalsele rühmale omast kollektiivsete hoiakute, uskumuste, väärtuste ja teadmiste kogumit, mis väljendub rühma liikmete käitumises ja mõtlemisvormides ning on viimasest tulenevalt jälgitav. Kriitiliste momentidena on tõstatatud täiendavad küsimused sellest, kuidas konstrueeritakse sotsiaalsed grupid ja neile omane kultuur ning kas kultuur nähtusena on üldse homogeenne.

1.2.3 Kultuuri mõistete kultuuriteaduslik kategoriseerimine

Muidugi on kultuuriteaduslikud arutelud kultuuri mõtestamisel oluliselt nüansirohkemad ja mahukamad, kui siinse töö eelmistes alapeatükkides toodud kokkuvõtted. Kuivõrd iga käsitlus omaette annaks tõenäoliselt juba eraldi magistri- või doktoritöö mahu, jääb niivõrd põhjalik ettevõtmine välja praeguse magistritöö ja tõenäoliselt ka õigusteaduse piiridest.

Seetõttu võtangi siin kokku eelmises peatükis esitatud erinevad kultuuri käsitlemise viisid ja jagan need Tõnu Viiki eeskujul viide erinevasse kategooriasse. Nendest kategooriatest lähtuvalt analüüsin kultuuri käsitamise viise ka enda teises peatükis.

Üldiselt räägitakse kultuurist järgmistes tähendustes:

- 1) **Kultuur kui sotsiaalne kapital.** Selles tähenduses on sõna kultuur kui mingi omadus, mis kuulub indiviidile või sotsiaalsele rühmale. Nt öeldakse, et inimene on kultuurne, kui ta käitub kombekalt või on saanud hea hariduse või kasvatusena. Argielus kasutatakse sellist kultuurikäsitlust väljendites nagu „kultuurne inimene“, „liikluskultuur“, „poliitkultuur“. ⁹⁶ Selles tähenduses mõistis ka Arnold kultuuri. ⁹⁷
- 2) **Kultuur kui kaunite kunstide ühisnimetaja.** Selles tähenduses on „kultuur“ ennekõike professionaalne kunstilooja nagu nt kunst, kirjandus, teater, muusika ja ka filmikunst. ⁹⁸
- 3) **Kultuur kui pärand (pärandkultuur, rahvakultuur).** Ka siin on „kultuur“ seoses kunstiloomega, kuid selle tähendus on mõnevõrra kitsam. Siin on „kultuur“ seotud rahvuse või pärimusega, võttes aluseks nt ajalooliselt tähenduslikud praktikad või objektid rahvuse või geograafia põhisead. Seetõttu kuulub siia alla ka harrastuslik kunstilooja, mis teeb sellise kultuuri käsitluse teisalt laiemaks „kultuurist kui kaunite kunstide ühisnimetajast“. Hea on ehk juba ennetavalt mainida, et tänapäeva

⁹⁶ T. Viik 2017, lk 217

⁹⁷ Vt lähemalt ptk 1.2.2

⁹⁸ T. Viik 2017, lk 217

kultuuriministeeriumi tegevusvaldkonnana nähaksegi peamiselt kultuuri kui kaunite kunstide ühisnimetajat ja kultuuri kui pärandit.⁹⁹

4) Popkultuur. Popkultuuri erinevus tuleb selgelt esile kontrastis pärandkultuuriga, milles suhtes popkultuur on alati justkui võõras või väljast tulnud. Võrreldes pärandkultuuri ja kaunite kunstidega nimetatakse popkultuuri sageli ka rämpskultuuriks. Popkultuuri iseloomustab nn „kultuuritööstus“, st kultuuri tootmist reguleerib globaalne tarbijate nõudlus mingi kindla kultuuritoote või -teenuse järgi.¹⁰⁰

5) Kultuur antropoloogilises tähenduses. Kultuur antropoloogilises tähenduses on sotsiaalsele rühmale omane kollektiivsete hoiakute, uskumuste, väärtuste ja teadmiste kogum, mis väljendub – ja on teaduslikult jälgitav – rühma liikmete käitumises ja mõtlemisvormides. Sellisena mõistetakse kultuuri 20. ja 21. sajandil ka kultuuri uurivates teadustes. Nii kirjeldab kultuur suurte inimkoosluste eluviisi või -stiili, maailmavaadet ja sellest lähtuvat ühiskonnakorraldus ning kõiki vaimseid saavutusi, mis väljenduvad ainult väikeses mahus kaunites kunstides, teaduse professionaalse või harrastusliku (pärimus)loominguna. Enda töös hüpoteesis väidan, et justnimelt selles samas kultuuri antropoloogilises tähenduses on käsitletud mõistet „kultuur“ ka eesti põhiseaduses.¹⁰¹

Kõik need viis kontseptsiooni on ka intuiitiivselt küllaltki kergesti haaratavad. Nt kui räägitakse sageli kultuuritusest, siis mõeldakse justnimelt kindla kombestiku puudumist. Teise ja kolmanda mõiste tähenduses tegeleb kultuuriga kultuuri-, haridus- ja teadusministeerium. Kultuuri tundmist teises ja kolmandas tähenduses peetakse sageli ka „kultuursuse“ tunnuseks, samal ajal kui popkultuuri ehk kultuuri neljandas tähenduses peetakse „kultuurituse“ näitajaks. Selles tähenduses on kultuurimõisted omavahel tihedas seoses. Kultuur viiendas ehk antropoloogilises tähenduses ei ole aga haaratav koos teiste kultuurimõistetega, sest ta on oluliselt laiem nagu on välja toodud ka eelnevates alapeatükkides. Seetõttu on vaja kultuuri antropoloogilist tähendust täpsemalt avada.

Alustuseks on hea tagasi tulla Saksa idealistliku käsitluse juurde, milles kultuur kui fenomen on mõisteta vaimuna (*Geist*), kes justkui juhib kollektiivi.¹⁰² Selline selgitus, kuigi igane, aitab mõtestada keerulist probleemi seoses kultuuriga – kuidas on võimalik, et ilma igasuguse regulatsioonita on suurtel rahvahulkadel piiritlevad ja eristatavad käitumisviisid. Kusjuures

⁹⁹ Samas

¹⁰⁰ Samas

¹⁰¹ Samas

¹⁰² T. Viik, P. Torop, M. Raudsepp. Kultuurisõltelise tähendusloome mudelid. *Acta Semiotica Estica* XV 2018, lk 35

selline ühine kirjutamata reeglite kogum on sageli omane sotsiaalsetele gruppidele, keda liidab mingi sarnane tunnus, nt etniline päritolu või geograafiline elupaik. Seega tundub paratamatu, et kuskil selliste sotsiaalsete gruppide ehk rahvaste kohal on „rahvavaim“ (*Volkgeist*), kes kõike korraldab.¹⁰³ Kuivõrd rahvus on üks olulisemaid kultuurikogukonna tüüpe,¹⁰⁴ siis on herderlik rahvusekeskne kultuurikäsitus täiesti loomulik edasiarendus.

Teised tuntud viisid mõtestada suurte inimrühmade koordineeritud käitumist mõtestavad kultuurikogemust inimesekeskselt, nt Husserli „elumaailm“, Jakob von Uexküllli „omailm“ või Juri Lotmani „semiosfäär“.¹⁰⁵ Nendes tähendustes kuulub inimene kollektiivselt jagatud tähenduste maailma, mida iseloomustavad nt ühised väärtused, eeskujud, ideaalid, normid ja ühiselt jagatud terviklik arusaam maailmas.¹⁰⁶ Just viimast soovin siinkohal eriti rõhutada, sest kultuur antropoloogilises tähenduses ongi see, mis vahendab inimesele reaalsuse. Nii näiteks võivad täpid öises taevas viidata lõpututes kaugustes asuvatele päikese-sarnastele taevakehadele; aukudele maailma katvas taevakangas; esivanemate hingede; juhistena orienteerumisel.¹⁰⁷ Nii osalebki teadus „omailma“ loomises kõrvuti koos müütide, ideaalidega jpt kollektiivseid tähendust loovate vahenditega.

Selline keeruline kooslus saab koordineerituks tänu keelele, mis fikseerib tähendused erinevates tähistajates.¹⁰⁸ Organiseeritud „omailm“ on keele abil hallatavam ja arusaadavam ning loob eeldused ühiste arusaamade, sh kultuurikeelte arenguks. Eesti kultuuri enesemääramisel on keelel olnud väga oluline roll nii nõukogude ajal vene keelele vastandudes kui ka tänapäeval inglise keelele vastandudes.¹⁰⁹ Sama on rõhutanud ka seadusandja kui ka kohus.¹¹⁰

Kuid loomulik keel on üksnes vahend, mis loob eeldused tähenduste tekkeks. Selleks, et tähendused oleksid ühiselt mõistetavad ja edasi arendatavad, on nad kindlatel viisidel

¹⁰³ Selline käsitus on muidugi vulgaarne lihtsustus „vaimu“ (*Geist*) tähendusest saksa idealismi kontekstis. Lihtsustuse eesmärk on üksnes ilmestada kultuuri keerukust. Vaim ei ole Piiblist tuntud jumalaga sarnane iseseisev entiteet, kes reguleerib ja korraldab rahvaste toimimisi oma äranägemise järgi, vaid miski, mis on tajutav retrospektiivselt käitumiste tulemusena. Täpselt selles tähenduses saabki öelda, et vaim justkui reguleeriks, sest mingil paradoksaalsel põhjusel kulgeb kõik nagu organiseeritult. Muidugi tuleks edaspidisel analüüsil kasutada ka Hegeli kolmikjaotust, s.o subjektiivne ja objektiivne vaim ning absoluut. Kultuuri käsitus haakub kõige paremini objektiivse vaimuga, mille on enda käsitluses üle võtnud ka Dilthey (T. Viik, P. Torop, M. Raudsepp, lk 35), kuid kuna eesmärk pole saksa idealistliku vaimufilosoofia juurde pidama jääda, siis sellel ka pikemalt ei peatu.

¹⁰⁴ T. Viik 2017, lk 218

¹⁰⁵ Samas, lk 217

¹⁰⁶ Samas

¹⁰⁷ T. Viik, P. Torop, M. Raudmäe, lk 36

¹⁰⁸ T. Viik 2017, lk 217

¹⁰⁹ Samas

¹¹⁰ Ü. Madise jt (koost). PS preambuli komm 22.3

organiseeritud ja aktsepteeritud erinevate institutsioonides või olukordades.¹¹¹ Niimoodi keeleliselt organiseeritud tähendused ongi kultuurikeeled. Näiteks on kohtuistungitel kindel aktsepteeritud käitumisviis (kohtuniku sisenedes tõustakse püsti lugupidamise näitamiseks, riietutakse viisakalt jne)¹¹². Kultuurikeelena on eriti silmatorkav nt ajateenistus, kus muu elu kogemuse seisukohalt absurdsed olukorrad (nt hambaharjaga wc-poti puhastamine või rühmaülema käsk pöörduda lambiposti kui ohvitseri poole) on tähenduslikud ajateenistusele omaste tähenduste kontekstis. Kultuurikeeled ongi sageli seotud kas erialaste omapärade (nt erialased käitumisnormid ja sõnavara) või seotud mingi eripärase perioodiga elus (nt kooliastmed, ajateenistus). Sellest tulenevalt on kultuurikeeli kultuuris ka oluliselt rohkem kui loomulikke keeli.

Loomulikud keeled koos kultuurilise keelega moodustavad kultuuri sümboolse maatriksi ehk tähenduste võrgustiku.¹¹³ Just seetõttu ongi kultuur „vahend, mis tekitab eristuse elu vahetusse kulgemisse ja loob ühiselt kehtivate tähenduste maailma“¹¹⁴ ehk tähendusliku reaalsuse sellisena nagu me teda tajume. Selles kontekstis on inimese vaimne rikkus ehk silmaring otseses sõltuvuses tema kultuuriga – mida avaramad on tähendusloome vahendid kultuuris, seda avaramalt on inimesel võimalik reaalsust mõtestada.¹¹⁵ Nii on professionaalne kunst, pärimus- ja popkultuur ning kultuursus ainult mõned osad kultuurist antropoloogilises tähenduses. Kindlasti ei ole kultuur antropoloogilises tähenduses käsitletav ka soo mõistena teiste kultuurist kõnelemise viisidega võrreldes. Nt ei saa popkultuuri pidada ühe või teise rahvuskultuuri osaks, sest oma olemuselt on popkultuur pigem rahvusülene, hõlmates tähendusi erinevatest rahvustest. Ka kultuursust kui sellist ei saa pidada eraldi rahvuskultuuri tunnuseks, sest sellises tähenduses on ka mitte-kultuursus (nt matslikkus) rahvuskultuuri osa.

Kultuuri antropoloogilist mõistet jaotamisel tuleks hoopis tuleks eristada: 1) kollektiivseid tähendusi; 2) tähendusloome vahendeid (ennekõike loomulikud keeled ja kultuurikeeled) ja 3) nende vahendite abil loodud kultuurikogukonna enesekirjeldusi.¹¹⁶ Enesekirjeldused on omased ainult sellistele kultuurikogukondadele, kes tajuvad ennast kollektiivse subjektina ja suudavad ennast ka sellisena kehtestada.¹¹⁷ Üks sellistest enesekirjelduse argistest väljendusvormidest ongi kogukonnale omase ideoloogia tunnetamine kollektiivse vaimse seisundina, mis annab kogukonnale tema isikupära.

¹¹¹ T. Viik 2017, lk 218

¹¹² Selles tähenduses on kultuurikeeled sarnased ka Foucault'i diskursustega, vt ptk 1.2.2

¹¹³ T. Viik 2017, lk 218

¹¹⁴ Samas

¹¹⁵ Samas

¹¹⁶ Samas, lk 218

¹¹⁷ Samas, lk 219

Siit pärineb ka ettekujutus, mille järgi kollektiivi vaimne seisund võib korrumpeeruda väliste kultuurimõjude tõttu ning tuua kaasa ühiskonna kokkuvarisemise.¹¹⁸ Kõige ilmekamaks näiteks on siin sissejuhatuses viidatud SAPTK'i seisukohad, mille järgi perekonnaväärtustega konfliktsete väärtuste (nt samasooliste kooselu) tutvustamises nähakse ohtlikke tagajärgi ühiskonnas. Kaasaegsemad kultuuriuurijad on sellistest seisukohtadest loobunud ning toetavad pigem seisukohta, mille järgi kultuurikogukonna enesemääratlused on oma tekkelt samamoodi ebaühtlased ja mittetäielikud nagu kollektiivsed tähendused oma ajaloolises tekkes.¹¹⁹ Nimelt on tänapäevasemad uurimisvahendid võimaldanud kindlaks teha, et kollektiivsed tähendused on mitmesuguste mõjutuste, sh rändest, kultuuriülekannetest ja avastustest tulenev põiming.¹²⁰ Kultuuri identiteet põhineb erinevatel kultuurilaenudel ja -tõlgetel.¹²¹ Näiteks laulupidu kui eesti kultuuri keskne tähistaja on ju laen baltisakstelt.

Seega tuleb ka enesekirjeldusi näha erinevate kirjelduste põimingutena. Nii nt on maskuliinse sõduriideaali kõrval aktsepteeritud tema hoolitsev ja tundlik pool, mis sageli väljendub sõdurite omavahelises vendluses. Just selline mitmekesine kirjeldus võimaldab sõduri elu haarata palju suuremas ja isiklikumas ulatuses, kui ta oleks mõistetav üksnes maskuliinsuse perspektiivi läbi. Seega on kultuuriliste enesekirjelduste paljusus justnimelt rikkus, mis võimaldab kultuuri teha arusaadavaks ka teistele kogukondadele ja tagab sellega kultuuri jätkusuutlikkuse.¹²²

Kõige tuntumaks sotsiaalseks rühmaks, kelle kontekstis ühtsetest kollektiivsetest tähendustest räägitakse, on tavaliselt rahvus. Nii võiks eesti kultuur tähendada eesti rahvuse kultuuri. Siin tuleb arvestada aga, et „eesti rahvuse“ mõiste on põhiseaduse tähenduses jäetud täielikult avamata. Ja üldse ei ole kindel, kas põhiseaduse tähenduses on mõeldud ennekõike rahvuskultuuri ja mitte hoopis eesti rahvakultuuri. Nt viitab kultuuriministeerium (lisaks professionaalsele kultuuriloomele) eesti pärimuskultuuri, vaimse kultuuripärandi jm eesti kultuurile omaste kultuurinähtustega seoses justnimelt rahvakultuurile.¹²³ Õiguslikult on eriti oluline „rahvuse“ ja „rahva“ mõisteid eristada kuivõrd viimasel on põhiseaduses sootuks teine tähendus.

Järgnevas peatükis tuleb käsitluse alla „eesti kultuuri“ sisustamisel see, millised erinevused on „eesti rahvusel“ ja „eesti rahval“ põhiseaduse kontekstis. Samuti analüüsin, millised

¹¹⁸ Samas, lk 222

¹¹⁹ Samas

¹²⁰ Samas, lk 221

¹²¹ Samas, lk 221

¹²² Samas, lk 221

¹²³ Vt nt Kultuuriministeeriumi kodulehekül - <https://www.kul.ee/et/tegevused/rahvakultuur>, 29.04.2019

erinevused on mõistetel „rahvuskultuur“ ja „rahvakultuur“ ning millist neist tuleks mõiste „eesti kultuuri“ all.

1.3 „eesti kultuur“ – rahvus- või rahvakultuur? „Eesti rahva“ ja „eesti rahvuse“ mõiste eristamine põhiseaduse kontekstis.

1.3.1 Eesti rahvas

Mõisteid „rahvas“ ja „rahvus“ kasutatakse küllaltki sageli samas tähenduses. Seda tõendab meile ka „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKSS), mille järgi „rahvus“ on defineeritud kui „ühtse etnilise identiteediga, harilikult ka riiklikult iseseisev rahvas või etniline kuuluvus.“¹²⁴ Ka esimene selgitus mõistele „rahvas“ viitab etnilisele kuuluvusele – „etniliste tunnuste alusel piiritletav inimrühm.“

Mõiste „rahvas“ tähendus on siiski oluliselt laiem ja sellele viitab ka EKSS, mis pakub „rahvale“ selgituse veel kindla paikkonna (nt „oma küla rahvas“); seisuse järgi (nt „talurahvas“); hulga järgi („rahvast oli palju“) või sarnase tunnusega inimrühma kohta („kunstirahvas“, „eesti rahvas“).¹²⁵ Kuivõrd rahvast saab piiritleda etnilise kuuluvuse järgi, siis võiks öelda, et rahvus on sarnase etnilise päritoluga rahvas, st rahvus on rahva liik. Selles kontekstis oleks „eesti rahvas“ samatähenduslik „eesti rahvusega“, sest „eesti“ on rahvuse liigitunnus selles kontekstis.¹²⁶

Rahvuse ja rahva selline grammatiline käsitlus ei ole tõenäoliselt kooskõlas aga põhiseaduse mõtte ja eesmärkidega, sest rahvast käsitletakse ennekõike läbi riigiõigusliku suhte. Põhiseaduse tähenduses on rahvas kõrgema riigivõimu kandja¹²⁷ (põhiseaduse § 1), kes võttis sellisest võimust lähtuvalt rahvahääletusel vastu ka põhiseaduse (põhiseaduse preambul). Rahvale on pühendatud ka eraldi peatükk põhiseaduses (III ptk), mis selgitab kõrgema võimu

¹²⁴ M. Langemets, M. Tiits, T. Valdre (toim) jt. Eesti keele seletav sõnaraamat: 4. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2009, lk 700

¹²⁵ Samas, lk 697

¹²⁶ Oluline siin silmas pidada algustäheortograafiat, mille järgi „Eesti“ viitab Eestile kui kohale, st Eesti territooriumile, samas „eesti“ viitab rahva- või hõimunimetusele või rahvskuuluvusele. Vt R. Mägi, K. Raudvere, M. vaba. Õigekeelsuse käsiraamat ja sõnastik. Tallinn: TEA Kirjastus 2006, lk 43

¹²⁷ Siinjuures tuleks arvesse võtta põhiseaduse §-i 53 kommentaari, mille järgi rahvas ei ole põhiseadusest kõrgem, vaid samuti allutatud põhiseadusele endale. Nii võib rahvast sisuliselt käsitleda eraldi põhiseadusliku institutsioonina, mis tähendab, et rahvast käsitletakse formaalselt üksnes hääleõiguslike kodanikena. See aga kitsendaks rahva mõistet selliselt, et viimane tuleks täpsuse huvides asendada hoopis Eesti kodaniku mõistega. See aga õhendaks omakorda riigi aluseid, sest tekib küsimus, miks siis üldse Eesti riik loodi. Seetõttu tulekski rahvast käsitleda põhiseaduse tähenduses kogu tema kompleksuses, st rahvas on põhiseadusest kõrgem selles tähenduses, et rahvas on põhiseaduse vastu võtnud, andnud temale õigusliku jõu, kuid sellega allutanud ka iseennast põhiseadusele, vt O. Kask, M. Triipan. Põhiseaduse § 53 kommentaar - Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

teostamise viisi ja hääleõigust. Seega „eesti rahvas“ tähendab põhiseaduse tähenduses kindla inimesegrupi konkreetset poliitilist (rahvas kui kõrgeim võim) ja õiguslikku seotust (nt valimisõigus) Eesti riigiga, mida tuleb käsitleda laiemalt kui üksnes valimisõigus.¹²⁸

On oluline rõhutada, et mõiste „eesti rahvas“ ei ole otseselt seotud etnilise päritolu, eesti kultuuri või Eesti riigi territooriumiga, sest eesti kodakondsus ja sellega kaasnev valimisõigus on saavutatav sünniga (eelduseks ei ole Eesti riigi territooriumil sündimine ega eesti kultuuri omandamine) või naturalisatsiooni korras, kus eelduseks ei ole seatud etnilist päritolu (KodS § 2).¹²⁹ Kusjuures naturalisatsiooni korras omandatud kodakondsus tekitab küsimuse ka sellest, kas sellist kodanikku tuleks pidada eesti kultuuri kandjaks või eestlaseks pelgalt kodakondsuse tõttu.¹³⁰

1.3.2 Eesti rahvus

1.3.2.1 Rahvuse senised teaduslikud käsitlused

Rahvusluse kontekstis käsitletakse rahvuseid üldiselt kahest ideoloogilisest perspektiivist lähtuvalt: kodaniku- ja kultuurirahvuslus.¹³¹ Sellise jaotuse aluseks peetakse sageli valgustusajal tekkinud erinevaid rahvuse teooriaid, milles Jean-Jacques Rousseau esindas nn liberaalset leeri, mida iseloomustas rohkem individualism, vabadus ja poliitiline võrdsus ühiskondliku lepingu vahendusel (nn kodanikurahvuslus); Herder aga nn romantilist rahva ühtsuse teooriat, kus suurem roll on ühtsel kultuuril, keelel jm väärtustel, mis ühendatakse riigis (nn kultuurinatsionalism)¹³². Nii näevad erinevad rahvusideoloogilised perspektiivid kultuuri rolli ühiskonnas väga erinevatena: kui kodanikurahvusluses on kande roll ühiskondlikul lepingul, mis liidab erinevad indiviidid kokku üheks ühiskonnaks, siis kultuurirahvusluses nähakse justnimelt kultuuri ühiskonna moodustajana.

Eesti rahvuse kontekstis tuleks seega asuda seisukohale, et kodanikurahvusluse seisukohalt on „eesti rahvas“ samatähenduslik „eesti rahvusega“, st eesti rahvusesse kuuluvadki parasjagu need inimesed, kellel on riigiga õiguslik side (ühiskondlik leping). Põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse kontekstis tähendaks see seda, et eesti kodanik ongi eesti rahvuse hulka kuuluv liige, sõltumata etnilisest päritolust.

¹²⁸ Ü. Madise (koost). Põhiseadus § 53

¹²⁹ Kodakondsuse seadus - RT I, 13.03.2019, 90

¹³⁰ Vt ptk 2.2.3, kus ma analüüsin kodakondsuse seadust eraldi eesti kultuuri kontekstis.

¹³¹ E. Piirimäe. Teoreetilisi perspektiive 19. sajandi eesti rahvusluse uurimiseks - Vene impeerium ja Baltikum : venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses: 1. Eesti Ajalooarhiivi toimetised 16 (23) Tartu, 2009, lk 168

¹³² Samas lk 169

Kultuurirahvusluse ideoloogia järgi ei ole rahvuse mõiste riigiõiguslikust suhtest sõltuv. Nii nt etnosümbolistliku teoreetilise perspektiivist lähtuvalt peetakse rahvuse tekke eelduseks etnilis-kultuurilist ühtsust ehk etnost (inglise keeles *ethnie*)¹³³ ja perennialistlikus¹³⁴ käsitluses põliseid kogukondi.¹³⁵ Kuigi perennialistidega nõustatakse selles osas, et põlistel elanikel on kindlasti olemas väliselt tuvastatav ühisosa nendest välja kasvanud rahvusega, siis ei peeta seda eraldi uurimisobjektiks.¹³⁶ Rahvuse ja kultuuri uurimise seisukohalt ei ole oluline, millised väliselt tuvastatavad ühised tunnused on säilinud ajaloo jooksul, sest kultuurilis-etnilise ühtekuuluvuse aluseks ei pea olema ilmtingimata ühtne geneetiline päritolu, vaid selleks võib olla ka ajalugu, usuline või kultuuriline taust või ühine majandus- või poliitikaelu.¹³⁷ Seega ei ole oluline uurida põliste kogukondade ühisosa kaasaegsete rahvuse liikmetega, vaid on oluline aru saada, millisel viisil loob põlistest kogukondadest rääkimine ühtse rahvus- ja kultuurikogemuse.

Nii on ka Marek Tamm rõhutanud ajalookirjutiste olulisust rahvuste „tegemisel“.¹³⁸ Ajaloolased ja kirjanikud on olnud rahvusliku kuvandi loomisel väga mõjukad, sest rahvuse kõige olulisemad narratiivid on seotud selle minevikuga.¹³⁹ Eriti tuleks rõhutada ajalookirjutiste rolli, mis põimivad faktilist ja fiktiivset informatsiooni ning esitavad lugejale palju emotsionaalsema ja sidusama rahvusliku narratiivi.¹⁴⁰ Eesti on selles osas musternäide, sest nii rahvuse eelse kui ka rahvusliku kuvandi loomisel on eeskätt olnud roll justnimelt kirjanikel (nt Kreutzwald ja „Kalevipoeg“) ja ajakirjanikel (nt Jannsen ja Perno Postimees).¹⁴¹ Taasiseseisvunud Eesti rahvuslikud jutustused võtab kõige paremini kokku ehk Lennart Meri „Hõbevalge“, milles esitatakse poolteaduslik ja fantaasiaküllane versioon eestlaste jt läänemeresoomlaste minevikust¹⁴², või 13. sajandil Eestis aset leidnud ristisõdade mõtestamine Muistse Vabadusvõitlusena.¹⁴³

¹³³ Etnost on rahvusest eristanud Anthony D. Smith. Etnose all mõistetakse rahvusele eelnevat etnilise identiteetiga kollektiivi. Sellise mõistekasutuse on üle võtnud ka Laar ja Jansen, kuid piir, kust algab etnos ja kust rahvus, on ebaselge. Piirimäe (2007), lk 95

¹³⁴ inglise keelne sõna *perennial* tähendab eesti keeles alalisust ja põlisust

¹³⁵ E. Piirimäe, 2009, lk 177-178

¹³⁶ Samas, lk 178

¹³⁷ Samas

¹³⁸ M. Tamm. Rahvuste tegemine. – Keel ja Kirjandus 1-2/2018, lk 17

¹³⁹ Samas

¹⁴⁰ Samas, lk 18

¹⁴¹ Samas

¹⁴² Nt on Valteri Langi sõnutsi kirjutanud justnimelt Lennart Meri eestlaste mällu arusaama, et eestlased on Eestis elanud juba 5000 aastat. Kaasaegsemad teadustulemused näitavad aga, et eestlastena tuntud rahvad asusid Eestisse elama 3000 aastat tagasi. Tegemist ei ole üksnes aastaarvude täpsustamisega, vaid Eesti aladel on varasemalt elanud ka teised rahvad. Samuti ei pea paika ka palju kasutatud loosung: „eestlaste keha on läänest, keel idast“ jpt eestlusele iseloomulikuks peetud väited, vt P. Kriivan. „Eesti lugu. Meie tulemised“ (raadiosaade), Vikerraadio 30.03.2019. Ligipääs veebis: <https://vikerraadio.err.ee/920905/eesti-lugu-meie-tulemised>, 29.04.2019

¹⁴³ E. Tarvel. Eesti rahva lugu. Tallinn: Varrak 2018, lk 31

Seega ei ole rahvusliku identiteedi loomisel oluline ennekoike ühisosa (nt geneetiline) põliste elanikega, vaid ühine rahvuslik jutustus, milles põliselanike tegemised mõtestatakse rahvuse kontekstis ühtseks loogiliselt arenevaks narratiiviks. Geneetiline eripära (nt silmade ja juuste värv, rass jne) saab rahvuslikus identiteedis üksnes oluliseks olukorras, kui seda nähakse rahvusliku identiteedi tunnuseks rahvuse igapäeva elus. Geneetilise eripära jm küllaltki rutiinsete või passiivsete tegevuste rõhutamine rahvuslikus narratiivis võimendab rahvaskuuluvuse tunnet, nt sünnipärane välimus kui rahvuslik ideaal, riiklikud tähtpäevad, spordisündmuste tähtsustamine rahvuse kontekstis, rahvussümboolika olulisus igapäeva tegemistel jne. Kõiki neid tegevusi iseloomustab passiivsus justnimelt selles tähenduses, et rahvusliku identiteedi taastootmiseks ei ole vaja enam täiendavat aktiivset pingutust. Selliseid rahvuse „tegemise“ viise nimetatakse banaalseks rahvusluseks.¹⁴⁴

Banaalsele rahvuslusele vastandub nn aktiivne rahvuslus, milles rahvus „luuakse“.¹⁴⁵ Eesti kontekstis on rahvuse „loomine“ kahtlemata seotud ärkamisaja ja iseseisvumistega. Just siin joonistub välja ka rahvuse ja etnose erinevus – kui etnoses väljendub etnilis-kultuuriline ühtsus peamiselt domineerivas kultuuris ja praktikates, siis rahvuses väljendub etnilis-kultuuriline ühtsus ennast reflekteerivates jutustustes, milles kogukond ise on viinud enda päritolu tagasi ühistele eellastele.¹⁴⁶ Selles tähenduses ei ole „ärkamine“ kõige tabavam väljend selgitamiseks seda, kuidas saab etnosest rahvus,¹⁴⁷ vaid peegलिएekt oleks ehk isegi parem. Nii võiks piltlikult selgitada, et kui etnos vaatab peeglis (nt loob enesekirjeldusi ajalooliste kirjutistena), siis saab temast rahvus hetkel, kui ta tunneb ennast peeglist ära, st rahvus tunneb ennast ära oma enesekirjeldustes ja mõtestab ennast edaspidi just selliste enesekirjelduste järgi.

Seega on rahvus teadusliku uurimisobjektina mõtestatav justnimelt läbi enesekirjelduste, mis peegeldavad rahvuse kollektiivseid tähendusi kui ka tähendusloome võimalusi. Teiste sõnadega, rahvus on uuritav justnimelt tema kultuurist lähtuvalt, sest kollektiivsed tähendused, tähendusloome vahendid ja nende abil loodud enesekirjeldused moodustavadki kultuuri antropoloogilises tähenduses.¹⁴⁸

Kokkuvõtvalt saabki järeldada, et kultuurirahvusluse ideoloogiast lähtuvalt tuleb rahvusena silmas pidada inimeste kooslust, mida iseloomustab ühine kultuur ning ühine arusaam oma

¹⁴⁴ M. Tamm 2018, lk 17

¹⁴⁵ Samas, lk 16

¹⁴⁶ E. Piirimäe 2009, lk 177

¹⁴⁷ Siinkohal on hea meelde tuletada Mart Laari kujundlikku võrdlust, milles etnos on kui magav rahvus. Vt pikemat selgitust töö ptk 1.2.1.

¹⁴⁸ Vt lähemalt ptk 1.2.3

kultuurilisest eripärast. Rahvuse liige on seega isik, kes valdab kultuurile omaseid tähendusloome vahendeid, tunneb ühiseid kollektiivseid tähendusi ja teadvustab endale oma rahvuse kultuurilist eripära¹⁴⁹, nt identifitseerides ennast rahvuskuuluvuse või kultuurile omaste tähenduste valdamise kaudu.¹⁵⁰ Teisisõnu, rahvuse liige on rahvusele omapärase kultuuri kandja.

Nii tulekski eesti rahvus sisustada järgmiselt: eesti rahvus on inimeste kooslus, mida iseloomustab teistest rahvuskultuuridest selgesti eristatav eesti kultuur ning sellisest erinevusest tulenev kollektiivne eneseteadvus. Eesti rahvuse liige ehk eestlane on eesti kultuuri kandja, kes tunneb eesti kultuuris kasutatavaid kollektiivseid tähendusi, tähendusloome vahendeid (eesti keelt ja eesti kultuurikeeli) ja nende abil loodud enesekirjeldusi.

Siinkohal tuleb rõhutada paari asjaolu, mille osas rahvuse ja kultuurikäsitustes sageli eksitakse. Esiteks, tähenduste kollektiivse kehtivuse all ei tohi mõista tähendusi ja tähendusloome vahendeid, mis peavad olema kõikidele rahvuse liikmetele ilmtingimata teada.¹⁵¹ Nt peatükis 1.2.3 tutvustatud kohtus käitumine või ajateenistus on näited kultuurikeeltest, mis on eesti kultuurile omased, kuid paljud eestlased neid tõenäoliselt ei tunne. Samuti ei saa rahvuslike enesekirjeldusi hinnata tõesuse kategooria (õige vs vale) alusel, vaid neid tuleb väärtustada enesekirjelduste arengus, avatuses ja dialoogides. Nii nt ei ole mõttekas öelda, et Lennart Meri eestlaste kirjeldus „Hõbevalges“ oli vale, sest 5000 aastat tagasi Eesti aladel kammkeeraamika kultuuri viljelenud rahvad ei olnud tegelikult need, keda me mõistame eestlaste all. Selline väide on muidugi teaduslikult oluline, kuid ei võimalda eesti rahvust kuidagi paremini mõista. Pigemini tuleb selliseid kirjutusi hinnata justnimelt eestluse arengu kontekstis, sest fakt, et täna oleme suutnud teaduse abil luua täpsemad enesekirjeldused, näitab ühtlasi ka seda, et eesti rahvuslikud enesekirjeldused on avatud teadusele. Samuti toob Meri kirjeldus ilmekalt välja eestlaste püüde iseloomustada enda

¹⁴⁹ T. Viik 2017, lk 218

¹⁵⁰ Rahvuse liige võib olla ka isik, kes küll tunneb kollektiivseid tähendusi ja tähendusloome vahendeid, on teadlik ka rahvuse kultuurilisest eripärast, kuid ise ennast sellest lähtuvalt ei identifitseeri. Nt isikud, kellel on mitmekesine kultuuriline päritolu ja nad sellest lähtuvalt ei tunne või neil ei lubata tunda ennast rahvuse liikmetena. Eesti kontekstis on selliseks näiteks etnilised venelased, kes on küll Eestis üles kasvanud, valdavad eesti keelt ja kultuurikeeli (nt osalevad avalikes aruteludes eesti keeles) ja väärtustavad selle eripära, kuid sellest hoolimata ei ole tunnustatud eestlastena nt keele aktsendi, välimuse või temperamendi tõttu. On küllaltki loomulik, et sellises olukorras ei identifitseeri inimene ennast ka eestlasena, sest teda ju ei tunnustata sellisena. Kuivõrd rahvusliku identiteedi määratlemine passiivsete tunnuste järgi (aktsent, välimus temperament) on banaalne rahvusluse loome, st rahvuse liialt kitsas käsitlus, siis ei saa sellist vene päritolu eestlast mitte kuidagi eestlaste hulgast välja arvata. Asjaolu, et selline inimene ennast ise eestlasena ei identifitseeri, ei välista kuidagi, et tal puudub eestlaslik eneseteadvus, st ta on teadlik, et selliste eripäraste kultuuriliste tähenduste tundmine on iseloomulik eestlastele.

¹⁵¹ T. Viik, lk 219

rahvuslikku identiteeti paiksuse ja pikaajalisuse kaudu. Seega isegi olukorras, kui mõned enesekirjeldused lükatakse teaduse poolt ümber, on need endiselt väärtuslikud rahvuse ja kultuuri mõtestamise seisukohalt.

Kokkuvõtvalt on eesti rahvus mõtestatav kahe ideoloogia tähenduses: kodanlik ja kultuurirahvuslik. Kui esimese järgi on „eesti rahvus“ mõistetak inimese riigiõigusliku suhte kaudu (Eesti kodanikud ongi eesti rahvus), siis teise järgi on „eesti rahvus“ mõistetak eesti kultuuri kaudu. Seda, kumb käsitus on asjakohane põhiseaduse mõttest lähtuvalt, tuleb hinnata õigusteaduslikust ja põhiseaduslikust rahvuse käsitusest lähtuvalt.

1.3.2.2 Rahvuse õigusteaduslik käsitlus

Rahvust käsitletakse põhiseaduses nt diskrimineerimise kontekstis (põhiseaduse § 12). Põhiseaduse kommentaarides aga selgitatakse, et rahvusest tuleneva diskrimineerimise keelu sisustamine on probleemne, sest väga raske on määrata, mida rahvus tähendab.¹⁵² Kommentaarides selgitatakse ebakindlust järgnevalt: „Paragrahvi 36 lg 3 viitab sellele, et rahvust tuleks tõlgendada isiku etnilise kuuluvusena. Seetõttu ei ole kodakondsuse alusel välismaalastele kehtestatud erireeglid diskrimineerimine rahvuse alusel. Etnilise rahvuse mõiste puhul jääb ebaselgeks, mis on täpselt rahvuse alusel diskrimineerimise keelu kriteerium, sest § 12 lg 1 teine lause nimetab veel rassi, nahavärvust, keelt ja päritolu. Teoreetiliste ja praktiliste raskuste vältimiseks on soovitatav käsitleda terminit „rahvus“ subsidiaarsena ning rakendada seda alles siis, kui vaheteo kriteeriumi ei õnnestu subsumeerida tunnuste „rass“, „nahavärvus“, „keel“ või „päritolu“ alla.“ Rahvuse alusel diskrimineerimise (eestlane vs mitte-eestlane) on Riigikohtu Põhiseadusliku Järelevalve Kolleegium tuvastanud küll enda 2001. aasta lahendis nr 3-4-1-6-01, kuid rahvuse kui ka eestlase mõiste on jäetud sisustamata.¹⁵³

Selline ebakindlus on ka täielikult arusaadav, sest senised õigusteaduslikud käsitused rahvusest ja kultuurist on peaaegu olematud. Rahvuse mõiste on aktuaalne küll rahvusvahelises kontekstis nii diskrimineerimise kui ka karistusõiguse asjades, kuid need ei ole „eesti rahvuse“ mõiste sisustamisel põhiseaduse kontekstis asjakohased, sest eesti rahvuse ja põhiseaduse eripärad ei ole mõtestatavad rahvusvahelise õiguse kontekstis. Seega puuduvad eesti õiguses rahvuse ja „eesti rahvuse“ mõisteid puudutavad käsitlused, mis võimaldaksid sisustada „eesti rahvuse, keele ja kultuuri“ säilitamise kohustust põhiseaduse preambuli tähenduses.

¹⁵² M. Ernits. Põhiseaduse § 12 kommentaar, komm 22.3. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

¹⁵³ RKPJKo 3-4-1-6-01, p 22

Seetõttu oligi vältimatult vajalik „eesti rahvuse“ mõiste sisustamine kõigepealt rahvuseid uurivate teaduste perspektiivist. Järgnevalt uuringi, milline rahvuse käsitusviis – kodaniku- või kultuurirahvuslik – haakub kõige paremini põhiseaduse mõttega, arvestades siinjuures põhiseaduse ajaloolist arengut. Siinjuures tuleb aga arvestada, et „rahvuse“ ja „rahva“ terminoloogiline kasutus ei ole olnud järjepidev, nt „eesti rahva“ all võidakse sageli mõelda justnimelt „eesti rahvust“.

1.3.2.3 Rahvuse mõiste põhiseaduse preambulis

Asutavas Kogus ja Rahvakogus kostus sageli väljend “meie rahva ajalooline konstitutsioon” Eesti 1920. ja 1938. aasta põhiseaduse ettevalmistamise käigus.¹⁵⁴ Tihti jõuti probleemidele lahendusi otsides ka „põhiseaduse juurteni“, milleks olid meie (eestlaste) esivanemate mitmekesised kogemused ja sajandeid kestnud väärtused ning tõekspidamised.¹⁵⁵ Siinkohal on küllaltki ilmne, et mõistete nagu „meie rahvas“ või „meie“ all on silmas peetud justnimelt eestlasi ehk eesti rahvust. Kiiresti joonistub välja, et rahvust on siin mõistetud kultuurirahvuslikus tähenduses, sest eesti rahvusele („meie“-le või eesti rahvale) on tähendus justnimelt kultuurilooliste enesekirjelduste abil.

Jüri Uluots kasutab mõistet „rahvas“ kahes eraldiseisvas tähenduses. Nii nt on Uluots rahvast käsitlenud põhiseadusliku organina, mille läbi teostatakse Eesti riigi kui juriidilise isiku võimu.¹⁵⁶ Selles tähenduses on eesti rahvas see, kes peab otsustama põhiseaduse sisu, väärtused ja eesmärgid. Kuid just põhiseaduse rahvusliku alusmüüri põhjendamisel on Uluots selgitanud, et põhiseadus kui rahva elu algkorraldus ulatub tagasi kuni Eesti esiaega.¹⁵⁷ Siinjuures on Uluots rõhutanud, et ajaloo käigus välja arenenud rahvuslikest väärtustest ja põhimõtetest lähtumine ei tähenda nendesse kapseldumist, vaid vastupidi – suure üldistusastmega üldinimlikud püsiväärtused aluspõhimõtetenä jätavad ruumi ka uutele.¹⁵⁸ Sellises kontekstis on Uluots „eesti rahva“ all mõelnud ilmselt „eesti rahvust“ kultuurirahvuslikus tähenduses, sest eestlastele omaseid kollektiivseid väärtusi otsitakse justnimelt rahvuslikest enesekirjeldustest.

Arutelud selle üle, kas põhiseadus peaks olema „ühiskondliku lepingu“ tüüpi (nn demokraatia tarku) dokument või eesti rahvuse ühiste väärtuste manifesteerimine (väärtuste otsimine

¹⁵⁴ Ü. Madise jt (koost). PS preambuli komm 20

¹⁵⁵ Samas

¹⁵⁶ J. Uluots. Rahvas ja ta funktsioneerimine eesti põhiseaduse järgi. 1932 – H. Runnel (koost) Jüri Uluots. Seaduse sünn. Tartu: Ilmamaa 2004, lk 236

¹⁵⁷ Ü. Madise jt (koost). PS preambuli komm 20

¹⁵⁸ Samas

kaugematest aegadest), olid väga põnevad ja teravad. Põhiseaduse kommentaaris kirjeldatakse seda järgnevalt, tsiteerin:

„Eesti asutavates kogudes on valitsenud erimeelsused selles osas, kas põhiseaduse väärtuslik juurdub Eesti kaugemas ajaloos. 1920. aastal kerkis Asutavas Kogus küsimus, millisel määral peaks Eesti Vabariigi põhiseaduse kujundamisel võtma arvesse vana Eesti riigi kogemust. Põhiseaduskomisjoni aruandja Karl Asti sõnul ei saanud valitsemise vormi luua minevikule toetudes. “Kuigi Eesti omal ajal riiklik ja rahvuslik üksus on olnud, siis eraldab meid ometi tollest ajast sarnane ajaloovöö, et kõik traditsioonid ja mälestused ununesid. Praegu tuleb Eesti pikast ja põlisest isevalitsemise survest, ja sellest ajast ei ole meil mitte mingisuguseid meile praegu tarvilikke kogemusi. Kui meie tahame leida parajat ja ajasündsat valitsemise viisi, siis peame pöörama demokraatia tarkuse poole, mitte Eesti rahva ajaloolise tarkuse poole. (Asutava Kogu protokollid, nr 140, 10. juuni 1920, v 889.) 1937. aastal väitis Jüri Uluots aga Rahvuskogus, et põhiseaduse koostamisel peab lähtuma rahva ajaloolisest konstitutsioonist. Uluotsa sõnul arvestas arutlusel olnud põhiseaduse eelnõu “niipalju kui vähegi võimalik [...] kõiki neid eesti rahva elus esinevaid nõ põhiinstitutsioone, nagu need ajaloo kestel on kujunenud”.“¹⁵⁹

Selline dialoog ei ole omane üksnes toonastele aruteludele, vaid on saatnud põhiseadust terve tema arengu vältel. Mälksoo tõstatatud vastandus herderlike ja kantilike suundade vahel võtab selle sama diskussiooni suurepäraselt kokku.¹⁶⁰ Siit edasi saabki järeldada, et põhiseadus ongi eesmärgiks seadnud ületada vastuolud kodanliku- ja kultuurirahvuslike ideoloogiate vahel. Kodanikurahvuslik käsitlus seisneb selles, et riiki juhib „eesti rahvas“, kes on enda õigusliku suhte riigiga reguleerinud põhiseaduses. Selles tähenduses ongi põhiseadus ühiskondlik leping – eesti rahva ja Eestis elavate rahvaste leping.¹⁶¹

Sellist tõlgendust toetab ka vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus (VRKAS)¹⁶², mis täpsustab põhiseaduse §-s 50 antud õigusi vähemusrahvustele. VKRAS § 1 järgi käsitletakse vähemusrahvusena Eesti kodanikke, kes:

- elavad Eesti territooriumil;

¹⁵⁹ Samas

¹⁶⁰ L. Mälksoo, lk 133

¹⁶¹ On paslik meelde tuletada, et 1918. Eesti iseseisvusmanifest oli suunatud kõigile Eestimaa rahvastele, vt Manifest kõigile Eestimaa rahvastele – RT, 27.11.1918, 1. Veebis leitav: <https://www.ev100.ee/et/manifest-koigile-eestimaa-rahvastele-24021918-0>, 29.04.2019.

¹⁶² Vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus - RT I, 13.03.2019, 194

- omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga;
- erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest;
- on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.

Seega võib Eesti kodanik, st eesti rahva hulka kuuluv liige kuuluda ka teise rahvusesse, mis Eesti kontekstis on vähemusrahvus. Kuivõrd vähemusrahvusliku kuuluvuse hindamisel lähtutakse etnilisest kuuluvusest, kultuurilisest omapärast, religioonist või keelest, on rahvuse mõistet käsitletud siin selgelt kultuurirahvuslikust ideoloogiast. Selline käsitlus on kindlasti kooskõlas ka põhiseaduse §-ga 50, mis rõhutab vähemusrahvuste õigusena justnimelt kultuuriautonoomiat. Seega ei ole „eesti rahvas“ ja „eesti rahvus“ sama sisuga mõisted, vaid eesti rahva hulka kuuluvad lisaks eesti rahvusele ka teiste rahvuste esindajad, kellel on teatud tingimuste täitumisel õigus ka kultuuriautonoomiale.

Eelnevast lähtuvalt saab asuda seisukohale, et „eesti rahvuse“ mõiste tuleb põhiseaduses sisustada justnimelt kultuurirahvuslikust ideoloogiast lähtuvalt, mille järgi „eesti rahvus“ on inimeste kooslus, mida iseloomustab teistest rahvuskultuuridest selgesti eristatav eesti kultuur ning sellisest erinevusest tulenev kollektiivne eneseteadvus. Selline käsitlus on kõige rohkem kooskõlas ka põhiseaduse preambuli sõnastuse viisiga, milles on säilimise kohustusel nimetatud lisaks rahvusele kohe ka kultuurirahvuse elemente, st keelt ja kultuuri.

„Eesti rahvast“ tuleb käsitleda eraldi põhiseadusliku institutsiooni või organina, mis legitimeerib Eesti riigi võimu. Siinkohal tuleb aga igakord uurida mõiste „eesti rahvas“ sisu täpsemalt, sest sageli kasutatakse seda justnimelt „eesti rahvuse“ tähenduses.

1.4 Kokkuvõte: „eesti kultuuri“ ja „eesti rahvuse“ mõisted põhiseaduses

Kui „eesti rahvuse“ mõiste on sisustatav läbi „eesti kultuuri“, siis on sellega ühtlasi vastatud ka küsimus sellest, kes on eesti kultuuri kandjad. Võttes aluseks peatükis 1.2 toodud arutelud, siis leiab kinnitust hüpotees, et „eesti kultuuri“ põhiseaduse tähenduses tuleb mõista eesti rahvusele omaste kollektiivsete tähenduste (nt ühiste hoiakud, uskumused, teadmised ja väärtused), tähendusloomevahendite (eesti keel ja eesti kultuurikeeled) ja enesekirjelduste kaudu. Teisisõnu, mõistet „kultuur“ tuleb põhiseaduse tähenduses käsitada selliselt nagu teda käsitatakse kaasaegsetes kultuuri uurivates teadustes nagu sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia,

kultuuripsühholoogia, filosoofia, ajalugu jt sotsiaal- ning humanitaarteadused, mis tegelevad kultuuri uurimisega.

Siinjuures on siiski oluline arvestada asjaoluga, et eesti kultuur oli ühtsete etnilis-kultuuriliste rahvaste kujul olemas ka enne eesti rahvuse tekkimist. Seega tuleb ka selliste rahvaste, keda üldiselt nimetatakse samuti eestlasteks, kultuurilisi tähendusi ja tähendusloome vahendusi pidada eesti kultuuri osaks.

Rahvuse mõiste tuleb siduda kultuuri ja keelega täpselt nii nagu see on ka põhiseaduse preambuli sõnastuses. Seetõttu leiab ka kinnitust hüpoteesis esitatud väide, mille järgi „eesti rahvust“ tuleb mõista inimeste kooslusena, mida iseloomustab teistest rahvuskultuuridest selgesti eristatav eesti kultuur ning sellisest erinevusest tulenev kollektiivne eneseteadvus.

2. Kultuurikäsitused õiguslikes ja poliitilistes dokumentides ning nende vastavus kultuuri säilitamise kohustusele põhiseaduse kontekstis

2.1 Kultuuri säilitamise kohustuse sisu töös esitatud kultuurikäsitusest lähtuvalt

2.1.1 Tähenduste piiramine kultuuris toob kaasa kultuuri tähenduslikkuse piiramise

Kultuuri mõtestamine põhiseaduse preambuli tähenduses ei anna veel selget vastust küsimusele, mida tähendab kultuuri säilitamine normatiivse kohustusena. Seega on kultuuri säilitamise kohustus vaja avada veel täiendavalt kultuuri mõistest lähtuvalt.

Töö esimeses peatükis jõudsin järeldusele, et „eesti kultuur“ eesti põhiseaduse tähenduses on eesti rahvusele omane kollektiivsete hoiakute, uskumuste, teadmiste ja väärtuste kogum, mis väljendub eesti rahva käitumises ja mõtlemisest. Siinjuures tuleb arvestada ka eestlastele eelnenud eesti kultuuri kandjatega. Teisisõnu, „eesti kultuuri“ tuleb käsitleda antropoloogilises ja kultuuriteaduslikus tähenduses.

Kultuuriteaduslikult käsitletuna on eesti kultuur mõistetakultuuri mitmesuguste mõjutuste, sh rändest, avatusest jt välistest kultuurilikest mõjutustest tulenevate põimingutena.¹⁶³ Seega tulebki arvestada siin sellega, et „eesti kultuur“ ei ole „Eesti kultuur“, st Eesti territooriumil asuvate rahvaste isoleeritud maailmavaateline areng. Kultuurina iseloomustab eesti kultuuri erinevate kultuuritähenduste import läbi tõlgete, laenude ja muganduste. Just selles tähenduses on eesti kultuuri hoidmine ka täpselt nende samade väliste mõjude sidumine eesti kultuuriga selliselt, et eesti kultuur muutub rikkamaks ja elujõulisemaks.¹⁶⁴ Olelusvõitluslikust väljendades võib väita, et eesti kultuuril on seda suurem võimalus „ellu jääda“, mida kiiremini ja paremini ta kohaneb globaalse keskkonnaga muutustega.

Seega ei ole eesti kultuuri säilitamine eesti kultuuri konserveerimine, st eesti kultuuri tähenduste kaitsmine ja isoleerimine väliste mõjude eest selleks, et säilitada teatud originaalsus või puhtus, vaid vastupidi – eesti kultuuri säilitamine tähendab justnimelt uute tähenduste tõlkimist ja tutvustamist.¹⁶⁵ Kui eesti kultuuri säilitamist käsitleda peamiselt

¹⁶³ T. Viik 2017, lk 221

¹⁶⁴ Samas, lk 222

¹⁶⁵ Samas, lk 222-223

pärimuse ja eesti ajaloo konserveerimise läbi,¹⁶⁶ siis ei oleks eesti kultuur ka jätkusuutlik. Kuigi eesti kultuuri tähendused iseenesest ei kao ju kuskile, kaotavad nad enda atraktiivsuse ja sellega koos ka enda aktuaalsuse, sest säilinud tähendused ja esemed ei võimalda tähenduslikult haarata uusi nähtusi. Kui tähendusloome võimalused eesti kultuuris vaesuvad, hakkab see tootma piiratud mõistust ning lõpuks võõranduksid eestlased ise eesti kultuurist, sest keegi ei taha piirata enda lapsi võimaluste eest, mida maailmal on pakkuda.¹⁶⁷

Selleks, et kultuur oleks elujõuline, peavad arenema kõik kultuuri erinevad osad (kollektiivsed tähendused, loomulik keel ja kultuurikeeled, enesekirjeldused; vt täpsemalt ptk 1.2.3). Järgmistes peatükkides selgitangi täpsemalt, mida tuleb silmas pidada kultuuri elujõulisuse tagamise all.

2.1.2 Mitmekesised kollektiivsed tähendused ja nende vahendamine kultuuriüleselt kui ka kultuuri enda sees

Inimarengu aruandes on kultuuri rikkust ilmestanud heade näidetega Peeter Torop, kes selgitab, et kultuur on rikas, kui ta loob võimalikult palju erinevaid keeli, mis muudavad tema minapildi eripalgeliseks.¹⁶⁸ Toropi esimene näide on toiduõliaine tööstuse liidu rapsiõli reklaamikampaania 2010. aastal, mis tekitas konfliktse mittemõistmise. Reklaam oli mõeldud läbi religioosse tausta andma edasi saladuslikku sõnumit „Rapsiõli saladus“. Religiooset tausta kanti edasi Hispaanias levinud *semana santa*’lt laenatud rituaalse riietusega (üleni valges riietus, mille silmapaistvaks tunnuseks on koonuselise tipuga valge kapuuts, millest paistavad välja ainult silmad), mis on ühtlasi ka väga sarnane Ku Klux Klani kurikuulsale riietusele.¹⁶⁹

Eestlastele, kellel puudus üldiselt kontekst ja seos Hispaania ja tema pühadega, seostuski reklaam seetõttu Ku Klux Klani ja rassismiga, mitte religioonile omase pühalikkuse ja saladuslikkusega.¹⁷⁰ Nii ilmestab see näide väga kontrastselt mõõdarääkimist ja mittemõistmist kultuuriliste ülekannete puudumise tõttu – religioosetest tähendustest võib saada rassismi sümbol. Eestlastele jäi arusaamatuks religioosne kultuurikeel, mida reklaamis esitati.

¹⁶⁶ Nagu seda on käsitlenud nt Raidla, vt ptk 1.1.3. Või nagu seda tehti vanas muinsuskaitseaduses, vt ptk 2.2.1.1.

¹⁶⁷ Samas

¹⁶⁸ P. Torop. Eesti kultuurikeelte identiteet ja muutumine. – T. Tammaru (toim), Eesti inimarengu aruanne 2016/2017 „Eesti rändeajastul“, Eesti Koostöö Kogu 2017, lk 223 - <https://inimareng.ee/eesti-kultuurimuutused-avatud-maailmas/eesti-kultuurikeelte-identiteet-ja-muutumine/>, 29.04.2019

¹⁶⁹ Samas, lk 224-225

¹⁷⁰ Samas, lk 225

Muidugi ei saa eeldada, et kõik eestlased peaksid teadma hästi Hispaania pühasid ja et reklaami mõistetigi valesti eestlaste „harimatuse“ tõttu. Probleem on hoopis valge kapuutsi tähenduse lahtimõtestamisel eesti kultuuri kontekstis, sest just eesti kultuuris tähendabki valge kapuuts Ku Klux Klanni ja rassismi. See tähendus on jõudnud meile välismeediast infotehnoloogiate kiire arengu taustal, kus Eesti noore ja avatud kultuurina kõike kiirelt endasse haarab.¹⁷¹ Nii ongi valge kapuutsi tähendus koos tema ajalooa integreeritud eesti kultuuri turumehhanismide loogikast lähtuvalt, milles on oluline sensatsioon ja skandaal müügi eesmärgil. Ajaloolised ja hariduslikud tähendused jäävad siin teisejärguliseks. Just siin tuleb riigil täita roll kultuurikeelte ja kollektiivsete tähenduste vahendajana. Mida rohkem tähendusi suudab eesti kultuur maailma kontekstis lahti mõtestada kultuuriülekannete vahendusel, seda enam suudetakse vältida ka konfliktseid möödarääkimisi. Nt jääks olemata kentsakad olukorrad, kus *semana santa*’t kui Hispaanias veel tänagi levinud traditsiooni peetakse suureks rassistlikuks festivaliks.

Esialgu võib näite najal jääda mulje, et tegemist on üksnes väga kitsa probleemiga – kultuurid on erinevad ja eks mitmeti mõistetavusi esinebki. Kui aga analüüsida selliselt kasvõi meie oma tänapäevast keskkonda, siis näeme kultuuri konflikte eesti kultuuri endagi sees juba erinevate generatsioonide vahel, nt on praegu moest Eesti nõukogude ajale viitavate tähenduste kasutamine. Inimesed, kes on sellel ajastul ise elanud, näevad nõukogude ajale omase moe tähenduste kasutamises sageli harimatust või isegi solvangut, eriti kui seda teevad noored, kes ise nõukogude ajal elanud ei ole.¹⁷² Samas on sotsioloogid välja toonud, et noorukid tajuvad nõukogude ajale omast raskust täiesti adekvaatselt või isegi karmimana. Nii ei võta nad nõukogude tähenduste tutvustamisel mitte poliitilist hoiakut – nt heakskiit olnud korrale või tähenduste provotseeriv kasutamine – ,vaid on apoliitilised, luues uusi tähendusi vanade tähenduste ümbermõtestamisel ja erinevate kultuuritekstide segamisel.¹⁷³

Kuid just siin tähenduste ümbermängimisel on teistpidi oluline ka see, et ei läheks kaduma algne tähendus, st võimalus nõukogude moe abil mõtestada toonast argielu. Kui uued moetrendid asendaksid senised tähendused täielikult, ei oleks uuematel generatsioonidel võimalik nõukogude ajale omast argielu enam tähenduslikult kogeda ja eesti kultuur kaotaks osa oma väärtusest. Niisamuti on ka valge kapuutsi näitega – kuigi valge kapuuts viitab originaalis Hispaania kristlikule pühale, siis tuleb endiselt arvestada, et tegemist on ka rassistliku organisatsiooni Ku Klux Klani sümboliga. Seega ei seisne kollektiivsete tähenduste

¹⁷¹ Samas

¹⁷² M. Maarits (toim). Soveedipärandi moodimine ei näita veel noorte ignorantsust - ERR Kultuur 05.03.2019 - <https://kultuur.err.ee/912327/soveediparandi-moodimine-ei-naita-veel-noorte-ignorantsust>, 29.04.2019

¹⁷³ Samas

elujõulisus mitte nende asendumises uutega või uute asendamises originaalsetega, vaid nende hoidmisel mitmekesisena, säilitades mõlemad tähendused.

2.1.3 Keel on osa kultuurist ja kultuur osa keelest

Kultuuri elujõulisusest kõneledes nähakse kõige suuremat ohtu sageli välismõjudes keelel. Selliste ohtude tõrjumisele reageeritakse sageli korrektse keelekasutuse nõudmistega.¹⁷⁴ Isegi, kui siinjuures käsitatakse keelt ajas arenevana, viitab selline reaktsioon keele piiratud käsitusele, sest jäetakse arvestamata keele kultuurilisusega.

Keel on osa kultuurist ja kultuur osa keelest.¹⁷⁵ Keele funktsioon kultuuris ei ole üksnes tähenduste edasi kommunikeerimine, nagu seda traditsiooniliselt mõistetakse. Keele kultuurisõltelisus võimaldab keelel toimida nii objekt- kui metakeelena.¹⁷⁶ Nii nt on Eestis levinud murdes kõnelemine selleks, et rõhutada enda asukoha päritolu. Samuti viitab teatud sõnade valik või isegi kujutamise viis info edastamisel suhtumist sõnumi edastajasse. Nt „sa“ asemel suure algustähega „Sa“ on keeleliselt küll sama tähendusega, kuid viimane viitab üldiselt lugupidavamale suhtumisele. Ka keeles toimuvad asendused on teinekord mõistetatavad just visuaalses kontekstis. Nt sageli on internetis tähestik piiratud inglise keelega, mis tähendab, et eesti keelele omased täpitähed puuduvad. Visuaalse sarnasuse alusel on laialt levinud aga nende tähtede numbrilised asendused, nt „ä“ asendatakse numbriga 2 ja „õ“ numbriga 6. Tavalises suhtluses, milles täpitähtede kasutamine piiratud ei ole, võib numbrite kasutamine viidata aga infotehnoloogilisele kontekstile või subkultuurilisele kuuluvusele.

Keele kultuurisõltelisus muudab keele rolli ka infovahetuses. Nt infotehnoloogiliste vahendite areng ja sotsiaalmeediast tulenev infoüleküllus toonud kaasa olukorra, milles teadete lühendamine on oluline kultuuriprotsess.¹⁷⁷ Nt sõna „tegelikult“ laialt levinud asendus on „tglt“, sõna „niisama“ asendatakse sõnaga „ns“ jne. Sellised lühendamised võimaldavad täita keele info edastamise funktsiooni hõlpsamalt. Keeled, mis selliste arengutega kaasas ei käi, ei ole kasutajate jaoks atraktiivseks ja kaotavad elujõulisust.

Keele kultuurisõltelisust saab ka tekstuaalselt analüüsida, milles keel saab tähenduse ka teksti struktuurset ülesehitusest lähtuvalt.¹⁷⁸ Siinjuures võib keele tähendusi tekstis mõjutada ka

¹⁷⁴ „Eesti keele arengukava aastateks 2011–2017“ pikendamine aastani 2021. Vabariigi Valitsuse 27.09.2018 korraldus nr 223 - RT III, 28.09.2018, 1. Eesti keele arengukava 2011-2017, lk 38. Arengukava tekst on kättesaadav Haridus- ja Teadusministeeriumi veebilehel - https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_keeles_arengukava.pdf, 29.04.2019.

¹⁷⁵ T. Viik, P. Torop, M. Raudsepp, lk 47

¹⁷⁶ Samas

¹⁷⁷ Samas, lk 48

¹⁷⁸ Samas, lk 49

see, kuidas tekst ruumiliselt on struktureeritud.¹⁷⁹ Nii nt annab dialoogide esitamise viis kirjandusteoses lugejale aimu sellest, kas tegemist on näidendi või romaaniga. Viimaks on keelel ka transmediaalne tähendus, milles keel väljendub erinevate meediumite vahendusel.

Kui kõike seda eelnevat arvesse võtta, siis on keele käsitlemine keelereeglitest lähtuva suhtlusvahendina väga kitsas arusaam. On selge, et keele reeglid (grammatika, algustähe ortograafia jne) on ka keele kultuurilise aspekti säilitamise seisukohalt olulised, kuid kultuuri seisukohalt moodustavad need üksnes kitsa osa.

Eesti keel peab olema ka eesti kultuuri kandjate jaoks atraktiivne. Selleks peab arvestama keele kõiki tähendusi kultuuris (keeleline, vahenduslik, ruumiline, tekstiline, visuaalne ja transmediaalne). Üksnes suhtluskeelena ei ole eesti keel atraktiivne, sest tema tähendused sellisena eesti kultuuris on piiratud.

2.1.4 Enesekirjeldused vajavad erinevaid meediume. Eesti poliitilise ajaloo visuaalse kujutamise ebaõnnestumine Lihula samba näitel.

Ajalugu on üks levinumaid rahvuskultuurilisi enese kirjeldamise viise. Seda eriti eesti kultuuris, milles on veel tänagi oluliseks vaidlusaluseks teemaks meie algne päritolu ja Eestis elamise aeg.¹⁸⁰ Eesti poliitiline ajalugu on kohati keerukas, eriti Teises maailmasõjas, kus Eesti okupeeriti kaks korda Nõukogude liidu poolt ning korra Saksamaa poolt. Nii tekkis olukord, kus eesti mehed võitlesid mõlemal pool rinnet – Saksamaa kui Nõukogude liidu eest. Kuivõrd pärast Teist maailmasõda ei tekkinud uue korra tõttu eestlastel võimalus mälestada neid eesti mehi, kes langesid Saksamaa eest, tehti seda pärast iseseisvumist, nt Lihula sammas, millel kujutati saksa mundris meest langenud eestlaste auks.¹⁸¹ Kuigi sõduri mundril puudus haakrist või SS-i sümbol; krael oli vaid Eesti Leegioni tunnus, Vabadussõja ristilt tuntud käsi mõõgaga, ning käisel Eesti lippu markeeriv embleem,¹⁸² põhjustas sammas ühiskondliku konflikti, mille üheks etteheiteks oli natsismi tunnustamine. Arvestades taustana veel ka asjaolu, et konkreetne teema, s.o. Natsi-Saksamaa eest võidelnud eestlaste mälestamine oli leidnud juba küllaltki laia käsitust ka kirjanduses,¹⁸³ on konflikti tekkimine mõnevõrra üllatavam.

Probleemiks oligi siin justnimelt see, et Eestis puudus kogemus konkreetse teema visuaalsel käsitlemisel, sest meedias ja kirjanduses ei olnud veel harjumuspärane kujutada eestlasi saksa

¹⁷⁹ Samas, lk 50

¹⁸⁰ Vt nt ptk 1.3.2.1

¹⁸¹ P. Torop, lk 226

¹⁸² Samas

¹⁸³ Samas

mundris.¹⁸⁴ Senised tähendused olid edasi antud üksnes sõnalise info abil. Sama info edastamine visuaalsel kujul oli aga kvalitatiivselt niivõrd uus ja harjumatu kogemus, et tõi kaasa kultuurišoki.

Just seetõttu ongi kultuuri oluline käsitleda ka protsessi seisukohalt suhtlemise ja vahendamise süsteemina,¹⁸⁵ milles loomulik keel on üksnes üks võimalustest. Kultuur on tasakaalus siis, kui sõnumid (tähenduste edastamised) kultuuris põhinevad ühiselt mõistetaval kultuurikogemusel.¹⁸⁶ Sõnumid võivad olla edasi kantavad erinevate meelte kogemuste kaudu sõnalise, pildilise ja sõnalis-pildilise (audiovisuaalse) infona.¹⁸⁷ Kuivõrd erinevad meelte kogemused loovad erineva kvaliteediga kultuurikogemusi, vajavad erinevad tähenduste edasi kandmise viisid ka erinevaid edastamise viise selleks, et ühtlustada kultuurikogemust.¹⁸⁸ Nii nt ongi eesti poliitilise ajaloo keerukus oluliselt paremini mõistetav siis, kui lisaks ajalookirjutistele on olemas ka pildid või filmid, mis annavad keerukuse edasi mitmekesisema kogemusena.

Erinevate infomeediumite kasutamine enesekirjelduste loomisel loob eeldused ka paremaks kultuuride üleseks suhtluseks, sest loomulikus keeles (Eesti näitel eesti keeles) vahendatud tähendused jäävad võõrastele kultuuridele keelebarjääri tõttu arusaamatuks. Seda on oluline arvestada nn kultuuri ekspordi korral, sest enesekirjelduste eesmärk kultuuri säilitamisel ei ole üksnes kollektiivsete tähenduste ümberjutustamine, vaid ka nende vahendamine teistele kultuuridele. Võimetus selgitada enda kultuurilist konteksti toob kaasa olukorra, kus rahvus on sunnitud sellised tähendused enda kultuurist välja tõrjuma negatiivse tagasiside tõttu. Nii jääksid Lihula näitel paljud eestlased ise ilma osast enda kultuurist, milleks ennekõike on hukkunud lähedaste ja Eesti eest võidelnud sõdurite mälestamine.

Nii ongi enesekirjelduste edastamine erinevate meediumite vahendusel oluline kultuuri säilitamisel selleks, et tagada ühine kultuurikogemus kultuurisiselt kui ka -üleselt. Viimane tagab kultuuri elujõulisuse justnimelt seeõttu, et teeb võimalikuks kultuuride omavahelise suhtluse ja tähenduste ülekanded.

¹⁸⁴ Samas

¹⁸⁵ Samas

¹⁸⁶ Samas

¹⁸⁷ Samas

¹⁸⁸ Samas

2.1.5 Eesti kultuuri säilimise tagamine

Üksnes mitmekesistest tähendustest ja kultuuriliste tähenduste importimisest või eksportimisest jääb väheks. Siinkohal rõhutabki Torop kultuurikeelte tõlkimise olulisust läbi kultuuritekstide reflekteerimist läbi kultuurikriitika (kirjandus-, filmi-, muusika- jne kriitika).¹⁸⁹ Kultuuritekstide analüüs ja kultuuri tegemise tase, sh kultuurisisene innovatsioon on omavahel vahetus seoses.¹⁹⁰ Kui me ei suuda analüüsida nii sisse- kui väljaminevaid tekste, sh erinevaid tekste enda kultuuri sees, ei suuda me tagada ka eesti kultuuri säilimist. Nii jõuab Torop enda analüüsis lõpuks järeldusele, et eesti kultuur ei vaja haridus- ja kultuuripoliitilist toetust üksnes kultuuriloomes, vaid ka tõlgendamises.¹⁹¹ Toropi hinnangul on eesti kultuuri sisemine dialoog nõrk ning takistab oluliselt eesti kultuuri arengut ja võimet ennast mõista.¹⁹² Seega ei piisa eesti kultuuri säilimise tagamiseks üksnes atraktiivsusest ja mitmekesisusest, vaid eesti kultuur vajab ka professionaalset kultuurikriitikat, mis kõiki neid tähendusi aitab lahti mõtestada.

Kokkuvõtvalt ei saa siin anda ette küll kindlaid juhised, mida kultuuri säilitamine normatiivselt siiski tähendab. Siin tulekski pigem asuda seisukohale, et õiguslikes analüüsides tuleb kultuuri säilitamise kohustust hinnata kaasuse põhiselt, kuid üldised põhimõtted saab siiski välja tuua. Üldiselt on selleks kohustus tagada:

- 1) Eesti kultuuri atraktiivsus ja aktuaalsus nii eesti rahvuse kui ka teiste kultuurikandjate seas, sh:
 - a) Uute kollektiivsete tähenduste tekke soodustamine;
 - b) Eesti keele, mis on eesti kultuuri osa tähendusloomevahendina, tähenduste kaasajastamine koos kultuurikeeltega;
 - c) Eesti kultuuri tähenduste ja enesekirjelduste väljendumine erinevates infomeediumites ühtsete kultuurikogemuste loomisel;
- 2) Võimalikult laiaulatuslikud kultuuriülekanded eesti kultuuri ja võõraste kultuuride vahel, sh:
 - a) Võõraste kollektiivsete tähenduste ja kultuuritekstide tutvustamine eesti kultuuris koos tõlgete (sh tõlked eesti kultuurikeeltesse);
 - b) Eesti kultuuri, sh Eesti kollektiivsete tähenduste, kultuurikeelte ja tekstide tõlkimine ning tutvustamine võõrastes kultuurides ja keeltes;

¹⁸⁹ Samas, lk 228

¹⁹⁰ Samas

¹⁹¹ Samas, lk 230

¹⁹² Samas

- 3) Professionaalse kultuurikriitika toetamine;
- 4) Eesti kultuuri enesekirjelduste ja -määratluste arengu ja avatuse toetamine (nt rahvust ja kultuuri uurivate teaduste või professionaalse kultuurikriitika toetamisega) avalikes dialoogides;
- 5) Eesti kultuuri säilitamine nn konserveerimise tähenduses. Nt Eesti materiaalse ajaloolise- ja pärandkultuuri (esemed ja tavad) konserveerimine.

Need põhimõtted võimaldavad tagada eesti kultuuris selle, mille järgi me kultuuri edukust sageli hindame, nt professionaalse kultuurilooma kvaliteetne areng nii Eestis kui ka välismaal; eesti kultuurikandjate võime haarata globaalseid nähtusi ning anda edasi eesti kultuuri väärtusi, mis väljendub ühtlasi ka vähestes kultuurikonfliktides ja -šokkides.

2.2 Kultuurikäsitused õiguslikes dokumentides

2.2.1 Muinsuskaitseseadus

2.2.1.1 Vana Muinsuskaitseseadus

„Vana muinsuskaitseseaduse“ (MuKS 2002)¹⁹³ all pean silmas muinsuskaitseseaduse redaktsiooni, mis kehtis kuni 30. aprillini 2019. ja „uue muinsuskaitseseaduse“ (MuKS 2019)¹⁹⁴ all sellele järgnevat redaktsiooni. Põhjus, miks ma enda töös sellist jaotust kasutan, on selles, et uues muinsuskaitseseaduses on tehtud väga põhjalikud muudatused võrreldes vanaga. Näiteks on uues muinsuskaitseseaduses jagatud kultuuripärand aineliseks ja vaimseks samal ajal, kui vanas muinsuskaitseseaduses on kultuuriväärtusi käsitletud juba 1994. aastal vastu võetud esimesest muinsuskaitseseadusest saati ainult esemelistena (asjad ja alad).¹⁹⁵ Samuti avab MuKS 2019 § 3 mitmed uued põhimõtted nagu nt kultuuripärandi väärtustamine ja säilitamine kui ühiskondlik kohustus; kultuuripärandi teadvustamise vajadus; ettevaatuspõhimõte ja erinevad põhimõtted seotud konserveerimise, restaureerimise ning ehitamisel. Nii on uues muinsuskaitseseaduses kultuuripärandi kaitse ja tõenäoliselt ka kultuuri mõiste sisustatud oluliselt mahukamalt kui vanas. Seega on mõistlik analüüsida neid ka eraldi.

¹⁹³ Muinsuskaitseseadus - RT I 2002, 27, 153. Eristumise väljendamiseks tekstis kasutan seaduse sätetele viitamisel seaduse nime või lühendit koos aastaarvuga, „MuKS 2002“.

¹⁹⁴ Muinsuskaitseseadus - RT I, 19.03.2019, 13. Jõustub 01.05.2019. Eristumise väljendamiseks tekstis seaduse sätetele viitamisel seaduse nime või lühendit koos aastaarvuga, „MuKS 2019“.

¹⁹⁵ Seletuskiri muinsuskaitseseaduse eelnõu juurde. Muinsuskaitseseadus 395 SE. 1994 - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/02ab5e0f-f993-3e07-b284-a67ada188bfa/Muinsuskaitseseadus>, 29.04.2019

MuKS 2002 § 1 selgitab: „Muinsuskaitse seadus reguleerib riigi- ja kohaliku omavalitsuse organite ning mälestiste omanike ja valdajate õigusi ja kohustusi kultuurimälestiste (edaspidi mälestis) ja muinsuskaitsealade kaitse korraldamisel, samuti mälestiste ning muinsuskaitsealade säilimise tagamisel.“ Seega on seaduse reguleerimise alast tulenevalt oluline tähele panna, et seaduse eesmärk ei olegi reguleerida kogu kultuuri kaitset, vaid üksnes selliste kultuuriliste objektide või alade kaitset, millel on „kultuuriline“ väärtus. See aga ei tähenda seda, et seadusest tulenevalt ei ole võimalik analüüsida seda, millisel määral on mõistet „kultuur“ kasutatud. Vastupidi, tuleb lähemalt analüüsida, mis teeb mälestisest justnimelt kultuurimälestise.

Kultuurimälestise mõiste avatakse MuKS 2002 §-s 2 järgnevalt:

„Mälestis on riigi kaitse all olev kinnis- või vallasasi või selle osa või asjade kogum või terviklik ehitiste rühm, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehituslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu kultuuriväärtus, mille tõttu see on käesolevas seaduses sätestatud korras tunnistatud mälestiseks.“

Seega peab asi olema väärtuslik nimetatud distsipliinide seas (ajalugu, kunst, teadus) või peab olema tal muu kultuuriväärtus. See, milliseid asju peetakse kindlate distsipliinide raames väärtuslikeks, selgitab lähemalt MuKS 2002 § 3. Kõigepealt on asjad liigitatud sarnaselt tsiviilseadustiku üldosa seaduse¹⁹⁶ §-s 50 kasutatavale liigutusele (kinnis- ja vallasasjad) kinnis- ja vallasmälestisteks. Kinnismälestised on, nt muinasaegsed asulakohad, kunstiloolise väärtusega sakraalehitised, tehnika arengut kajastavad ehitised, kalmistud. Vallasmälestised on nt arheoloogilised leiud, kunstikogud, teaduse arengut kajastavad seadmed. Kasutatakse ka muid liigitusi. Siinjuures on kohane kindlasti ka mainida, et asjaõigusseadusest on veel laenatud ka leiu mõiste ning nii on eraldi toodud välja ka kultuuriväärtusega leiu mõiste, mis asja kui sellise kirjeldamise seisukohalt on sama vallasmälestisega (asjaõigusseaduse 2. ptk 3. jaotis)¹⁹⁷.

Kultuuriline väärtus ei pea ilmtingimata olema ainult asjadel, vaid kultuuriline väärtustus võib olla ka ajaloolisel asulal, selle osal või looduse ja inimese koostegevuse tulemusena kujunenud alal ehk muinsuskaitse alal (MuKS 2002 § 4 lg 1). Täiendavalt on lisatud, et muinsuskaitsealaks võib tunnistada ka loodusobjektide, kinnisasjade jm asjade ühiselt moodustunud võrgustikku või struktuuri (nt hoonestuskvartalid), mis oma kogumis

¹⁹⁶ Tsiviilseadustiku üldosa seadus - RT I, 30.01.2018, 6

¹⁹⁷ Asjaõigusseadus - RT I, 29.06.2018, 7

moodustavad kultuuriväärtusliku terviku (MuKS 2002 § 4 lg 2). Kõige parem näide kultuuriliselt väärtuslikust võrgustikust on Tallinna vanalinn.¹⁹⁸

Vana muinsuskaitseseaduse lühike analüüs näitab selgelt, et kultuuri käsitletakse siin kitsamalt kui põhiseaduse preambuli tähenduses. Kultuurilist väärtust hinnatakse küll nagu eseme väärtust selliselt, milline võis olla tema tähendus eesti kultuuri kandjatele, kuid seda üksnes ekspertide tasemel.¹⁹⁹ On iseenesest mõistetav, et teatud tasemel on oluline distsipliinist lähtuv kultuuriväärtuste uurimine, kuid teaduste erinevad distsipliinid ei ole võimalised haldama tervet kultuurimaatriksi koos kultuurikeeltega selle ümber. Veelgi enam, tähendused on pidevas muutumises, segunevad, tõlgitakse ümber jne²⁰⁰, nt ei oma Tallinna vanalinna kaitseehitised tallinlaste jaoks enam ammu kaitsvat väärtust sõja olemuse muutumise tõttu. Sellest hoolimata on nad eesti kultuuris täna äärmiselt olulised, sest nad võimaldavad eesti kultuuri kandjatel mõista Tallinna vanalinna ja nende kaitserajatiste väärtust eesti kultuuri ajaloos.

Ning just siin vana muinsuskaitseseadus ebaõnnestubki. Üksnes konserveerimine, restaureerimine või remont ei anna kultuurikandjatele edasi ehitiste väärtust. Ehitis võib olla küll ilusti säilinud ning kultuuriekspertide seas võib olla ka tema tähendus hästi mõistetud, kuid eesti kultuuri kandja jaoks jääb sellest väheks. Kasutades kultuuri analüüsimisel eelmises peatükis toodud kolmikjaotust, siis võiks küsida: millised kollektiivseid tähendusi väljendasid vanalinna kaitserajatised? Milliseid nad väljendavad meie jaoks täna? Missugused kultuurikeeled või kultuurilised enesekirjeldused seodnuvad eesti kultuurikandjatel Tallinna vanalinnaga täna, st milline on Tallinna vanalinna tähendus eesti kultuuris täna? Või rohmakalt ja otsekohele küsides, miks peaks eesti rahvas üldse hoolima Tallinna vanalinna säilitamisest ja selle peale raha kulutama?

Nendele küsimustele jätab vana muinsuskaitseseadus täielikult juhuse või massimeedia hooleks. Muinsuskaitset kui kultuuriliste väärtuste säilitamist nähakse peamiselt kui omandiõiguse põhiseaduslikku kitsendamist²⁰¹. Selles valguses on peaaegu iseenesest mõistetav omanike vastasseis muinsuskaitsele²⁰², sest kui omanike kui eesti kultuuri kandjate

¹⁹⁸ Tallinna vanalinna muinsuskaitseala põhimäärus - RT I, 22.11.2016, 17

¹⁹⁹ Nt MuKS 2002 § 8 järgi luuakse ekspertide kogu, kelle eksperthinnang on vajalik selleks, et asi võidaks tunnustada kinnismälestiseks MuKS 2002 § 12 lg 1 järgi.

²⁰⁰ Vt lähemalt ptk 2.1

²⁰¹ MuKS 2002 4. ptk

²⁰² Sellised pinged ja konfliktid seoses omandiõiguse piiramisega muinsuskaitse eesmärkidest lähtuvalt on kokku võtnud nt Radar, vt: P. Osula (toim). Kes kaitseb omanikku muinsuskaitse eest ehk miks üks võib ja teine mitte? – Radar 12.02.2019 - <https://radar.postimees.ee/6521377/kes-kaitseb-omanikku-muinsuskaitse-eest-ehk-miks-üks-voib-ja-teine-mitte> 30.04.2019

jaoks puudub kaitstaval asjal tähenduslik väärtus, st omanikule on mõistetamatu asja kultuuriline väärtus, siis ei ole ta ka nõus omandiõiguse piiramisega. Ekspertide otsused selle kohta, et miski on kultuuriliselt väärtuslik, ei tee asjast kultuurilist väärtust kultuuri laiemas tähenduses, sest kollektiivsed tähendused kultuuris ei teki teadusele tuginedes (v.a. selles osas, milles teadus enda kultuurikeelte, kollektiivsete tähenduste ja enesekirjeldustega loob kultuuri).

Kultuur vajab tähenduste elujõulisuse säilitamiseks kultuurikeeltega tegelemist, pidevaid tõlkeid ja enesekirjeldusi. Teaduslikud arutelud peavad jõudma tähenduslikena ka eesti kultuuri kandjateni. Samuti vajavad muinsuskaitse objektid n-ö tõlkimist, st nende asjade lugu tuleb jutustada ümber tänapäeva eesti kultuuri kandja jaoks arusaadava meediumi kaudu arusaadavasse keelde. Siinjuures on oluline ka kriitika ning enesekirjeldused. See on täna muinsuskaitse seaduses täielikult käsitlemata jäetud.

2.2.1.2 Uus Muinsuskaitse seadus ja Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon

Nn uus muinsuskaitse seadus jõustub 1. mail 2019. aastal ja teeb ridamisi muudatusi võrreldes vana muinsuskaitse seadusega. Nendest peamised on²⁰³:

- 1) Suurem paindlikkus kitsenduste seadmisel ja leevenduste tegemisel, kinnisasja kaitsevööndi ja muinsuskaitse järelevalve määramisel, samuti suurem tähelepanu nõustamis- ja ennetustegevusele;
- 2) Muinsuskaitse eritingimusi annab riik;
- 3) Riik hüvitab uuringute ja muinsuskaitse järelevalve kulud;
- 4) Mälestistel töid tegevate isikute ja ettevõtete pädevuse tagamise süsteem kujundatakse ümber;
- 5) Tugevdatakse arheoloogiapärandi kaitset, luues selleks uue kaitse tasandi ehk arheoloogilise leiukoha kaitse ning muutes otsinguvahendi loa omaniku kohustusi;
- 6) Muinsuskaitseametile antakse muuseumidega seotud ülesandeid, mis tagab kultuuriväärtuste valdkonna strateegilisema juhtimise riigi tasandil ning muuseumide ja muinsuskaitse koostoime kultuuriväärtustega tegelemisel, sealhulgas ühiste ressursside paindlikuma ning efektiivsema kasutamise.

Töö kontekstis väärrib tähelepanu justnimelt viimane, mille järgi seotakse Muinsuskaitseameti²⁰⁴ tegevus ka muuseumidega eesmärgiga tegeleda kultuuripärandiga

²⁰³ Seletuskiri muinsuskaitse seaduse eelnõu juurde. Muinsuskaitse seadus 684 SE, algatamine. 2018, lk 4-6 - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f9ad59dd-ef98-4b2b-b22b-ba8cf4c87154/Muinsuskaitse seadus>, 29.04.2019

seotumalt ja laiemalt, „mh tõsta inimeste teadlikkust kultuuripärandist, seda mõtestada, tutvustada ning osaleda kultuuripärandit puudutavas dialoogis ühiskonnas“.²⁰⁵ Selline uus lähenemine on justkui nagu vastuseks eelmises peatükis toodud vana muinsuskaitseaduse kriitikale, mille järgi muinsuskaitse jättis täielikult tähelepanuta mälestistega seonduvad kollektiivsed tähendused ja kultuurikeeled. Seega käsitletakse uues muinsuskaitseaduses kultuuri kui nähtuse kaitset oluliselt elujõulisemana, sest kultuuriväärtuste säilimise all ei peeta enam silmas üksnes konserveerimist.

UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioonist²⁰⁶ juhinduvalt on kasutusele võetud vaimse kultuuripärandi mõiste, s.o. „põlvest põlve edasi antavad tavad, esitus- ja väljendusvormid, teadmised, oskused ning nendega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid, mida kogukonnad, rühmad ja mõnel juhul üksikisikud tunnustavad oma kultuuripärandi osana ning hoiavad elavas ja loovas kasutuses.“ (MuKS 2019 § 5 lg 1). Eelnõu seletuskirjas selgitatakse täpsustavalt, et vaimse kultuuripärandi all mõistetakse ennekõike nn elavat pärandit, mis on tähenduslik ka tänapäeva inimeste elus ning mis ühtlasi seob põlvkonnad omavahel ühtseks tervikuks.²⁰⁷ MuKS 2019 § 5 lg 2 järgi „vaimse kultuuripärandi kaitse tähendab tingimuste loomist vaimse kultuuripärandi elujõulisuse tagamiseks. See hõlmab muu hulgas vaimse kultuuripärandi väljaselgitamist, uurimist, dokumenteerimist ja populariseerimist.“ Kuigi populariseerimine kaitsekorraldusliku meetmena on jäetud reguleerimata, on tegemist väga positiivse arenguga muinsuskaitseaduses, mis viitab ühtlasi oluliselt laiemale kultuurikäsitusele võrreldes vana muinsuskaitseadusega. Kultuuri säilitamisel on uus muinsuskaitseadus arvestanud ka kultuurikeelte säilitamist.

Kultuuripärandi säilitamisel tutvustatakse ka uusi põhimõtteid MuKS 2019 §-s 3. Kultuuri laiemale käsitusele viitab nt MuKS 2019 § 3 lg 2: „Kultuuripärandi säilitamine ja teadvustamine hoiab alal riigi ning tema piirkondade identiteeti ja eripära ning kindlustab praegustele ja tulevastele põlvedele mitmekesise ning kultuurimälu kandva elukeskkonna.“ Seega ei ole kultuuri kultuuripärandi kontekstis käsitletud fikseeritud tähenduste kogumi (nt „õige“ eesti kultuur) või entiteedina (nt rahvavaim), mida tuleb säilitada, vaid justnimelt millegi sellisena, mis säilib tänu mitmekesisusele. Selleks aga et eristada kultuuripärandit lihtsalt uutest loodavatest tähendustest kultuuris, ongi juba järgmises lõikes selgitatud:

²⁰⁴ Muinsuskaitseaduse eelnõu algatamise juurde lisatud seletuskirja leheküljes 6 (vt eelmine viide) tehti ettepanek nimetada Muinsuskaitseamet ümber Kultuuripärandi ametiks seoses sellega, et Muinsuskaitseameti tegevusala laieneb oluliselt, kuid sellest seisukohast loobuti pärast esimest lugemist.

²⁰⁵ Seletuskiri muinsuskaitseaduse eelnõu juurde (2018), lk 6

²⁰⁶ Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon - RT II 2006, 19, 51

²⁰⁷ Seletuskiri muinsuskaitseaduse eelnõu juurde (2018), lk 11

„Ajaloolises keskkonnas muudatuste tegemisel lähtutakse kultuuri- ja elukeskkonna mitmekesisuse ning kvaliteedi hoidmise põhimõttest. Lisatav uus peab toetama ja aitama esile tuua varem loodud väärtusi.“ (MuKS 2019 § 3 lg 3).

Seega ei ole aktsepteeritav igasugune populariseerimine või diletantlik tähendusloome seoses pärandiga, vaid justnimelt selline, mis lähtub kultuuri- ja elukeskkonna mitmekesisusest, on kvaliteetne ja kannab endas varasemaid väärtusi. Ainelise kultuuripärandi säilitamisel tuleb siin arvestada muidugi oluliste piirangutega: nt juba üle poole sajandi tagasi Veneetsia harta artiklites 9-12²⁰⁸ defineeritud muinsuskaitse valdkonna üks olulisemaid aluspõhimõtteid on autentsus, mis määratleb selgelt, et kõik uus olgu uus ja vana olgu vana.²⁰⁹ Seda tuleb ennekõike arvestada restaureerimisel jm töödele kultuuripärandi taastamisel. Selline piirang on iseenesest kooskõlas ka põhiseadusliku kultuuri säilitamise kohustusega, sest aineiline kultuuripärand säilitamine võimalikult autentselt võimaldab säilitada kultuuritähendused võimalikult mitmekesiselt. Nt oleks mõeldamatu Tallinna vanalinna ümber kujundamine populariseerimise põhimõttest lähtuvalt. Vanalinna korral tuleks ikkagi arvestada asjaoluga, et kogu väärtust kannavad edasi ehitised ja struktuurid täpselt sellisena nagu nad on loodud. Nende hävitamine hävitaks ühtlasi ka ajaloolised tähendused, mis vanalinna iseloomustavad. Populariseerimise eesmärki täidaksid vanalinna näitel tõenäoliselt kultuuri- ja ajalookriitilised diskussioonid Tallinna vanalinnaga seotud tähenduste üle.

Põhimõtetes on eriti ambitsioonikas Kultuuriministeeriumi haldusalasse kuuluv Rahvakultuuri Keskus, kelle haldusalasse vaimse kultuuripärandi kaitse ka antud on.²¹⁰ Seoses vaimse kultuuripärandi kaitsega lähtub Rahvakultuuri Keskus UNESCO sekretariaadi poolt selgitatud ja rühmitatud UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni kirjeldatud kaitsemeetmetest, milles on väljendatud 6 olulist meetet²¹¹:

- 1) Praktiseerimine, loomine, hoidmine, edasiandmine;
- 2) Elavdamine;
- 3) Uurimine, kogumine, nimistute koostamine, dokumenteerimine;
- 4) Esiletõstmine, esitlemine, tunnustamine;
- 5) Säilitamine, kaitse;

²⁰⁸ International Charter For The Conservation And Restoration Of Monuments And Sites (The Venice Charter 1964). 2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Venice, 1964. https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf, 29.04.2019

²⁰⁹ Seletuskiri muinsuskaitseaduse eelnõu juurde (2018), lk 9

²¹⁰ Samas, lk 78

²¹¹ UNESCO sekretariaat. UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioonis kirjeldatud kaitsemeetmed. Põhineb 2002 ja 2007. aasta ekspertide kohtumise tulemustel - https://www.rahvakultuur.ee/s2/999_6838_373_Vaimse_parandi_kaitse.pdf, 29.04.2019.

6) Edasiandmine, levitamine.

Selliste põhimõtete sõnastamine on kahtlemata väga positiivne samm kultuuri säilitamisel. Muidugi ei saa siin veel teha õiguslikult põhjanevaid järeldusi nende põhimõtete sisu kohta, sest tuleb ära oodata, kuidas neid põhimõtteid ka praktikas rakendama hakatakse. On oluline, et sellised eesmärgid ei oleks üksnes formaalsused, vaid realiseeruksid ka tegelikult eesti kultuuri säilitamisel. Küll aga sellisena sõnastatuna tagavad need põhimõtted aga kultuuri säilitamise.

Siinkohal tulebki kriitiliselt analüüsida „kultuuri“ mõiste ulatust uue muinsuskaitseaduse tähenduses. Kas „kultuuri“ säilimisel tagatakse üksnes eesti kultuuri kaitse selliselt nagu ta on täna kultuuriministeeriumi haldusalas või tagatakse eesti kultuuri säilimine põhiseaduslikus tähenduses? Siinkohal tuleb muidugi arvestada jällegi muinsuskaitseaduse eripära, millest lähtuvalt ei ole mõistlik kaitse alla võtta kogu eesti kultuuri, vaid kaitstaksegi selliseid eesti kultuuri väärtusi, mis vajavad enda erilisest olukorrast tulenevat täiendavat sekkumist Muinsuskaitse ameti poolt. Kuivõrd selline piirang tuleneb eseme või maa-ala enda eripärast (nt tegemist on õrna, vana või haruldase esemega), ei ole vaja muinsuskaitse eesmärkidest lähtuvalt piirata eesti kultuuri mõiste sisu.

MuKS 2019 § 10 selgitab, et riikliku kaitse alla võtmise eelduseks on, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa. Siinkohal ongi probleemne väljend „esindab Eesti ainelise kultuuri väärtuslikumat osa“. Esiteks piiratakse sellega eesti kultuur territoriaalselt, st ei kaitsta mitte „eesti kultuuri“, vaid „Eesti kultuuri“. Siinkohal rõhutan, et tegemist ei ole piiranguga, mis tuleneb sellest, et uus muinsuskaitseadus on üksnes kohaldatav Eesti õiguses, kuna ei ole mitte mingisugust takistust võtta kaitse alla kultuuriväärtusega asju, mis esindavad „eesti“ ainelist kultuuripärandit Eesti territooriumil. Seega viitab mõiste „Eesti“ seadusandja selgele valikule piirata eesti kultuur Eestiga.

Teiseks, riikliku kaitse alla võetakse üksnes „väärtuslikum osa“. Seaduseelnõu seletuskirjas rõhutakse, et kultuurimälestiste põhjal peab olema võimalik saada ülevaade Eesti ajaloo olulistest sotsiaalsetest ja kultuurilistest protsessidest ning asustuse ajaloost.²¹² Eesti kultuuri ja kultuuriajaloo seisukohal ei olla tähenduslikud aga üksnes Eesti ajaloo olulised sündmused, vaid ka argised sündmused. Igapäevased esemed nagu nt nagu toa sisustus, riided, bussiootepaviljonid jne võimaldavad tähenduslikult mõtestada eesti kultuuri minevikku tema

²¹² Seletuskiri muinsuskaitseaduse elnõu juurde (2018), lk 15

täies mitmekesisuse. Nt konkreetse moetrendi omaks võtmine või tagasi lükkamine annab tähenduslikku hinnangu ajastule omastest hoiakutest (nt alastuse vältimine), kodu sisustus (nt klaver mööbli esemena) aga väärtustest.

Kitsalt on käsitletud ka vaimne kultuuripärand, mis eeldab kultuuriväärtuste edasi andmist põlvest põlve. Eesti poliitilist ajalugu arvestades on selline tingimus aga küsitav, sest Eesti on olnud taasiseseisvunud riigina üksnes 27 aastat, st napilt ühe inimpõlve jagu. Eesti nõukogude perioodi iseloomustab eesti kultuuri seisukohalt pigem aga katkestuse periood, st ka vaimse kultuuripärandi katkemine.²¹³ Vaimse kultuuripärandi seisukohalt ei olnud Eesti nõukogude periood kindlasti totaalne katkestus²¹⁴, mida tõendab ka Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu,²¹⁵ kuid sellest hoolimata tuleb arvestada eesti kultuuri keerulist olukorda võimalike katkestuste kujul. Nii ei pruugi olla nõue „põlvest põlve“ Eesti poliitilise ajaloo kontekstis sugugi kohane.

Samuti ei arvesta vaimse kultuuripärandi mõiste enam kaasaegsete tavade, teadmiste ja oskuste edasiandmise viisidega. Kultuuripärandit jagatakse sageli sõltumata põlvnevusest samade generatsioonide vahel edasi n-ö horisontaalselt, nt subgruppides või huvigruppides. Seetõttu on kultuurinähtused järjest vähem seotud põlvnevusega. Sellega arvestamata jätmine võib halvendada eesti kultuuris olulise vaimse pärandi (nt varajane arvuti- ja internetikultuur, subkultuurid nagu nt hip-hop või punk) säilimist.

Eelpool välja toodud piiratud kultuurikäsitust väljendubki lõpuks asjaolus, et Rahvakultuuri Keskuse toetusmeetmed piirduvad täna üksnes pärimuskultuuriga.²¹⁶

Nii võibki kokkuvõtvalt väita, et kuigi uues muinsuskaitseseaduses käsitletakse kultuuri juba olulisemalt laiemalt kui vanas muinsuskaitseseaduses, siis on uue muinsuskaitseseaduse kultuurikäsitus siiski kitsam kui põhiseaduse preambulis. Kultuuri säilitamise meetmed on mõtestatud küll oluliselt elujõulisemalt, arvestades kultuuri igakülgset omapära, kuid eesti kultuurina kaitstakse üksnes „Eesti kultuuri väärtuslikumat“ osa. Eesti kultuur on ulatuslikum ja laiem mõiste, kui Eesti riigipiiril asuv kultuur. Samuti tuleb eesti kultuuri all mõista ka eesti

²¹³ Nn kultuurilise katkestuse mõiste sai tuntuks tänu Hasso Krullile, kes on analüüsibki kultuuri läbi positiivsete (nt „lahti rebimine“ baltisaksa kultuurist) ja negatiivsete (nt ajalooline müüt muistse iseseisvuse kaotamisest) katkestuste. Nõukogude aeg Eestis on siin kindlasti mõistetav katkestuste kontekstis, vt lähemalt: H. Krull, Katkestuse kultuur. Vagabund, 1996

²¹⁴ Sellest hoolimata kirjeldatakse kultuurikatkestusi Eesti nõukogude ajal kujunditega, mis viitavad kõige rängematele kuritegudele nagu nt genotsiid. Vt lähemalt: T. Karjahärm ja H-M. Luts. Kultuuri-genotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940-1953. Tallinn: Kirjastus Argo, 2005.

²¹⁵ Vaimse kultuuripärandi Nõukogu. Sissekanded Eesti vaimse kultuuri nimistusse (24.01.2019) - https://www.rahvakultuur.ee/Sissekanded_Eesti_vaimse_kultuuriparandi_nimistusse_3243, 29.04.2019

²¹⁶ Rahvakultuuri Keskus. Toetusmeetmed (26.03.2019) - http://www.rahvakultuur.ee/Toetusmeetmed_2671, 29.04.2019.

argielu kultuuri, milles väljenduvad eestlaste olulised hoiakud ja väärtused. Seega kokkuvõtvalt on muinsuskaitseadus teinud läbi väga olulised uuendused ja areng on olnud väga positiivne, kuid põhiseaduse preambulis toodud kultuuri säilitamise eesmärki muinsuskaitseadus sellisel kujul ei taga.

2.2.2 Keeleseadus

Eesti põhiseaduse kommentaarid toovad otsesõnu välja, et keel on vältimatu osa eesti kultuuris ning seetõttu ka põhiseaduse § 6 järgi on selgelt välja toodud, et Eesti riigikeeleks on eesti keel. Eesti keele nõudeid ja kasutamist Eestis reguleerib keeleseadus ja on seetõttu ka kultuuri säilimise üks olulisemaid garantiisid.²¹⁷

KeeleS²¹⁸ §-s 1 on eesmärgina sõnastatud eesti keele arendamine, säilitamine ja kaitsmine kõikides avaliku elu valdkondades. Avaliku elu valdkonna mõiste jäetakse siin küll avamata, kuid järgmine paragrahv – seaduse reguleerimisala – avab selle mõiste kaudselt. Nii mõistetakse avaliku elu all peamiselt suhtlust asjaajamistes, avalikus teabes ja teeninduses (KeeleS § 2 lg 1). Eraõiguslike juriidiliste isikute ja füüsiliste isikute keelekasutust reguleeritakse, kui see on õigustatud põhiseaduse kaitseks või avalikes huvides (KeeleS § 2 lg 2). Seega on seaduse reguleerimisala selgitamisel väljendatud eesti keele arendamist, säilitamist ja kaitsmist justnimelt läbi riikliku sekkumisõiguse, st riik võib põhiseaduslike huvide kaitsmiseks sekkuda viisi, kuidas kasutatakse keelt. Seaduse eelnõu seletuskiri lisab siin täpsustavalt, et sellised sekkumised võivad aset leida peamiselt siis, kui eesti keele puudumine võib viia oma õiguse mittemõistmiseni või takistada õiguste realiseerimist.²¹⁹ Seega ei ole selline sekkumisõigus seotud kultuuri säilitamise eesmärgiga, vaid põhiõigustega. Eesti keelt eesti kultuuri seisukohalt käsitletakse siin väga kitsalt.

Kuigi keeleseadus jääb oma reguleerimisalalt kitsaks, teeb seadus siiski viited keelepoliitika ja keelevaldkonna juhtimisele seaduse teises peatükis, kus keel saab oluliselt laiema tähenduse ja rolli eesti kultuuri kontekstis. Nii nt volitab keeleseadus Haridus- ja Teadusministeerimi korraldama keeleõpet, eestikeelse oskussõnavara ja eesti keelele suunatud keeletehnoloogia arendamist ning rakendamist (KeeleS § 6 lg 1). Samuti moodustatakse KeeleS § 7 alusel Eesti keelenõukogu, kellele antakse volitused eesti keele poliitika kujundamisel.

²¹⁷ Ü. Madise jt (toim). PS preambuli komm 16.1

²¹⁸ Keeleseadus - RT I, 13.03.2019, 79

²¹⁹ Keeleseaduse eelnõu seletuskiri. Keeleseadus 808 SE 2010, lk 3 - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/19049bf4-c903-fb3a-d5c8-35f94253e7f8/Keeleseadus>, 29.04.2019

Seega ei reguleeri keeleseadus eesti keelt kui kultuuri olulist osa ise, aga ei jäta seda täielikult reguleerimata, andes keele reguleerimise üle teistele asutustele. Need regulatsioonid sisalduvad poliitilistes dokumentides, mida analüüsin järgmistes peatükkides.²²⁰

2.2.3 Kodakondsuse seadus

Kodakondsuse seadus²²¹ reguleerib ennekõike inimese suhet riigiga. Eesti kultuuri ja rahvuse seisukohalt sätestab KodS §-s 1 eesti kodaniku mõiste, mis on kahtlemata tähenduslik identiteedina eesti kultuuris, kuid mitte võrdne rahvusliku eneseteadlikkuse või -identiteediga.²²² Sellest hoolimata on kodakondsuse seaduses võimalik ära tunda tugev kultuurirahvuslik ideoloogiline sisu, mis väljendub peamiselt etnilis-kultuurilise ühtsuse säilitamise soovis. Nii sätestabki kodakondsuse seaduse § 2, et Eesti kodakondsus omandatakse peamiselt sünniga veresuguluse kaudu (*ius sanguinis*) või saadakse naturalisatsiooniga, mis sisaldab lisaks keelenõudele ka paljusi teisi Eestiga seonduvaid nõudmisi.

Nii ongi naturalisatsiooni korras kodakondsuse omandamine küllaltki nõudlik protsess²²³, mistõttu temas esitatud nõudeid on mitmel korral ka vaidlustatud. Kohtupraktikas on aga rõhutatud, et naturalisatsioonitingimuste täitmine võimaldab ühtlasi ka eeldada, et inimene suudab integreeruda Eesti ühiskonda.²²⁴ See tähendab, et Eesti kodakondsus ei ole üksnes õiguslik suhe Eesti riigiga, vaid laiemapõhjalisem suhe riigiga, hõlmates sealjuures ka Eesti ühiskonda integreerumist. Justnimelt põhimõttes, mille järgi kodakondsuse taotlejal on kohustus integreeruda, väljendubki põhiseaduslik kohustus tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine. Seega tulebki uurida millisel viisil väljendub eesti kultuuri säilitamine kodakondsuse seaduses.

Kindlasti on kultuurilised arusaamad väljendatud kõige paremini naturalisatsiooni tingimustes. Eesti kultuurist lähtuvad tingimused on eesti keele valdamine ja põhiseaduse ning kodakondsuse seaduse tundmise nõue (KodS § 6 p 3 ja 4). Eesti keele oskuse hindamisel hinnatakse, kas inimene (KodS § 8 lg 2):

- 1) saab enamikes igapäevaelu olukordades hakkama;

²²⁰ Vt ptk 2.3.3

²²¹ Kodakondsuse seadus - RT I, 13.03.2019, 90

²²² Eesti kodanik ei pruugi olla ilmtingimata eesti kultuuri kandja. Siin ei olegi küsimus peamiselt selles, kas Eesti kodakondsuse omandamise protsess naturalisatsiooni korras on piisav, et sellist Eesti kodanikku saaks ka eestlaseks nimetada, vaid vastupidi - mitmetel juhtudel võib tähendada sünniga omandatud Eesti kodakondsus hoopis seda, et tegemist ei ole eestlasega, nt kui isik saab küll vanema järgi Eesti kodakondseks, aga kasvab üles teises kultuurikeskkonnas.

²²³ Vt KodS § 6, nt Eestis elamise kohustus 8 aastat, keelenõue, põhiseaduse tundmine

²²⁴ RKHKo 3-3-1-42-08, p 29

- 2) oskab kirjeldada kogemusi, sündmusi, unistusi ja eesmärke ning lühidalt põhjendada ja selgitada oma seisukohti ja plaane;
- 3) mõistab kõike olulist endale tuttavalt teemal, nagu töö, kool ja vaba aeg;
- 4) oskab koostada lihtsat teksti tuttavalt või enda jaoks huvipakkuvalt teemal.

Põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse eksamil, mis viiakse läbi eesti keeles (KodS § 9 lg 2), peab inimene tundma:

- 1) Eesti riigikorra põhialuseid, mis on sätestatud Eesti Vabariigi põhiseaduse I ja III peatükis;
- 2) igaühe põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi, mis on sätestatud Eesti Vabariigi põhiseaduse II peatükis;
- 3) Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtu pädevust vastavalt Eesti Vabariigi põhiseadusele;
- 4) Eesti kodakondsuse omandamise, saamise, taastamise ja kaotamise tingimusi ning korda vastavalt kodakondsuse seadusele.

Seega nõutakse lisaks eesti keele oskusele, et kodakondsust taotleb isik tunneks ka eesti kultuurikeeli (töö, kool, vaba aeg, põhiseaduslikud õigused ja vabadused) kui ka põhiseaduses väljendatud kollektiivseid tähendusi. Kuid kultuuri oluliseks komponendiks on ka tema enesekirjeldused ja -määratlused. Kodakondsuse taotlemise kontekstis võiks enesekirjelduste tundmine väljenduda nt kohustuses tunda ja saada aru eesti ajaloost või eestlust kirjeldavatest tekstidest (nt eesti kirjandusklassika). Kindlasti on tegemist poliitiliselt tundliku teemaga, kuid põhiseaduse preambuli mõttest lähtuvalt peaks Eesti kodakondsust taotleb isik tundma ka eesti kultuuri enesekirjeldusi selleks, et tagada tema integreerumine Eesti ühiskonda.

Kultuurikriitiliselt analüüsides on probleemne on ka KodS § 5 lg 3, mille järgi ei tohi kellelki ära võtta sünniga omandatud kodakondsust, sest sünniga veresuguluse alusel (*ius sanguinis*) omandatud Eesti kodakondsus ei tähenda ilmtingimata, et selline kodanik on ka eesti kultuuri kandja. Kuivõrd põhiseaduse tähenduses ei ole eesti kultuur ega eestlus sisustatud läbi veresuguluse, siis puudub iseenesest ka põhjendus, miks peaks sünniga veresuguluse kaudu omandatud kodakondsust kuidagi eriliseks pidama. Selline käsitus viitabki pigemini iganenud kultuuri ja rahvuse käsitustele, mille järgi mõtestati rahvust ennekõike etnilisuse ja veresuguluse kaudu.

Seega saab kokkuvõtvalt väita, et kodakondsuse seaduses ei ole eesti kultuuri käsitletud põhiseaduse preambuli mõttest lähtuvalt. Iseenesest on arusaadav, et tegemist on poliitiliselt keeruka teemaga, millest lähtuvalt võib olla vajadus piirata põhiseaduse preambulis toodud eesmärgi. Sellisel juhul tuleks need kõrvalekalded põhiseaduse eesmärkidest ka selgesõnaliselt lahti mõtestada. Kuivõrd seda tehtud ei ole, siis saabki praegu järeldada, et kodakondsuse seaduse loomisel on lähtutud kultuuri kitsast käsitusest. Siiski väärib positiivselt märkimist asjaolu, et naturalisatsioonitingimustes nõutakse lisaks eesti keelele ka eesti kultuurikeelte tundmist.

2.2.4 Kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus.

Kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus²²⁵ reguleerib kultuuriväärtuse väljaveo loa menetlemise, asjale ekspertiisi tegemise ja asja või kultuuriväärtuse ekspertiisi suunamise, tolliformaalsused kultuuriväärtuste ekspordil ja vastutuse käesoleva seaduse rikkumise eest ning riikliku järelevalve teostamise korralduse (KultVS § 1 lg 1). Seega ongi seaduse eesmärgiks käsitada kultuuri säilitamise kohustust kitsas aspektis, s.o. kultuuriväärtuste kui esemete kaitsmine varguste, salajaste väljakaevamiste ja ebaseadusliku väljaveo eest.²²⁶

Kahtlemata on kultuuriväärtustega esemete säilitamine kultuuri säilitamise kohustuse üks olulisi elemente. Seetõttu on selline seadus vältimatult vajalik eesti kultuuri säilitamisel ja põhiseaduslike eesmärkide realiseerumisel. Kuivõrd seaduse reguleerimisala ja kultuuriväärtuste mõiste (KultVS § 2) on seaduse eesmärkidest lähtuvalt sõnastatud taotluslikult kitsamalt, ei ole mõttekas võrrelda enam põhiseadusliku kultuuri käsitusega.

KultVS § 2 lg-s 3 tehakse kultuuriväärtuste mõtestamisel iseenesest viide muinsuskaitse seadusele. Seega on võimalik kriitika täpselt sellisel kujul nagu ta on asjakohane muinsuskaitse seaduse osas. Muinsuskaitse seaduse võrdlemist põhiseadusliku kultuurikäsitusega.²²⁷

²²⁵ Kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus - RT I, 13.03.2019, 9

²²⁶ Nii seaduses endas kui ka tema seletuskirjas ei ole selgitatud otseselt seaduse eesmärki, kuid seadus on Eesti õigusesse üle võetud UNESCO Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioonist lähtuvalt, vt Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon, preambul - RT II 1995, 10, 53

²²⁷ Vt ptk 2.2.1

2.2.5 Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus

Põhiseaduse § 50 annab vähemusrahvustele õiguse luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusi. Selliseid omavalitsusi ei tohiks mõista eraldi poliitiliste üksustena, vaid tegemist on lisavõimalusega lisaks igaühe õigusele (põhiseaduse § 48 lg 1) koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse.²²⁸ Kultuuriautonoomia piirid ja rahvuskultuuri omavalitsuste loomise kord on sätestatud kultuuriautonoomia seaduses.²²⁹

Rahvusvähemuste hulk, kellel on õigus kultuuriautonoomiale, on piiratud Eestiga. Vähemusrahvustena VRKAS § 2 järgi käsitletakse üksnes Eesti kodanikke, kes:

- elavad Eesti territooriumil;
- omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga;
- erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest;
- on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.

Teiste sõnadega, vähemusrahvustena seaduse tähenduses käsitletakse üksnes selliseid rahvusi, kellel on tugev ajalooline seos Eestiga ja sellest tulenevalt selgelt eristatav omapärane kultuur. Nt eestirootslased²³⁰, kes on elanud Eesti rannikualadel ja suurematel saartel juba 13. sajandist saati, on eristatavad neile omapärase rannarootsi kultuuri järgi.²³¹

Seega ei ole vähemusrahvuste kultuuriautonoomia eesmärgiks mitte igale Eestis elavale vähemusrahvusele kultuuriautonoomia tagamine, vaid üksnes sellistele rahvustele, mis on praegu ja varasemalt olnud eesti kultuuri seisukohalt tähenduslikult. Nt on eestirootslaste kultuuriline eripära oluline osa eesti kultuurist eriti neile eestlastele, kes on elanud tugeva rannarootsi kultuuri mõjudega rannikualadel või saartel. Kõige ilmsem näide siinkohal on ajalooliste rootsikeelsete kohanimedede säilitamine Vormsi saarel (nt Söderby, Saxby, Hullo), mis on Vormsil elavatele eestlastele tähenduslikult oluline juba kodukoha identiteedi mõtestamisel ja tajumisel. Sellisena täidab rahvusvähemustele kultuuriautonoomia tagamine ka eesti kultuuri säilitamise põhiseaduslikku ülesannet, sest Eesti rahvusvähemuste kultuuriliste väärtuste säilimine on oluline ka eesti kultuuri säilitamise seisukohalt.

²²⁸ N. Parrest, T. Annus. Põhiseaduse § 50 kommentaar, komm 4 - Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

²²⁹ Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus - RT I, 13.03.2019, 194

²³⁰ Eestirootslased said kultuuriautonoomia 2007. aastal, vt Ü. Madise jt (toim) põhiseadus § 50 kommentaar, komm 6.

²³¹ Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus. Ajaloost - <http://www.eestirootslane.ee/et/ajaloost>, 29.04.2019.

Vähemusrahvusi eristatakse eestlastest VRKAS § 1 p-i 3 järgi 4 disjunktivse tunnuse järgi, milleks on etniline kuuluvus, kultuuriline omapära, religioon või keel. Põhiseaduse kommentaaris on selgitatud, et need tunnused on objektiivsed.²³² Subjektiivse tingimusena sätestatakse VRKAS § 1 p-s 5 soov kollektiivselt alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.²³³

Rahvuse eristamine üksnes etnilisuse järgi viitab juba kitsale kultuurikäsitusele, sest erinev etnilisus²³⁴ ei tähenda veel, et inimene on ka erineva kultuuri kandja, st erinevast rahvusest. Sama probleem on ka religiooniga – üksnes religioon ei ole piisav rahvuste eristamisel. Vastasel korral tuleks suuremad religioonisektid lugeda samuti vähemusrahvusteks. Tõenäoliselt on seadusandja silmas pidanud, et täidetud peab olema rohkem kui üks VRKAS § 1 p-s 3 nimetatud tingimustest. Sellest hoolimata viitab etnilisuse rõhutamine aga kitsale kultuuri käsitusele.

Kitsale käsitusele viitab ka subjektiivne tunnus, milles viidatakse kultuuritavadele, religioonile või keelele kui ühisele identiteedile. Esiteks, kultuuriline omapära on oluliselt laiem mõiste, kui kultuuritavad, keel või religioon. Kultuuriline omapära võib väljenduda kõikides kultuuri komponentides (kollektiivsed tähendused, tähendusloome vahendid ja enesekirjeldused, vt lähemalt ptk 1.2.3), millest religioon, kultuuritavad ja keel moodustavad ainult osa. Teiseks, kultuurirahvusi ei iseloomusta ilmtingimata ühine identiteet (vt ptk 1.3.2.1).

Seaduse teksti analüüsidest tekib ka küsimus, et milliseid täiendavaid õigusi ja võimalusi antakse vähemusrahvustele juurde kultuuri seisukohalt võrreldes üldise õigusega koguneda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse? Nt VRKAS § 3 selgitab, et isikul on õigus säilitada etniline kuuluvus, kultuuritavad, emakeel ja usutunnistus (lg 1) ning selle eest ei tohi teda halvustada (lg 2). Sellised õigused tulevad juba aga põhiseaduse üldsätetest endist (PS § 12 diskrimineerimise keeld, § 40 ja 41 südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus, § 48 kogunemisvabadus jne). VRKAS § 4 üksnes täpsustab neid õigusi (nt õigus moodustada usukogudusi, õigus kirjastada rahvakeelseid trükiseid), seega lisata ka siin midagi juurde.

²³² Ü. Madise jt (toim) põhiseadus § 50 kommentaar, komm 3.

²³³ Samas

²³⁴ Kusjuures arusaamatuks jääb, mida täpselt peetakse silmas etnilisuse all VRKAS § 3 lg-s 1 kui mainitakse õigust säilitada oma etniline kuuluvus. Etnilisuse ehk sünnipärase päritolu saab inimene kaasa juba sünniga ning siin ei saa keegi sekkuda. Iseenesest võiks etnilisust käsitleda ka subjektiivses tähenduses (ehk tajutud päritolu), kuid sellisel juhul kirjeldaksime tegelikult juba rahvuskultuurilist eneseteadvust või rahvuslikku identiteeti, mis on kujundatud peamiselt kultuuri enesekirjeldustest lähtuvalt. Sellisel juhul tekib aga küsimus, et milleks rõhutada eraldi kultuurilist eripära või ühist kultuurilist identiteeti.

Ka kultuuriomavalitsuse loomine ei anna vähemusrahvusele uusi sisulisi õigusi või võimalusi. Nt rahvuskeelse kooli avamise kohta mainib VRKAS § 25 üksnes seda, et lähtuda tuleb erakooliseadusest. Erakooli seadus rahvusvähemustele täiendavaid õigusi või võimalusi ei anna (ei õppekeele ega -kavade osas) ning seega on kultuuriomavalitsus erakooli asutamisel täpselt samas seisus nagu mistahes ühing, kes soovib erakooli asutada. Samuti ei ole Eesti riik andnud kultuuriomavalitsustele täiendavaid finantsilisi garantiisid.

Vastupidiselt täiendavate võimaluste loomisele VRKAS hoopis piirab kultuuriomavalitsusi võrreldes muude mittetulundusühingute ja -liitudega. Nii nt pidas Ringkonnakohus enda lahendis nr 3-09-464 õiguspäraseks kultuuriministri keeldu, millega taotlejale ei antud õigusi vene rahvusvähemuse rahvusnimekirja koostamiseks (see on kultuuriomavalitsuse moodustamise eelduseks) põhjusel, et kultuuriminister ei pidanud taotlejat kultuuriühinguks²³⁵ Oluline ei olegi siin nüüd asjaolu, kuidas sõnastada kultuuriühingu mõiste, mille VRKAS jätab sisustamata, vaid see, et tavalise mittetulundusühingu (nt MTÜ MTÜS tähenduses) loomisel selliseid piiranguid ei ole. Seetõttu ongi tänane praktika selline, mille järgi vähemused moodustavad tavapäraseid mittetulundusühinguid enda kultuuri viljelemiseks ning sellest tulenevate õiguste kaitseks selle asemel, et moodustada kultuuriomavalitsusi.²³⁶ See selgitab ühtlasi ka asjaolu, miks Eestis on käesoleva töö kirjutamise hetkel registreeritud üksnes 2 rahvusvähemust (eestirootslased ja ingerisoomlased) ja miks seadust kritiseeritakse kui üksnes deklaratiivset.²³⁷

Kokkuvõtvalt on selge, et VRKAS-is käsitletakse kultuuri oluliselt kitsamalt võrreldes põhiseadusega. Näiteks on rahvuse mõiste sisustatud etnilisusest lähtuvalt. Oma sisult jätab VRKAS kultuuri täielikult sisustamata ja reguleerimata, sest võrreldes üldise õigusega koonduda mittetulundusühingutesse, ei anta rahvusvähemustele kultuuriautonomiaga midagi juurde. See on problemaatiline ka eesti kultuuri säilimise seisukohalt, sest Eestis elavate rahvusvähemuste kultuuri säilitamine sõltub täielikult vähemusrahvuse liikmete suutlikkusest.

²³⁵ TlnRnK 01.06.2010, 3-09-464, punkt 13

²³⁶ Ü. Madise jt (toim) põhiseadus § 50 kommentaar, komm 5

²³⁷ Ü. Madise jt (toim) põhiseadus § 50 kommentaar, 6

2.3 Kultuurikäsitused kultuuripoliitilistes dokumentides

2.3.1 Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020

„Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ on Riigikogu otsusena vastu võetud strateegiline dokument, mis on aluseks riiklike otsuste tegemise kultuurivaldkonnas aastani 2020.²³⁸ Tegemist on dokumendiga, mis on jätk 1998. aastal Riigikogus vastu võetud Eesti riigi kultuuripoliitika põhialustele.²³⁹ Nii võib julgelt öelda, et tegemist on kultuuripoliitikas ühe kõige olulisema dokumendiga.

Eesti kultuurina („Eesti“ on suure algustähega) käsitatakse nii eestlaste kui ka Eestis elavate teiste rahvuste esindajate loodut.²⁴⁰ Sellise kontekstis on tegemist justnimelt „Eesti kultuuriga“, st Eesti territooriumil loodud kultuuriga. Põhiseaduse preambulis on tehtud aga viide „eesti kultuurile“ („eesti“ on väikese algustähega) ja viitab juba grammatiliselt hoopis erinevale kultuurikäsitusele (grammatiliselt viitab „eesti“ keelenimetusele või rahvaskuuluvusele, „Eesti“ aga Eesti Vabariigile kui kohale).

Ka dokumendi sisuline analüüs kinnitab seda, et eesti kultuuri käsitletakse oluliselt kitsamalt kui seda on tehtud põhiseaduses. Kõik dokumendis nimetatud tegevusvaldkonnad (arhitektuur, filmikunst, rahvakultuur, muuseumid jne) on mõistagi eesti kultuuri osad, kuid moodustavad sellest üksnes tillukese osa.²⁴¹ Tähelepanu väärivad küll peatükid „Kultuuriajakirjandus ja meedia“ ning „Kultuuriline mitmekesisus“, mis oma pealkirjades paistavad hõlmavat eesti kultuuri tema põhiseaduslikus kontekstis, kuid jäävad sisuslt siiski kitsaks.

Iseenesest sõnastab punkt 31.1 õigesti, et kultuuri arengu tarvilik tinignus on kommunikatsioon ja enesepeegeldus, kultuurinähtuste vahendamine ja hindamine, kuid juba järgmises lauses kitsendatakse enesepeegelduse ulatust „kultuurisaavutustega“²⁴² ning kommunikatsioonist räägitakse peamiselt kultuuriajakirjanduse või rahvusringhäälingu perspektiivist.²⁴³ On selge, et eesti kultuurisaavutuste tutvustamine maailmale kui ka maailma kultuurisündmuste vahendamine eesti publikule on kultuuri säilitamise seisukohalt

²³⁸ „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ heakskiitmine - RT III, 14.02.2014, 2. Lisa: Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 - <https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf>, 29.04.2019.

²³⁹ Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste heakskiitmine - RT I, 1998, 81, 1353.

²⁴⁰ Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, lk 1

²⁴¹ T. Viik 2017, lk 220

²⁴² „Kultuuriajakirjandus tutvustab nii Eesti kui maailma kultuurisaavutusi laiemale publikule ja toimib mõttevahetuse avaliku foorumina.“ Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, lk 9

²⁴³ Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, lk 9

vältimatult olulised, kuid kultuuride kommunikatsioon ja enesepeegeldused ei avaldu üksnes kultuurisaavutustes või -ajakirjanduses ja kohalikus meedias.

Siinkohal on paslik meelde tuletada peatükis 2.1.2 toodud valgete kapuutside näidet reklaamis „Rapsiõli saladus“. Valged kapuutsid, mis välismeedia vahendusel on eesti kultuurikandjatele pigemini tuntud Ku Klux Klani tunnusena, väljendavad Hispaanias levinud *semana santa*’lt laenatud rituaalse riietust. Vaevalt, et valgeid kapuutse saab pidada kultuurisaavutusteks või millekski, mida arutada kultuuriajakirjades, kuid ometi on tegemist tähenduslike esemetega, mille sisu on erinevate kultuuriülekannete käigus oluliselt muutunud: kristliku pühaga seotud puhtusest on saanud rassilise „puhtuse“ sümbol.

Seoses meedia tarbimisega on jäetud arvestamata ka asjaoluga, et nõukogudeagse sisserände tulemusena on Eesti keelelis-kultuuriliselt lõhenenud.²⁴⁴ Kuivõrd tänapäevased infotehnoloogiavahendid võimaldavad tarbida meediat, sh sotsiaalmeediat globaalselt mistahes keele- ja kultuuriruumis, siis tarbivad vene emakeelega inimesed meelsamini venekeelset meediat ning vaatavad pigemini Venemaa telekanaleid.²⁴⁵ Iseenesest viitab lõimumise probleemile kohe järgmine punkt „Kultuuriline mitmekesisus“, kuid sealseteks adressaatideks on rahvusvähemused. Rahvusvähemusena ei ole Eestis registreeritud aga mitte ühtegi vene rahvusvähemust käesoleva töö kirjutamise hetkeseisuga.

Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et eesti kultuuri käsitletaksegi peamiselt kaunite kunstide ja pärand- ning rahvakultuuri tähenduses (vt ptk 1.2.3). On küll mõningad viited põhiseaduslikele kultuurikäsitustele, kuid need on vastuolulised või poolikud. Kokkuvõtvalt võib väita, et Riigikogu otsusena vastu võetud „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ ei taga eesti kultuuri säilimist põhiseaduse mõttest lähtuvalt.

2.3.2 Säästev Eesti 21

Kultuuripoliitikas peetakse strateegiliselt oluliseks dokumendiks ka Eesti säästva arengu riikliku strateegiat „Säästev Eesti 21“, mille Riigikogu kiitis heaks 2005. aastal²⁴⁶ ning mis ühtlasi oli aluseks ka dokumendi „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020.“ koostamisel.²⁴⁷ Ka siinses dokumendis hakkab koheselt silma põhiseadusest erinev mõistekasutus ning „eesti

²⁴⁴ T. Viik 2017, lk 220

²⁴⁵ Samas

²⁴⁶ Eesti säästva arengu riikliku strateegia "Säästev Eesti 21" heakskiitmine - RT I 2005, 50, 396. M. Lauristin, E. Terk ja R. Ruttas (toim). Säästev Eesti 21. Tallinn 2005. https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/saastev_eesti_21.pdf, 29.04.2019.

²⁴⁷ Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, lk 1

kultuuri“ asemel kasutatakse „Eesti kultuuriruumi“ („Eesti“ suure algustähega) mõistet. „Eesti kultuuriruum“ on sisustatud järgnevalt²⁴⁸:

„SE21 kontekstis on eesti rahvuse²⁴⁹ jätkusuutlikkus väljendatud Eesti kultuuriruumi püsimise kaudu. Eesti kultuuriruum on määratletud kui eesti traditsioonil ja keelel põhinev ühiskonnaelu korraldus. Selle kultuuri kandjateks on ennast eestlastena määratlevad ja eesti keeles suhtlevad inimesed. Eesti kultuuriruumi iseloomustavad eesti traditsioonil põhinevad tavad käitumises, suhetes, elukorralduses. Eesti kultuuriruum on materialiseerunud eestilikus loodus- ja elukeskkonnas, samuti eestipärases märgilises keskkonnas (suhtluskeeles, sümboolikas, isiku- ja kohanimedes, värveelistustes, ehitus- ja kodukujundustavades, üldtuntud kunsti- ja kirjandusteostes ning ajaloolistes tegelastes, ajaloolistes tähtpäevades ja kalendris jne). Eesti kultuuriruumi määratletakse kui eesti traditsioonil ja keelel põhinevat ühiskonnakorraldust.“²⁵⁰

Küsitavusi tekitab „Eesti kultuuriruumi“ grammatiline kirjpilt. Nimelt kirjutatakse kohanimed väikese algustähega, kui nad viitavad rahva- või hõimunimetusele või rahvaskuuluvusele.²⁵¹ Eesti kultuuriruum on seotud eesti rahvusega, kuid sellest hoolimata on Eesti kultuuriruum kirjutatud suure algustähega. Kui siinjuures võtta arvesse „ruumi“ kujundit, mida kasutatakse kultuuri käsitamisel, siis saab järeldada, et Eesti kultuuriruum viitab Eesti territoriaalsele ruumile.

Selline käsitus tundub esialgu olevat ka järjepidev, sest eesti kultuuri kandjateks peetakse ennast eestlasena määratlevaid ja eesti keeles suhtlevaid inimesi.²⁵² Seega tundub, et „eesti kultuuri“ ja „Eesti kultuuriruumi“ käsitletaksegi eraldi mõistetena, milles esimene viitab enesemääratlusele ja keele kasutamisel ning teine Eesti territoriaalsele ruumile. Eesti kultuuriruumi ulatuse käsitlemisel tuuakse aga välja, et Eesti kultuuriruumi üheks indikaatoriks on eesti kultuuri kandjate arvukus ja nende paiknemine nii Eestis kui väljaspool.²⁵³ Tähelepanu väärib asjaolu, et Eesti kultuuriruumi indikaatorite sisustamise kasutatakse mõistet „eesti kultuur“, nt „eesti kultuuri kandjate arvukus“, „eesti kultuuri materialiseerumise määr“, „eesti kultuuri tunnus“ jne. Seega jääb lõppkokkuvõttes segaseks,

²⁴⁸ Säätsev Eesti 21, lk 13

²⁴⁹ Märkus tsitaadile lisaks: rahvuse mõistet ei kasutata siin bioloogilise pärimuse kontekstis, vaid sotsiaalse-kultuurilise kooslusena, vt Säätsev Eesti 21, lk 13

²⁵⁰ Säätsev Eesti 21, lk 13

²⁵¹ R. Mägi, K. Raudvere, M. Vaba, lk 43

²⁵² „Selle [eesti] kultuuri kandjateks on ennast eestlastena määratlevad ja eesti keeles suhtlevad inimesed.“ Säätsev Eesti 21, lk 13

²⁵³ Samas

mida tähendab mõiste „Eesti kultuuriruum“, mis on selle seos eesti kultuuriga ning milleks on sellise mõiste tutvustamine üldse vajalik „eesti kultuuri“ kõrval.

Mõistelisest segadusest hoolimata määrab positiivset märkimist asjaolu, et kultuuri käsitatakse dokumendis „Säästev Eesti 21“ oluliselt laiemalt, kui seda teeb kultuuriministeerium. Nii on ka rõhutatud, et Eesti kultuuriruum on oluliselt laiem mõiste kui otsene loometegevus või rahvakultuuri valdkonnad.²⁵⁴ Samuti on eesti kultuuri funktsionaalsuse all rõhutatud eesti kultuurielementide kasutust nii argisuhtluses kui teaduses ning ajalise pidevuse ja plastilisuse all on rõhutatud kultuurimälu ja rahvakultuuri avatust uutele tõlgendamisvõimalustele muutuvast kultuuripildis.²⁵⁵

Võrreldes põhiseaduses toodud kultuurikäsitusega jääb „Säästev Eesti 21“ siiski piiratuks, sest kultuuri käsitletakse suletud süsteemina. Kuigi peatükis „Eesmärgi saavutamise põhimehhanismid“ rõhutatakse sarnaselt põhiseaduslikule kultuurikäsitusele harituse, refleksiivsuse, kommunikatiivsuse ja innovaatsilisuse rolli,²⁵⁶ siis on nende mehhanismide sisustamisel kultuuri käsitletud suletud süsteemina.²⁵⁷

Nt selgitatakse „harituse“ all, et rahvuslik identiteet seotakse hariduse kaudu erialalise professionaalsuse, sotsiaalsete oskuste ning globaalse kultuurihorisonidiga. Esmalt tekib küsimus, et mis on see rahvuslik identiteet, mida hariduse kaudu seotakse? Eesti poliitilises kontekstis on tegemist kahtlemata terava küsimusega nn eesti venelaste probleemi lahendamisel. Kui lähtuda rahvuse mõistest²⁵⁸ nii nagu seda on käsitletud „Säästev Eesti 21“ dokumendis, siis võib küsimuse ümber sõnastada ka selliselt: millal võib nõukogude ajal (või enne seda) Eestisse sisse rännanud venelasi ja nende järglasi pidada eesti kultuuri kandjateks? Kui eesti rahvuse eeldusteks on ühine eesti kultuur ja ajalootunnetus ning eesti keel, siis kas vene keel emakeelena välistab eesti rahvusesse kuulumise? Või millised erinevused ajaloo tunnetuses välistavad eesti rahvusesse kuulumise?

Rahvuslik identiteet kui kultuuri enesemääratluse osa ei tohiks aga olla riiklikul tasandil aktsepteeritud enesekirjelduste taastootmine hariduses ja sealt edasi teistes eluvaldkondades (sellised pealesurumised on omased totalitaarsetele režiimidele), vaid kultuurilised

²⁵⁴ Samas

²⁵⁵ Samas, lk 14

²⁵⁶ Samas, lk 15-17

²⁵⁷ Juba eesti kultuuri korra määramine „eesti traditsioonil ja keelel“ põhineva ühiskonnaelu korraldusena viitab kultuuri suletud käsitlusele, vt T. Viik 2017, lk 221

²⁵⁸ „Kaasaja teaduspõhine arusaam ei vaatle rahvust kui bioloogilist, ühisest geneetilisest juurest (pärimisest) arenenud hõimlust, vaid kui ühisel kultuuril, ühisel ajalootunnetusel ja keelel põhinevat kultuurilist kooslust“, vt Säästev Eesti 21, lk 13.

enesekirjeldused peavad olema avatud arengule, dialoogile ja avatusele.²⁵⁹ Seega ei tuleks eesti rahvuslikku identiteeti siduda erinevate teiste valdkondadega läbi harituse, vaid vastupidi – tuleks uurida millisel viisil avab eesti rahvuslik identiteet ennast teistes eluvaldkondades (erialane professionaalsus, sotsiaalsed oskused) ja perspektiivides (globaalne kultuurihorisont).

Veelgi rohkem küsimusi tekitab aga järgnev tekst samas alapeatükis: „Hariduse (sh perekondliku kasvatuse, vabahariduse, meedia) kaudu väärtustatakse rahvusliku (põhjamaise) päritoluga eetilisi väärtusi, traditsioonilist loodussuhet, loomulikku elustiili moodsa elulaadi ja sotsialiseerimisprotsessi osana. Eestilikud (põhja-euroopalikud) kultuurielemendid muutuvad tugevamalt igapäevaelu regulaatoriteks, selle kaudu suureneb inimtegevuse kooskõla ja tasakaalustumine keskkonnaga, iseregulatsioon ja enesekontroll, toimub üldise tsiviliseerituse taseme tõus.“²⁶⁰

Põhiseaduses ei ole mitte ühtegi viidet sellele, et eesti kultuur (eestilikud kultuurielemendid) oleksid kuidagigi seotud Põhja-Euroopaga. Sootuks vastupidi, põhiseaduse laiemas kultuurikäsitusel on eesti kultuur mitmete erinevate kultuurimõjude põimingud, mis väljenduvad eesti kollektiivsetes tähendustes ja tähendusloome struktuurides kultuuriliste laenude ja tõlgetena.²⁶¹ Kultuuriliselt on eesti kultuuri mõjutanud aga oluliselt rohkemad kultuurid kui põhja-euroopalikud arusaamad. Nt oleme baltisakslastelt üle võtnud laulupeo traditsiooni, vene ja ukraina rahvapärased supid nagu seljanka ja borš on eesti kultuuri lahutamatu osa, kultuuripärandina on enda osa jätnud ka kunagised võõrvõimud (nt Poola aeg 16. sajandil ja sellega seotud katoliiklik vastureformatsioon), sugulusrahvus soome-ugrilastega ja läänemere-soomlase identiteet²⁶² ning ajalooline-poliitiline side liivlaste ja lätlastega. Selles kontekstis on eesti kultuuri sidumine üksnes Põhja-Euroopaga kindlasti eesti kultuuri liialt kitsas käsitlus.

Põhjamaise päritoluga eetiliste väärtuste ja moodsa elustiili väärtustamine hariduses viitab juba kultuuri sisustamisele kindla poliitilise ideoloogia valguses, arvestades eriti tänapäevased konflikte traditsiooniliste ja moodsate (mille kandjaks Põhjamaid sageli ju peetakse) väärtuste vahel. Nt sissejuhatuses viidatud SAPTK-i ja EKRE seisukohad näevad kooseluseaduses ohtu

²⁵⁹ T. Viik 2017, lk 222

²⁶⁰ Säätsev Eesti 21, lk 15

²⁶¹ T. Viik 2017, lk 221-222

²⁶² Vt nt Valdur Mikita tuntust kogunud essee: „Läänemeresoomlase viimane karje“, kus soome-ugrilase kultuuri nähakse vastandina euroopalikule kultuurile, mille vahel eestlased peavadki sageli tasakaalu otsima, vt V. Mikita. Läänemeresoomlase viimane karje. 25.02.2017 - <https://arvamus.postimees.ee/4021373/valdur-mikita-laanemeresoomlase-viimane-karje>, 30.04.2019.

eesti kultuurile, samal ajal kui Põhjamaades on samasooliste abielu kollektiivselt aktsepteeritud. Just siin vastanduvad kõige teravamalt põhja-euroopalikud ja nn traditsioonilised väärtused. Eesti kultuuri seisukohalt ei ole aga küsimus see, milline neist väärtustest õige, vaid justnimelt selliste avatud dialoogide eneste võimaldamine ja nende mõju eesti kultuuri arengule.²⁶³ Eesti kultuur on elujõuline siis, kui ta võimaldab tähenduslikult mõtestada mõlemaid, nii traditsioonilisi kui ka moodsaid väärtusi.

Ka soovitatav Eesti ja Euroopa kaksikidentiteet viitab suletud kultuuri käsitusele, milles eestlast ja eurooplast nähakse erinevaid kategooriatena.²⁶⁴ Selline eristus on väga kummaline, sest sarnaselt võiks eestlastel olla enda kultuuriüleseid identiteete rohkemgi, nt soome-ugrilane, baltimaalane, läänemeresoomlane jne. Nii muutuks eestlus eesti kultuuri kontekstis sisutuks, sest eestlus kaotaks enda keskse rolli eesti kultuuris. Selliste vastuolude vältimiseks tulebki kultuuri käsitleda nii nagu seda tehakse kaasaegsetes kultuuriteadustes²⁶⁵, st euroopalikku enesekirjeldust tulebki käsitleda eesti kultuuri enesekirjelduse osana (vt rahvuse enesekirjelduste kohta ptk 1.3.2.1). Olla eestlane tähendab olla ka eurooplane, kuid seda eestlasele omasel viisil. Just selles väljendubki rahvusliku kultuuri eripära – eestlased, sakslased, itaallased, rootslased jt Euroopa riikide rahvused on kõik eurooplased, kuid igaüks on seda oma erineval viisil. Seega ei teki kaksikidentiteeti erinevate kultuuriliste identiteetide tulemusel, vaid tekivad uued ja mitmekesisemad rahvuslikud enesekirjeldused.

Näiteid suletud ja põhiseadusest oluliselt kitsamast kultuurikäsitusest on dokumendis veelgi, kuid nende ammendav analüüs oleks ebaproportsionaalselt mahukas töö eesmärkidest lähtuvalt. Juba praegu saab piisava kindlusega asuda seisukohale, et „Säästev Eesti 21“ ei käsitlen kultuuri põhiseaduse preambuli kultuurikäsitusele vastavalt. Kindlasti saab öelda, et „Säästev Eesti 21“ on parem mitmetest teistest kultuuripoliitilistest dokumentidest juba selle poolest, et kultuuri käsitletakse laiemas nähtusena kui üksnes kultuuriministeeriumi haldusalasse kuuluv professionaalne kultuur ning pärimus- ja rahvakultuur, kuid sellest üksi jääb väheks põhiseaduslike eesmärkide täitmisel.

²⁶³ T. Viik 2017, lk 219

²⁶⁴ Säästev Eesti 21, lk 15

²⁶⁵ T. Viik 2017, lk 221

2.3.3 Eesti keele arengukava 2011-2017 (pikendatud kuni 2021)

Nii nagu peatükis 2.2.2 selgitasin, viitab keeleseadus eesti keele laiemal reguleerimisel keelepoliitilistele dokumentidele. Eesti keele arengukava 2011-2017, mille Vabariigi Valitsus on pikendanud aastani 2021,²⁶⁶ on seega eesti keele keelepoliitika kõige olulisem dokument.

Arengukavas on eesmärgid sõnastatud järgmiselt:

„Eesti keele arengukava 2011–2017” on keelevaldkonna strateegiline alusdokument, mis koos rakendusplaani, toetavate õiguslike ja korralduslike meetmete ning rahastamisega peab aitama tagada eesti keele kui riigikeele toimimise kõikides eluvaldkondades, eesti keele õpetamise, uurimise, arendamise ja kaitse ning sellega eesti keele säilimise läbi aegade. Arengukava ellurakendamise tulemusena peab eesti keele seisund 2017. aastal olema niisugune, mis rahuldab kõiki Eesti riigi ja ühiskonna keelekasutusvajadusi, eesti keel peab olema arenguvõimeline ja tunnustatud Eesti elanike ühise suhtluskeelena.“²⁶⁷

Eesti keele olulisuse rõhutamine kõikides eluvaldkondades on eesti kultuuri tähenduses kahtlemata oluline, sest see võimaldab säilitada ka eesti kultuurile omased kultuurikeeled. Meetmetes on siin rõhutatud oskuskeele korraldamist, eesti keelset haridust (nii üld-, kutse kui ka kõrgharidus).²⁶⁸ Eesti keele üldkeelekorraldusena on välja toodud ka argikeele ja slängi olulisus keelekeskkonna reguleerimisel.²⁶⁹ Siinjuures ei käsitata eesti keelt staatiliselt, vaid selgitatakse, et „keelekasutajale tuleb näidata keele rikkust ja keeles peituvaid eri tasandite võimalusi, õpetada teda mitmekeelses ja mitmetasandilises (kirjakeel, argikeel, släng)keskkonnas teadlikult toimima ja toime tulema.“²⁷⁰ Tarviliku üldmeetmena nähakse keelekasutuse muutumise ja varieerumise uurimist, mida täpsustatakse arengukava neljandas peatüks, milles omakorda tuuakse kriitiliselt välja, et senine keele uurimine erinevates suhtlussituatsioonides on olnud puudulik.²⁷¹ Seega käsitletaksegi keelt oluliselt laiemas kontekstis, kui seda tegi keeleseadus.

Probleemina hakkab aga silma, et eesti keelt ei käsitleta eesti kultuuri osana. Nt on arengukava peamise eesmärgina sõnastatud eesti keele seisund, mis „rahuldab kõiki Eesti riigi ja ühiskonna keelevajadusi, eesti keel peab olema arenguvõimeline ja tunnustatud Eesti

²⁶⁶ Eesti keele arengukava aastateks 2011–2017, vt viide 173

²⁶⁷ Eesti keele arengukava aastateks 2011–2017, lk 4

²⁶⁸ Samas

²⁶⁹ Samas, lk 10

²⁷⁰ Samas

²⁷¹ Samas, lk 15

elanike ühise suhtluskeelena.“²⁷² Seega käsitletakse eesti keelt kitsalt üksnes suhtluskeelena Eesti riigis, mille eesmärkide ulatus piiritletult kitsalt Eesti riigi ühiskondlike vajadustega ja Eesti elanikega. Kuigi peatükis 7.2 on toodud välja vajadus tagada eesti keele oskus ka välismaalaste seas, on selle eesmärgiks sõnastatud see, et väliseestlastel oleks lihtsam kodumaale naasta.²⁷³

Keele rolli kultuuris mainitakse põgusalt üksnes kaheksandas peatükis seoses eesti kultuuri tutvustamisega rahvusvaheliselt ning ja teiste kultuuride tundmaõppimisega, kuid seal käsitletakse keelt jällegi kitsalt üksnes tõlkimise või akadeemilise keeleteaduse kontekstis. Seega nähakse õigesti eesti keele rolli kultuuriülekannete toimumisel, kuid keelt käsitletakse endiselt suhtluskeelena Eesti ühiskonnas, mis suhtlemise kaudu võimaldabki kultuurilisi ülekanded.

Eesti keele sisustamine selliselt viitab piiratud kultuurikäsitusele, milles keelt ei käsitleta kultuuri osana. Keel suhtluskeelena käsitletuna on üksnes info edastamise viis, mis ei arvesta keele kultuurilise olemusega nagu nt meta- ja objektiivkeele eristamine, keele tekstilised, visuaalsed või transmediaalsed kultuurilised tähendused (vt ptk 2.1.3). Seoses keele kultuuriliste tähendustega on täielikult puudutamata jäetud ka keel kui kultuurikriitika objekt. Keele kultuurikriitilised analüüsid on eriti olulised justnimelt kultuuriülekannetel, sest kriitilistes analüüsides saavad teistele kultuuridele arusaadavaks eesti keele kultuuritähenduslikud omapärad ja vastupidi, teiste loomulike keelte kriitikas saavad eesti kultuuris tähenduslikuks teiste keelte omapärad. Üksnes sõnaraamatud jäävad eesti keele võrdlemisel teiste keeltega „tummaks“.

Kokkuvõtvalt saab asuda seisukohale, et „Eesti keele arengukava 2011-2017“, mida on pikendatud aastani 2021, käsitleb eesti keelt ja kultuuri oluliselt kitsamalt võrreldes põhiseaduse preambuliga. Arengukavas käsitletakse eesti keelt üksnes suhtluskeelena Eesti elanike seas, arvestamata keele rolli eesti kultuuris. Eesti keelel on eesti kultuuris oluliselt rohkem tähendusi kui üksnes suhtlemine. Nende tähendustega arvestamata jätmine toob kaasa ka piiratud keele- ja kultuuripoliitika, mis ei ole võimeline tagama eesti kultuuri säilimist selliselt nagu see on põhiseadusliku kohustusena ette nähtud.

²⁷² Samas, lk 4

²⁷³ Samas, lk 31

2.3.4 Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse, Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019-2023

Valitsuslepped on kultuuripoliitiliselt samuti olulised dokumendid, sest nendes väljenduvad kultuuripoliitilised eesmärgid palju vahetumalt kui arengukavades. Seetõttu olen analüüsiks võtnud ka töö kirjutamise hetkel kehtinud valitsusleppe: „Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse, Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019-2023“.²⁷⁴ Kuivõrd leppe eessõnas on eesmärgina sõnastatud põhiseaduse preambuli eeskujul eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise tagamine,²⁷⁵ on leppe võrdlev analüüs põhiseadusega ka igati kohane.

Kultuuri käsitletakse koos spordi ja noorsootööga kümnendas peatüks, milles kultuuripoliitilised eesmärgid on sõnastatud nimekirjana.²⁷⁶ Mõnevõrra kummalisena hakkab silma kohe nimekirja esimene punkt, milles rõhutatakse eesti keele hoidmist ja arendamist, mis on põhiseaduslik väärtus. Tekib küsimus, et kas eesti kultuur seda siis ei ole, sest eesti kultuuri selliselt hiljem ei mainita. Eesti keele käsitlemine aga ilma eesti kultuurita viitabki kohe eesti kultuuri piiratud käsitusele täpselt nii nagu tõin välja ka eesti keele arengukava analüüsimisel ptk-s 2.3.3.

Nimekirja edasi analüüsides selgub, et kultuuri käsitletaksegi kitsalt üksnes kaunite kunstide ning rahva- ja pärandkultuuri tähenduses.²⁷⁷ Nt teatris käimine, kultuuritöötajate palgatõus, nn tühja kasseti tasu, filmikunsti, kunsti kättesaadavus jne on näited, milles eesti kultuuri käsitletakse üksnes kaunite kunstide tähenduses. Laulu- ja tantsupeotraditsioon, kirikud, Eesti ajaloo- ja kultuuriobjektid, rahvusraamatukogu, kultuuripärandi digiteerimine jne viitavad kõik eesti kultuuri käsitlemisele rahva- ja pärandkultuuri kontekstis. Seega on käsitletaksegi eesti kultuuri üksnes Kultuuriministeeriumi haldusala piirides, mis on oluliselt kitsam „eesti kultuuri“ käsitlusest põhiseaduse kontekstis.

Positiivse meetmena võib iseenesest välja tuua Globaalse Eesti algatamise ideed, millega soovitakse eesti keelt ja kultuuri tutvustada ka rahvusvaheliselt, kuid kui eesti keelt ja kultuuri käsitletakse kitsalt, siis jääb sellise algatuse positiivne mõju ka piiratuks. Nii nagu ma rõhutasin peatüks 2.1 erinevate näidete toel, siis ei ole eesti kultuur jätkusuutlik, kui tema kollektiivseid tähendusi, tähendusloome vahendeid ja enesekirjeldusi mõtestatakse liiga

²⁷⁴ Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019-2023. Tallinn 2019. Veebis saadaval: <https://www.err.ee/927401/keskerakonna-isamaa-ja-ekre-koalitsioonileppe-terviktekst>, 30.04.2019.

²⁷⁵ Samas, lk 3

²⁷⁶ Samas, lk 23

²⁷⁷ Vt ptk 1.2.3 kultuurikäsitluste liigitust

kitsalt. Eesti kultuuri liialt kitsas käsitlemine kultuuripoliitikas toob kaasa eesti kultuuri tähendusloome võimaluste vaesumise ja eesti kultuur hakkab tootma piiratud mõistust,²⁷⁸ mis olelusvõitluslikult väljendades toob kaasa eesti kultuuri „väljasuremise“.

Seega saab järeldada, et valitsuslepe „Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse, Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019-2023“ sisustab eesti kultuuri olulisemalt kitsamalt võrreldes põhiseadusega ning ei taga seetõttu ka põhiseaduslikku kohustust, milleks on eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade.

2.4 Kokkuvõte

Kokkuvõtvalt analüüsisin viite õigusakti:

- muinsuskaitseseadus,
- keeleseadus,
- kodakondsuse seadus,
- kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus ning
- vähemusrahvuste kultuuriautonomia seadus;

ja nelja kultuuripoliitilist dokumenti:

- kultuuripoliitika põhialused aastani 2020,
- Säästev Eesti 21,
- Eesti keele arengukava 2011-2017 ja
- Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse, Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019-2023.

Mitte üheski nendest dokumentidest ei kasutatud mõistet „kultuur“ samas tähenduses nagu see on sisustatud põhiseaduses. Nendes dokumentides on kultuuri mõiste oluliselt kitsam, hõlmates üksnes ühte või mitut osa kultuurist. Seetõttu puuduvad Eestis täna õiguslikud või poliitilised dokumendid, mis tagaksid eesti kultuuri säilimise selliselt nagu see on normatiivse põhiseadusliku kohustusena ette nähtud põhiseaduses. Sellega on ühtlasi kinnitust leidnud ka töö kolmas hüpotees.

²⁷⁸ T. Viik 2017, lk 222

Kokkuvõte

Töö eesmärgiks oli uurida põhiseaduse preambulis sõnastatud kohustust tagada eesti kultuuri säilimine läbi aegade. Selle kohustuse uurimiseks sisustasin kõigepealt mõisted „eesti kultuur“ ja „eesti rahvust“ töö esimeses osas. Töö teises osas avasin „eesti kultuuri“ mõiste praktilise tähenduse ka kultuuri säilitamise kohustuse kontekstis ning võrdlesin seda teistes õiguslikes ja kultuuripoliitilistes dokumentides esitatud käsitlustega eesti kultuurist.

Kuivõrd kultuuri kui üldist fenomeni õiguses ning ka eesti kultuuri ei ole sisuliselt üldse käsitletud, kasutasin „eesti kultuuri“ mõiste sisustamisel ka kultuuriteaduslikke allikaid. Uurimisprobleemi käigus tekkis vajadus selgitada ka „eesti rahvuse“ tähendust põhiseaduse preambulis, sest mõisted „eesti rahvus“ ja „eesti rahvas“ on tihedalt seotud eesti kultuuriga.

Esimeses peatüki kandvaks hüpoteesiks oligi väide, et „eesti kultuuri“ mõiste tuleb sisustada selliselt nagu seda mõistetakse kaasaegsetes kultuuriteadustes, sh antropoloogias. Põhiväitega oli seotud ka hüpotees, milles tegin ettepaneku sõnastada „eesti rahvuse“ mõiste koos „eesti kultuuri“ mõistega selliselt, et eesti rahvus on mõtestatav koos eesti kultuuriga, st eesti rahvus ongi kollektiiv, kes kannab eesti kultuuri. Selle väite kinnitamiseks kasutasin rahvuseid uurivate teaduste uurimusi.

Mõlemad hüpoteesid leidsid kinnitust. Täpsemalt sõnastatuna, siis leidis kinnitust väide, et „eesti kultuuri“ all põhiseaduse preambulis tuleb mõista eesti rahvusele (eestlastele) omaseid kollektiivseid tähendusi (nt ühised hoiakud, uskumused, teadmised ja väärtused, mis väljenduvad käitumises ja mõtlemises), tähendusloomevahendeid (eesti keelt ja eesti kultuurikeeli) ja nende abil loodud enesekirjeldusi. Kuivõrd rahvus on alles hiline nähtus, millele eelnesid tegelikult ka rahvas või rahvad, kes eestlaste esivanemadena on eesti kultuuri kandnud läbi ajaloo, tuleb ka nende kultuuri pidada eesti kultuuri osaks. Lihtsustatult öeldes, siis tulebki eesti kultuuri mõtesta justnimelt nende inimrühmade kaudu, kes on eesti kultuuri kandjad.

Eesti rahvus on kaasaegne kollektiiv, kes ongi iseloomustatav tänu eesti kultuurile. Teisisõnu, hüpotees, et "eesti rahvuse" all tuleb mõista inimeste kooslust, mida iseloomustab teistest rahvuskultuuridest selgesti eristatav eesti kultuur ning sellisest erinevusest tulenev kollektiivne eneseteadvus. Oluline on siin rõhutada kollektiivset teadvust, mis eristab rahvust rahvusele eelnenud kultuuriliselt ühtsetest rahvastest. Eesti rahvuse liige ehk eestlane on selles kontekstis eesti kultuuri kandja, kes tunneb eesti kultuuris kasutatavaid kollektiivseid

tähendusi, tähendusloome vahendeid (eesti keelt ja eesti kultuurikeeli) ja nende abil loodud enesekirjeldusi.

Olgu siinkohal ka rõhutatud, et hüpoteeside näitel ei ole tegemist definitsioonidega. Töö eesmärgiks ei olnud „eesti kultuuri“, veel vähem „eesti rahvuse“ defineerimine. Oma töös avasin mõistete sisud selliselt, et need oleks õigusteaduslikes aruteludes praktiliselt kasutatavad ja tõlgendatavad. On oluline meelde tuletada, et Eesti põhiseadus on oma väärtustelt ja eesmärkidelt abstraktne dokument, mis jätab alati ruumi uutele tõlgendustele. Just selliselt on põhiseadus ka kohanemisvõimeline.

Teises peatükis andsin „eesti kultuurile“ praktilise sisu. Kõigepealt selgitasin „eesti kultuuri“ mõiste kontekstis põhiseaduse preambulis toodud kultuuri säilitamise kohustust. Siinkohal ei olnud eesmärk avada kultuuri säilitamise kohustust täies ulatuses, vaid üksnes tõlgendada „eesti kultuuri“ mõistest tulenevalt. Põhiseaduse preambulis sõnastatud eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilitamise kohustus vajaks tõenäoliselt ka eraldi inter- või multidistsiplinaarset uurimist, sest õiguses sisulised käsitlused kultuuri osas puuduvad. Sellest hoolimata töötasin välja võimalikud põhimõtted ja tõlgendusjuhised praeguste allikate kontekstis eesti kultuuri säilitamise kohustuse tõlgendamiseks.

Neid juhiseid kasutasin edasi õiguslike ja kultuuripoliitiliste dokumentide analüüsil. Kokku analüüsisin viite seadust ja nelja kultuuripoliitilist dokumenti. Dokumentide analüüsil avasin järk-järgult kultuurikäsitused selliselt nagu need olid esitatud või tõlgendatavad dokumendi sisust lähtuvalt ning kõrvutasin neid enda töös esitatud „eesti kultuuri“ mõistega.

Analüüsi tulemusena leidsin, et mitte ühekski analüüsitud dokumentidest ei kasutata „eesti kultuuri“ mõistet samas tähenduses põhiseaduse preambuliga võrreldes. Kultuurikäsitused olid kas oluliselt kitsamad, käsitledes kultuuri üksnes kultuuriministeeriumi haldusala ulatuses (nt Eesti Keskerakonna, EKRE ja Isamaa Erakonna koalitsioonileping ja Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020, uus kui ka vana muinsuskaitseseadus), jäeti arvestamata mõne kultuuri olulise komponendiga (nt keeleseadus ei arvestanud keele kultuurilisust, kodakondsuse seadus ei arvestanud kultuuriliste enesekirjelduste vajadust) või ei olnud dokumendis sisulist ja järjepidevat kultuurikäsitust (vähemusrahvuste kultuuriautonomia seadus).

Hinnangut ei saanud anda kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadusele, sest selles oli seaduse reguleerimisalast tulenevalt kultuuri mõiste ja ulatus piiratud. Siinkohal tulebki alati arvestada, et seadustel on sageli kitsamad eesmärgid eesti kultuuri kontekstis

selliselt, et seadus küll ise ei vasta põhiseaduslikule kultuuri säilitamise kohustusele iseseisvalt, kuid teeb seda koos teiste seadustega. Seega oleks seaduste analüüsimisel põhiseadusliku kultuuri säilitamise kohustuse kontekstis kindlasti vajalik ulatuslikum seaduste analüüs, mis võimaldaks seadused omavahel siduda kultuuri säilitamise eesmärgi silmas pidades.

Kultuurikäsituselt kõige parem oli „Säästev Eesti 21“, mille puuduseks lõpuks oli kultuuri suletud käsitlemine. Nt eesti kultuuri käsitlemine lahus Euroopa kultuurilisest identiteedist, kuigi „olla eurooplane“ on eesti kultuuri osa vähemasti taasiseseisvumisest alates. Samuti sisustati eesti kultuur põhjamaiste väärtuste kontekstis, kuigi põhiseadus selleks mingisugust alust ei anna. Pigem vastupidi, eesti kultuuri tuleb sisustada kogu tema rikkuses, arvestades nii naaberrahvaste kui ka Eestit valitsenud rahvaste kultuurilisi mõjusid. Vigu esines veel teisteski kohtades ja seetõttu ei saa lõppkokkuvõttes rahul olla ka „Säästev Eesti 21“ kultuuripoliitiliste juhistega põhiseaduse konteksti arvesse võttes.

Kuivõrd tegemist oli ühtede olulisemate dokumentidega, mis reguleerivad eesti kultuuri, siis asjaolu, et ühekski neis ei kasutatud kultuurimõistet kooskõlas põhiseadusega, kinnitab ka hüpoteesi, et Eestis puuduvad täna õiguslikud või poliitilised dokumendid, mis tagaksid eesti kultuuri säilimise selliselt nagu see on normatiivse põhiseadusliku kohustusena ette nähtud.

Sellist väidet ei saa muidugi teha kõikehõlmavalt, sest analüüsimata jäi veel palju dokumente, sh selliseid, mis on veel ettevalmistamisel, nt „Eesti Keelevaldkonna Arengukava 2018–2027. Keel loob väärtust.“ Siit saabki kohe järeldada, et tegelikult vajavad kultuuripoliitilised dokumendid ja ka seadused kogumis täiendavat uurimist põhiseaduse kontekstis.

Kuivõrd tegemist on õigusteaduses peaaegu täielikult uurimata temaga, siis võimalikke probleeme, mida edasi uurida, ongi rohkelt. Lisaks sellele, et on vaja veel täiendavalt dokumente analüüsida põhiseaduse kontekstis, tuleks uurida ka põhiseaduse preambulis toodud rahvuse, keele ja kultuuri säilitamise kohustust Euroopa Liidu õiguse kontekstis. Kas eesti kultuur on põhiseaduse aluspõhimõtte PSTS § 1 tähenduses²⁷⁹, millest lähtuvalt tuleb arvestada Euroopa Liidu õigusega, st kas eesti kultuuri säilitamise kohustus on põhiseadusliku väärtusena kõrgema Euroopa Liidu õigusest?

Põhiseaduse preambulis sõnastatud eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilitamise kohustus vajaks uurimist ka põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste, sh inimõiguste kontekstis. Millisel määral on õigustatud põhiõiguste piiramine kultuuri säilitamise eesmärgil? Kas ja millisel määral on

²⁷⁹ Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus - RT I 2003, 64, 429

eestlastel või Eesti kodanikel õigus nõuda riigilt meetmete tarvidusele võtmist selleks, et tagada eesti kultuuri säilimine?

Käesoleva tööga soovingi luua teadusliku kandepinna selliste arutelude edasi arendamiseks. Eesti kultuuri säilitamine ei ole üksnes õigusteaduslik küsimus, vaid puudutab kogu Eesti ühiskonda. Õigusteaduse eesmärk on anda ühiskonnale õigusteaduslik raamistik ja arusaam, milles kultuuripoliitilisi arutelusid pidada. Selle tööga soovingi anda teaduslikku kvaliteeti sellistele aruteludele. Põhiseaduses sõnastatud eesti kultuuri säilitamise garantii ei ole üksnes deklaratiivne sissejuhatus, vaid tegemist on sisulise ja regulatiivse kohustusega. Just sellisena vajab eesti kultuur ka õigusteaduslikku tuge.

The concept of Estonian culture and Estonian nationality in the Constitution. The use of the concept of culture in legal and political documents.

Abstract

The Constitution of the Republic of Estonia has quite a unique preamble. It states that the state must guarantee the preservation of the Estonian nationality²⁸⁰, the Estonian language and the Estonian culture through the ages. Such an obligation is not only declarative, but also regulatory in its substance. Considering that culture in politics is a delicate subject in itself, the possibilities to interpret the obligation might vary depending on the definition that the culture is given. One must also not overlook the possible dangers that the obligation to preserve culture might pose in the hands of radical political movements.

There have not been many legal discussions over the content of this obligation and the judicial practice is scarce. That became the main purpose of this thesis - to provide substance to the concept of Estonian culture in the context of the Constitution by exploring the latest discoveries in cultural studies, including cultural anthropology and philosophy. It is important to emphasize that the purpose here is only to provide content to help understand the concept of Estonian culture, not to define it. Defining the culture would also be difficult in the context of cultural studies and would contradict the purpose of the obligation. Culture itself is closely tied to the nationalities within it. That is why it's necessary to conceptualize the meaning of the Estonian nationality in the context of the Constitution. For that purpose I will use nationalism studies.

Methodologically, I will approach the issue by using Ronald Dworkin's theory of law as integrity. His theory allows to approach the issue in its full complexity, taking into account sciences other than law and also the historical and political complexity of the Estonian culture. The latter is necessary because similar interpretation has been suggested also by Estonian lawyers, many who were involved in drafting first constitutions for Estonia, e.g. Jüri

²⁸⁰ The official English translation of the Constitution states actually: „which must guarantee the preservation of the Estonian people, the Estonian language and the Estonian culture through the ages,“ So in this translation „Estonian people“ is used instead of „Estonian nationality“. I would still prefer the term Estonian nationality, because 1) the term „nationality“ is more common and generally understood term (e.g. nationalism studies, international conventions use also the term „nationality“) and 2) the term „Estonian people“ might be confused with „People“ mentioned in chapter 3 of the Constitution. The concern that the term nationality is often understood in a context of nation should not be a reason to avoid the term nationality, because in modern nationalism studies nationality is not strictly related to the nation, e.g. cultural or ethnical nationality.

Uluots, who said that the Constitution must be interpreted in the light of values held since ancient times, taking into account experiences of our forefathers; but we must not encapsulate ourselves to such values as we need space for future values and possibilities in order to keep the Constitution sustainable. Such values can be integrated perfectly via Dworkin's theory of law as integrity.

The thesis is divided into two parts. In the first part I am conceptualizing Estonian culture and the Estonian nationality. In the second part I will analyse how the concept of Estonian culture is used in other legal acts and political documents and compare it with the concept of Estonian culture conceptualized in the first part of the thesis. The idea of such comparison is to analyse whether legal acts and political documents that are supposed to guarantee the preservation of Estonian culture as it is stated in the Constitution actually guarantee it in full scope.

Hence, I am proposing following hypothesis:

- a. The concept of Estonian culture should be understood as a collective meaning (e.g. attitudes, beliefs, knowledge and values that are expressed in actions and in thoughts), means of creating meanings (e.g. Estonian language and Estonian cultural languages) and self-descriptions created via such means – all this as it is common to Estonian people. The collective meaning and means of creating them are also part of Estonian culture if they belong to the people, who are considered to be ancestors of Estonians in Estonian self-descriptions.
- b. The concept of Estonians should be understood as a social collective, who are characterized by the distinguishable Estonian culture and collective self-awareness about such distinction in cultural differences. The member of such collective (Estonian) is a bearer of Estonian culture, who knows the collective meanings used in Estonian culture, means of creating such meanings (e.g. Estonian language, Estonian cultural language) and self-descriptions created with such means.
- c. In Estonian legal and political documents, the concept of Estonian culture is not used like the meaning of the term in the Constitution. The concept is used much more narrowly, including only some aspects of the Estonian culture. Therefore, Estonia today lacks the legal and political documents, which would guarantee the preservation of Estonian culture as it is stated in the Constitution.

In the first chapter, after giving a short overview about current literature and court practice in this matter, I describe the possible ways the culture is understood in today's society, using

analysis already provided by Tõnu Viik. E.g. the culture can be understood as professional arts, lore and traditional ethnic culture, pop culture, social capital (e.g. cultural behaviour) or anthropologically as collective phenomena common to groups of people. From here on I argued that in the Constitution the Estonian culture shall be understood anthropologically: Estonian culture consists of collective meanings and means of creating such meanings common to a social group called Estonians. If we consider Estonian as a nationality in modern sense, then self-descriptions shall be considered as a part of Estonian culture also. Such understanding is supported also by current court practice and legal literature.

However, this was not enough to give a full understanding of Estonian culture, because the question of who shall be considered as Estonians remains: is Estonian nationality ethnic or cultural nationality? Or should the Estonian nationality be understood as „People“ stated in the chapter III of the Constitution? Before I started to interpret the constitution, I researched different possibilities to describe nationalities in nationalism studies. After the Estonian national awakening Estonians should be considered in the perspective of modern nationalism, because self-descriptions of Estonian culture and Estonians gave rise to collective self-acknowledgement. In modern context, nationalism can be understood as ethnic, civic and cultural nationalism. Latest studies in nationalism and cultural studies have renounced studying nationalism on a basis of ethnicity, because it fails to take into account how nations are formed.

Civic nationalism can be understood as a social contract (Jean-Jacques Rousseau) and it would refer to „People“ in the meaning of chapter III of the Constitution. Cultural nationalism can be understood as *Volksgeist* (Johann Gottfried Herder), meaning that Estonian nationality²⁸¹ should be understood via Estonian culture. Interpretations also taking into account the history of Estonian constitutions, suggested that Estonian people should be understood in a context of cultural nationalism. That also fits the purpose of the preamble of the Constitution, because the aim was to guarantee the preservation of Estonian culture and Estonian people at the same time. In other words, the way the preamble was worded, already suggests that Estonian people shall be understood in the context of cultural nationalism.

From that I can confirm my second hypothesis, stating that Estonian people should be understood as a social collective, who are characterized by their distinguishable Estonian culture and collective self-awareness about such distinction in cultural differences. Thus I can also confirm my first hypothesis and state that the concept of Estonian culture should be

²⁸¹ Estonian people as in official translation of the Constitution

understood as a collective meaning, means of creating meanings (e.g. Estonian language) and self-descriptions created via such means – all of this as it is common to the Estonian people. I had to consider that modern nationalism is only a modern term and Estonian culture already existed way before nationalism. So I elaborated that the culture of the people, who are considered as ancestors to Estonian nationality, is considered Estonian culture as well.

In the second part of my thesis I focused on the constitutional obligation to guarantee the preservation of Estonian culture. The purpose was to get a better understanding about necessary principles that should be followed in order to achieve the preservation of the culture. Such principles also help to analyse legal and political documents in the perspective of the constitutional obligation to preserve the Estonian culture.

I analysed five legal acts and four political documents. In my analysis I reached the conclusion that the concept of Estonian culture is used much more narrowly compared to the Constitution. Many documents used culture in the meaning of lore and arts, some documents ignore some important parts of Estonian culture (e.g. that language is also a part of culture or Estonian culture is much richer than just Nordic values). I found that the National Minorities Cultural Autonomy Act was lacking the proper understanding of the concept of culture. The act regulating intra-community transport, export and import of cultural objects also had a very narrow understanding of the concept of the culture, but this cannot be criticized as this comes from the scope of regulation itself.

As a result I confirmed my third hypothesis, stating that in Estonian legal and political documents, the concept of Estonian culture is not used in the same meaning as the Constitution. The concept is used is much more narrowly, including only some aspects of Estonian culture. Therefore, Estonia today lacks legal and political documents that would guarantee the preservation of Estonian culture as it is stated in the Constitution.

This statement is of course restricted in its scope, because there were many legal and political documents I was not able to analyse. Also, many legal acts have a limited understanding of the scope of Estonian culture due to regulatory scope. So many regulatory acts should be analysed in conjunction in order to get a proper view whether they fail to preserve Estonian culture.

Such analysis could be the topic for future studies. Furthermore, the issue concerning the scope of the obligation of preservation of Estonian culture is unclear. What kind of infringements of fundamental rights and freedoms are accepted as proportional? Are Estonian

people allowed to demand actions from Estonia, when and if they see that the preservation of Estonian culture is not guaranteed? What are the minimal actions, where politics has no discretion, that Estonia has to take to guarantee the preservation?

And perhaps the most essential issue is whether the preservation of Estonian culture is the fundamental principle of the Constitution in the context of § 1 of The Constitution of the Republic of Estonia Amendment Act. In other words, does Estonia have a right to ignore EU law, when Estonia sees that certain EU community rules go against preservation of Estonian culture? This is definitely an issue to address in further papers.

I hope my thesis helps to initiate the discussions about such issues. The preservation of Estonian culture is very important to a nation as small as Estonia. That might be the very reason we have such a unique obligation in our constitution. I hope that for now my thesis helps to substantiate legal and political discussions over the obligation to preserve Estonian culture. This is the contribution I hope to achieve with my work.

Kasutatud allikad

Kirjandus

1. Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019-2023. Tallinn 2019. Veebis saadaval: <https://www.err.ee/927401/keskerakonna-isamaa-ja-ekre-koalitsioonileppe-terviktekst> 30.04.2019.
2. E. Janson. Eesti kultuuri piiritlemine riiklikul tasandil: kontseptuaalne ja kriitiline analüüs. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tartu. 2012
3. E. Piirimäe. Eesti Rahvuslus Euroopa kontekstis – Ajalooline Ajakiri, 2007/1 (119)
4. E. Piirimäe. Keeleline pööre – Humanitaarteaduste metodoloogia: Uusi väljaandeid. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus. 2011
5. E. Piirimäe. Kontinenti avastamas: Johann Gottfried Herder. Sirp. 09.10.2015 - <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/kontinenti-avastamas-johann-gottfried-herder/> 29.04.2019
6. E. Piirimäe. Teoreetilisi perspektiive 19. sajandi eesti rahvusluse uurimiseks - Vene impeerium ja Baltikum : venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses: 1. Eesti Ajalooarhiivi toimetised 16 (23) Tartu, 2009
7. Eesti keele arengukava 2011-2017.
https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_keeles_arengukava.pdf 29.04.2019
8. E. Tarvel. Eesti rahva lugu. Tallinn: Varrak 2018
9. H. Krull, Katkestuse kultuur. Vagabund, 1996
10. I. Talve. Eesti kultuurilugu. Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni. Ilmamaa 2004
11. J. Laffranque, C. Ginter, R. Laffranque jt. Põhiseaduse täiendamise seaduse kommentaar – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

12. J. Uluots. Rahvas ja ta funktsioneerimine eesti põhiseaduse järgi. 1932 – H. Runnel (koost) Jüri Uluots. Seaduse sünd. Tartu: Ilmamaa 2004
13. Keeleseaduse eelnõu seletuskiri. Keeleseadus 808 SE 2010 - https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/19049bf4-c903-fb3a-d5c8-35f94253e7f8/Keeleseadus_30.04.2019
14. Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 - <https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf> 30.04.2019
15. L. Mälksoo. Põhiseaduspatriotism – kas ka Eesti jaoks? – Vikerkaar 10-11/2009
16. M. Ernits. Põhiseaduse § 12 kommentaar, komm 22.3. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017
17. M. Langemets, M. Tiits, T. Valdre (toim) jt. Eesti keele seletav sõnaraamat: 4. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2009
18. M. Tamm. Rahvuste tegemine. – Keel ja Kirjandus 1-2/2018
19. M. Tamm. Sissejuhatus - M. Tamm (koost). Kuidas uurida kultuuri? Kultuuriteaduste metodoloogia. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2016
20. N. Parrest, T. Annus. Põhiseaduse § 50 kommentaar - Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017
21. O. Kask, M. Triipan. Põhiseaduse § 53 kommentaar - Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017
22. P. Torop. Eesti kultuurikeelte identiteet ja muutumine. – T. Tammaru (toim), Eesti inimarengu aruanne 2016/2017 „Eesti rändeajastul“, Eesti Koostöö Kogu 2017, lk 223 - <https://inimareng.ee/eesti-kultuurimuutused-avatud-maailmas/eesti-kultuurikeelte-identiteet-ja-muutumine/> 29.04.2019
23. R. Dworkin. Õiguse impeerium. P. Luiga (tõlk). Valgus 2015
24. R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 2004
25. R. Mägi, K. Raudvere, M. vaba. Õigekeelsuse käsiraamat ja sõnastik. Tallinn: TEA Kirjastus 2006

26. R. Narits; H. Kalmo; L. Madise; H. Schneider. Põhiseaduse preambuli kommentaar – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017
27. R. Raud. Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Tallinna Ülikooli Kirjastus 2013
28. Seletuskiri muinsuskaitseaduse eelnõu juurde. Muinsuskaitseadus 395 SE. 1994 - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/02ab5e0f-f993-3e07-b284-a67ada188bfa/Muinsuskaitseadus> 29.04.2019
29. Seletuskiri muinsuskaitseaduse eelnõu juurde. Muinsuskaitseadus 684 SE, algatamine. 2018 - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f9ad59dd-ef98-4b2b-b22b-ba8cf4c87154/Muinsuskaitseadus> 30.04.2019
30. Säästev Eesti 21. Tallinn 2005. https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/saastev_eesti_21.pdf 30.04.2019.
31. T. Karjahärm ja H-M. Luts. Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940-1953. Tallinn: Kirjastus Argo, 2005
32. T. Viik. Eesti kultuuri muutuvad enesemääratlused. – T. Tammaru (toim), Eesti inimarengu aruanne 2016/2017 „Eesti rändeajastul“, Eesti Koostöö Kogu 2017 - <https://inimareng.ee/eesti-kultuurimuutused-avatud-maailmas/eesti-kultuuri-muutuvad-enesemaaratlused/> 30.04.2019
33. T. Viik. Kultuuriline pööre – M. Tamm (toim). Humanitaarteaduste metodoloogia: Uusi väljaandeid. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus. 2011
34. T. Viik, P. Torop, M. Raudsepp. Kultuurisõltelise tähendusloome mudelid. Acta Semiotica Estica XV 2018
35. V. Peep (toim). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997

Veebilehed ja veebist pärinevad muud allikad

36. Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus. Ajaloost - <http://www.eestirootslane.ee/et/ajaloost> 29.04.2019.
37. J. Toomepuu. Ohud Eesti julgeolekule – Kultuur ja Elu 2012. - http://kultuur.elu.ee/ke519_julgeolek.htm 30.04.2019
38. Kultuuriministeeriumi kodulehekülg - <https://www.kul.ee/et/tegevused/rahvakultuur> 30.04.2019
39. M. Maarits (toim). Sovieedipärandi moodimine ei näita veel noorte ignorantsust - ERR Kultuur 05.03.2019 - <https://kultuur.err.ee/912327/soveediparandi-moodimine-ei-naita-veel-noorte-ignorantsust> 29.04.2019
40. P. Kriivan. „Eesti lugu. Meie tulemised“ (raadiosaade), Vikerraadio 30.03.2019. Ligipääs veebis: <https://vikerraadio.err.ee/920905/eesti-lugu-meie-tulemised> 29.04.2019
41. P. Osula (toim). Kes kaitseb omanikku muinsuskaitse eest ehk miks üks võib ja teine mitte? – Radar 12.02.2019 - <https://radar.postimees.ee/6521377/kes-kaitseb-omanikku-muinsuskaitse-eest-ehk-miks-uks-voib-ja-teine-mitte> 30.04.2019
42. Rahvakultuuri Keskus. Toetusmeetmed (26.03.2019) - http://www.rahvakultuur.ee/Toetusmeetmed_2671 29.04.2019.
43. T. Randlo. EKRE: Kooseluseadus on vastuolus eesti rahva huvide ja põhiseadusega - Postimees 15.06.2014. - <https://www.postimees.ee/2828487/ekre-kooseluseadus-on-vastuolus-eesti-rahva-huvide-ja-pohiseadusega> 30.04.2019
44. Vaimse kultuuripärandi Nõukogu. Sissekanded Eesti vaimse kultuuri nimistusse (24.01.2019) - https://www.rahvakultuur.ee/Sissekanded_Eesti_vaimse_kultuuriparandi_nimistusse_3243 30.04.2019
45. V. Mikita. läänemeresoomlase viimane karje. 25.02.2017 - <https://arvamus.postimees.ee/4021373/valdur-mikita-laanemeresoomlase-viimane-karje> 30.04.2019.

46. V. Vooglaid. Sümboolne meeleavaldus Riigikogu ees ja Vabaduse platsil. SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks arhiiv 2015 - <http://saptk.ee/blog/2015/> 30.04.2019

Kohtupraktika

47. RKHKo 3-3-1-42-08
48. RKPJKo 3-4-1-6-01
49. RKPJKo 3-4-1-7-98
50. TlnRnK 01.06.2010, 3-09-464

Õigusallikad

51. Asjaõigusseadus - RT I, 29.06.2018, 7
52. „Eesti keele arengukava aastateks 2011–2017“ pikendamine aastani 2021. Vabariigi Valitsuse 27.09.2018 korraldus nr 223 - RT III, 28.09.2018
53. Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste heakskiitmine - RT I, 1998, 81, 1353
54. Eesti säästva arengu riikliku strateegia "Säästev Eesti 21" heakskiitmine - RT I 2005, 50, 396.
55. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2
56. Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus - RT I 2003, 64, 429
57. Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. - RT I, 29.12.2011, 228
58. International Charter For The Conservation And Restoration Of Monuments And Sites (The Venice Charter 1964). 2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Venice, 1964. https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf 29.04.2019
59. Keeleseadus - RT I, 13.03.2019, 79
60. Kodakondsuse seadus - RT I, 13.03.2019, 90
61. "Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020" heakskiitmine - RT III, 14.02.2014, 2.

62. Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon - RT II 1995, 10, 53
63. Kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus - RT I, 13.03.2019, 9
64. Manifest kõigile Eestimaa rahwastele – RT, 27.11.1918, 1. Veebis leitav: <https://www.ev100.ee/et/manifest-koigile-eestimaa-rahwastele-24021918-0> 30.04.2019
65. Muinsuskaitse seadus - RT I 2002, 27, 153
66. Muinsuskaitse seadus - RT I, 19.03.2019, 13
67. Tallinna vanalinna muinsuskaitseala põhimäärus - RT I, 22.11.2016, 17
68. Tsiviilseadustiku üldosa seadus - RT I, 30.01.2018, 6
69. Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon - RT II 2006, 19, 51
70. Vähemusrahvuse kultuuriautonomoomia seadus - RT I, 13.03.2019, 194

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sven Anton,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Eesti kultuuri ja eesti rahvuse mõiste põhiseaduse preambulas. Kultuuri mõiste käsitlemine õiguslikes ja poliitilistes dokumentides“,

mille juhendajad on Tõnu Viik (põhijuhendaja) ja Raul Narits (kaasjuhendaja):

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinn

Kuupäev: 30.04.2019